

KAPITALISMIN KÄSITE

Deleuzen ja Guattarin Marx-luenta ja autonomiset liikkeet

Pontus Purokuru

Pro gradu -tutkielma

Filosofia/kansalaisyhteiskunnan maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2014

Tiivistelmä

KAPITALISMIN KÄSITE

Deleuzen ja Guattarin Marx-luenta ja autonomiset liikkeet

Pontus Purokuru

Filosofia / kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma

Pro gradu-tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: Mikko Jakonen ja Esa Konttinen

Kevät 2014

147 sivua

Tutkielmassa lähestytään kapitalismin käsitettä Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin Marx-luennan pohjalta. Pyrin muodostamaan systemaattisen esityksen Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysistä, joka on toiminut yhtenä viitekehyksenä 1990-luvulla nousseelle tietotalous- ja prekariaattikeskustelulle sekä tietyille yhteiskunnallisille liikkeille, kuten EuroMayDay-mielenosoituksia järjestäneelle ja perustuloa vaatineelle prekariaattiliikkeelle.

Deleuzen ja Guattarin ajattelussa kapitalismi on yhteiskunnallisten virtausten sattumanvaraisesta yhdistymisestä kehittynyt monimutkainen ja globaali yhteiskuntajärjestelmä, joka elää ristiriidoista ja jonka ainoa tarkoitus on Marxin esittelemän pääoman yleisen kaavan ilmaisema arvonnäkökulman tuottaminen. Kapitalismi ei ole sama asia kuin ”talous” tai ”markkinatalous”, vaan se on niitä laajempi muodostelma. Aksiomaattisena järjestelmänä kapitalismi ehdollistaa muita yhteiskunnan sektoreita. Kapitalismi ei kuitenkaan ole kaikkea hallitseva totaliteetti, koska yhteiskunnallinen toiminta vuotaa aina yli kontrolleista. Liikkeet pystyvät vaikuttamaan kapitalismiin kiihdyttämällä sen kehityskulkuja ja pakenemalla sen asettamia rajoja.

Tutkin kapitalismin käsitettä käsitteellis-filosofisella tasolla Deleuzen ja Guattarin ajattelussa sekä verkkolehti Megafoniin kirjoittaneiden yhteiskunnallisten liikkeiden toimijoiden teksteissä. Esitän Deleuzen ja Guattarin kautta huomautuksia kapitalismin historiasta ja toimintamekanismeista. Työ kytkeytyy ranskalaisen filosofian, yhteiskuntafilosofian, marxismin ja yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksen perinteisiin.

Avainsanat: kapitalismi, Gilles Deleuze, Félix Guattari, Karl Marx, yhteiskunta, subjektiviteetti, prekariaatti

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 KAPITALISMIN KÄSITTEESTÄ AUTONOMISIIN LIIKKEISIIN	1
1.2 VIITEKEHYKSESTÄ JA KIRJALLISUUDESTA.....	4
1.2.1 <i>Deleuze, Guattari ja Marx</i>	4
1.2.2 <i>Kapitalismin käsite ja suomalainen liiketutkimus</i>	9
1.3 TUTKIELMAN RAKENNE	14
2. KAPITALISMIN ONGELMA	18
2.1 KAPITALISMIN MÄÄRITELMISTÄ.....	18
2.2.1 <i>Lähtökohta</i>	18
1.2.2 <i>Kapitalismi yhteiskunnan taloussektorina</i>	19
2.1.3 <i>Kapitalismi toimintatapana</i>	20
2.1.4 <i>Kapitalismi monimutkaisena ja globaalina yhteiskuntajärjestelmänä</i>	22
2.2 ONKO KAPITALISMIN KÄSITE HYLÄTTÄVÄ?.....	26
3. MARX ILMAN PARTAA	29
3.1 DELEUZEN METODI	29
3.2 DELEUZEN MARX	34
3.3 GUATTARI: MARX JA PSYKOANALYYSI.....	40
3.4 MITEN MARXILTA AJETAAN PARTA	41
4. KAPITALISMIN SYNTY.....	44
4.1 JOHDANTO	44
4.2 YHTEISKUNNALLISET ASETELMAT.....	46
4.3 KONEELLISET PROSESSIT.....	51
4.4 AIKA JA PAIKKA, VALTIO JA KAUPUNKI	53
4.5 RAHAN JA TYÖVOIMAN VIRTOJEN KOHTAAMINEN	57
4.6 KAPITALISMIN UNIVERSAALIHISTORIA.....	64
5. KAPITALISMIN KÄSITE	69
5.1 MARXIN PROJEKTI.....	69

5.2 PÄÄOMAN YLEINEN KAAVA	71
5.3 ABSTRAKTI KONE JA AKTUAALINEN KAPITALISMI	79
5.4 KAPITALISMIN AKSIOMATIikka.....	82
6. SUBJEKTIVITEETTI, HALU JA SKITSOFRENIÄ	91
6.1 JOHDANTO	91
6.2 HALU	94
6.3 SKITSOANALYYSIN MARXILAISET METAMALLIT	97
6.4 SKITSOFRENIÄ KAPITALISMIN KAKSOISLIIKKEEN KUVAUKSENA.....	101
7. PREKARIAATTI JA MEGAFONI: KAPITALISMIANALYYSI 2000-LUVUN AUTONOMISSA LIIKKEISSÄ	103
7.1 JOHDANTO	103
7.2 KAPITALISMIN JA SKITSOFRENIÄN POLITIIKANFILOSOFINEN VIITEKEHYS	104
7.3 HARDTIN JA NEGRIN SOVELLUS	108
7.4 MEGAFONI: SUOMEN AUTONOMISTEN LIIKKEIDEN TEORIATORVI	118
8. LOPUKSI: PAKOLINJOJA JA SUUNTAVIIVOJA.....	129
8.1 YHTEENVETO.....	129
8.2 EROT JA YHTÄLÄISYYDET SUHTEESSA MARXIIN	131
8.3 SUHDE KAPITALISMIIN	132
8.4 POLITIIKKA JA TEORIA.....	134
KIRJALLISUUS	137

1. JOHDANTO

1.1 Kapitalismin käsitteestä autonomisiin liikkeisiin

Kapitalismin käsite päätyi epäsuosioon 1970-luvun ja viimeistään reaaliosialismin hajoamisen ja Berliinin muurin murtumisen jälkeen.¹ Viime vuosikymmeninä mediassa ja poliitikkojen kannanotoissa on puhuttu kapitalismia useammin neutraalisti ”taloudesta” tai ”markkinataloudesta”, ikään kuin kyseessä olisi luonnollinen ja selvä asia eikä yhteiskunnallinen ja historiallinen käsite, jota kannattaa analysoida (Koistinen 2013). Vuonna 2008 globaalisti puhjennut talouskriisi toi kapitalismin takaisin julkiseen puheeseen. Talouskriisin jälkeen kapitalismi on palannut mediapuheeseen, kiinnostus Marxin kapitalismianalyysejä kohtaan on kasvanut ja esimerkiksi paavi Franciscus on puolustanut kapitalismin kritiikkiä.²

Kapitalismista puhutaan siis jälleen. Jää kuitenkin epäselväksi, mitä kapitalismilla milloinkin tarkoitetaan. Onko se sama asia kuin markkinatalous tai pelkkä talous? Jos yhteiskunta jaetaan eri sektoreihin, kuten yritystoimintaan, valtion ja kansalaisyhteiskuntaan, niin mihin sektoriin kapitalismi sijoittuu? Milloin kapitalismi

¹ Kuriositeettina yksi esimerkki: Googlen Ngram Viewerillä (books.google.com/ngrams, 18.3.2014) tehty kirjallisuuskantahaku osoittaa, että vuoden 1980 jälkeen englannin kielen sanan ”capitalism” esiintymistiheys on laskenut joka vuosi Googlen arkistoidussa kirjallisuudessa. Ranskankielisessä kirjallisuudessa sanan ”capitalisme” esiintymistiheys on huipussaan vuosina 1965–1982, ja sanan esiintymistiheys on laskenut jatkuvasti vuoden 1976 jälkeen.

² Paavin kapitalismikritiikistä ks. Brown (2013) ja Davies (2013). Kapitalismin käsitteen paluusta ks. Koistinen (2013) ja Piironen (2012, 9–10). Marxin paluusta ks. Viren & Vähämäki (2011, 7).

syntyi ja miten se toimii? Minkälainen toimintaympäristö kapitalismi on yhteiskunnallisille liikkeille?

Tutkimuskohteeni on kapitalismin käsite. Lähestyn sitä Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin marxilaisen kapitalismianalyysin pohjalta. Tämä analyysi on ajankohtainen nähdäkseni kolmesta syystä. Ensiksi Deleuze ja Guattari päivittävät Marxin *Pääomassa* ja *Grundrissessä* esittämän kapitalismianalyysin inhimillisiä tieto- ja tunnekykyjä intensiivisesti hyödyntävän talouden aikakaudelle. ”Postfordistinen” talous, jonka synty sijoitetaan tavallisesti 1970-luvulle, rakentuu ja liikkuu väestön moninaisten halujen ja identiteettien mukaan. Postfordismissa talouden ja muun elämän väliset rajat hämärtyvät, tuotanto leviää ulos työpaikoista ympäri yhteiskuntaa ja ihmisen yleiset kyvyt — kuten sosiaalisuus, kielen käyttö, merkkien manipulointi ja kyky tulla toimeen ennakoimattoman kanssa — sekä ”inhimillinen pääoma”, kuten koulutus ja terveys, nousevat keskeiseen osaan tuotantoa. Postfordismin lisäksi puhutaan esimerkiksi ”tietokyykykapitalismista” (Vähämäki 2009) ja mielivallan taloudesta (Virtanen 2006). Yksi postfordismi-keskustelun yleisimpiä väitteitä on, että pääoman arvonlisäys toimii yhä enemmän kaappaamisen logiikalla: yritykset tekevät voittoa ottamalla haltuunsa ihmisten ilmaiseksi tuottamaa arvoa, esimerkiksi affekteja, ideoita ja kielellisiä resursseja. Toinen toistuva näkemys on, että nykyään voittojen tekeminen edellyttää fyysisten raaka-aineiden lisäksi erityisen voimakkaasti huomion saamista, yleisen mielipiteen tuntemista ja halujen sekä subjektiivisuuksien tuotantoa. (Marazzi 2006, 34–45; Hardt & Negri 2005a, 279–298; Jakonen, Peltokoski & Virtanen 2006; Piironen 2012, 19–29; Viren & Vähämäki 2011, 197; Virtanen 2006, 242, 238–239; Vähämäki 2006, 17; 2009, 73–111.)

Toiseksi Deleuze ja Guattari ymmärtävät kapitalismin yhteiskuntamuodoksi, joka elää jännitteisistä liikkeistä, konflikteista ja jakautumisista, siis muutoksesta ja sen kiinniottamisesta. Heidän mukaansa kapitalismilla ei ole ydintä eikä yhtä valta- tai komentokeskusta. Kapitalismi toimii laajentumalla. Se elää moninaisuudesta ja kykenee lisäämään itseensä osia joustavasti. Siksi se on niin elinvoimainen, muuntautumiskykyinen ja vaikeasti vastustettava järjestelmä. Näin Deleuzen ja Guattarin Marx-luenta on yritys ymmärtää kapitalistisen yhteiskunnan jatkuvaa mullistusta: loputtomia talouskriisejä, protestiliikkeitä, siirtolaisten liikehdintää, tuotantorakenteen uusiutumista, jatkuvia organisaatiouudistuksia ja yhä aggressiivisempaa kontrollointia ja markkinointia. Deleuzeen ja Guattariin viittaavat esimerkiksi kapitalismin vallankumouksista kirjoittava

Maurizio Lazzarato (2006), globaalissa kapitalismissa tapahtunutta suvereeniuden muutosta kartoittavat Michael Hardt ja Antonio Negri (2005a; 2005b; 2009) sekä tietokapitalismia tutkiva Nigel Thrift (2005).

Kolmanneksi Deleuzen ja Guattarin marxilainen kapitalismianalyysi on sovelluksineen toiminut väljänä teoreettisena viitekehyksenä tietyille työn, talouden ja kulttuurin muutoksiin kytkeytyville yhteiskunnallisille liikkeille. Suomalaisista liikkeistä Deleuzeen ja Guattariin pohjautuvaa kapitalismianalyysia ovat soveltaneet esimerkiksi EuroMayDay-mielenosoituksia järjestänyt, työelämän muutoksesta kirjoittanut ja perustuloa vaatinut prekariaattiliike sekä siirtolaispoliittinen Vapaa liikkuvuus -verkosto. Liiketoimijat esittelivät teoreettisia linjauksia erityisesti vuosina 1999–2008 verkkolehti Megafonissa, jonka teksteissä Deleuzen ja Guattarin ajattelu oli nähdäkseni olennainen osa toimijoiden itseymmärrystä.

Deleuzen ja Guattarin kapitalismikäsite näkyy muutenkin radikaalista vasemmistosta, marxilaisuudesta, anarkismista ja autonomisista liikkeistä käytävässä keskustelussa eri puolilla maailmaa. Heidän ajattelunsa tavataan liittää länsimaiseen antiautoritaariseen, antikapitalistiseen ja ulkoparlamentaariseen liikeperinteeseen, johon kuuluvat muun muassa Italian operaistit, autonomit ja radikaalit feministit, osa globalisaatiokriittisestä liikkeestä, tietyt vihreät aktivistit, No Borders -verkosto, suoran toiminnan queer-liikkeet, sosiaalikeskusliike, valkohaalariliike ja jotkin uudet työväenliikkeet, kuten eurooppalainen prekariaattiliike.³ Eetu Viren ja Jussi Vähämäki (2011, 24) puhuvat tästä epämääräisestä perinteestä

uudentyyppisten poliittisen toiminnan muotojen kokeiluina, jotka laajenivat uusiksi yhteiskunnallisiksi liikkeiksi ja kehittyivät edelleen niiden piirissä. Kokeilu, uskallus kokeilla ja koetella instituutioihin ja sääntöihin sopeutumisen sijaan, potkaisi vanhat politiikan instituutiot yli laidan ja alkoi muuttaa käsitystä politiikasta ja sen tekemisestä.

On tietysti oma kysymyksensä, potkaisivatko nämä liikkeet vanhat politiikan instituutiot todella ”yli laidan” vai mukautuivatko instituutiot uuteen tilanteeseen ottamalla liikkeet huomioon.

³ Näiden liikkeiden teoreettisesta ajattelusta ja tulkinnasta ks. Foucault (2007); General Intellect (2008, 77–115, 285–292); Hardt & Negri (2005a; 2005b; 2009); Katsiaficas (2006, 235–267), Lindholm (2006); Paakkunainen (2006, 52–53); Peltokoski (2005); Seppä (2006); Tietäväinen (2003); Ylä-Anttila (2010). Hyvän yleisesityksen Italian autonomisten liikkeiden teoreettisista ja historiallisista yhteyksistä Deleuzeen ja Guattariin tarjoaa Thoburn (2003, ks. luvut 4 ja 5). Usein viitattu yleisesitys operaismista ja autonomiasta on Wright (2002).

1.2 Viitekehuksesta ja kirjallisuudesta

1.2.1 Deleuze, Guattari ja Marx

Käytän ensisijaisena aineistona Deleuzen ja Guattarin Kapitalismi ja skitsofrenia -sarjaa, johon kuuluvat vuonna 1972 julkaistu *Anti-Oidipus* (Deleuze & Guattari 2010) ja vuonna 1980 julkaistu *Mille plateaux* (Deleuze & Guattari 1980). Marxilta käytän *Grundrisseä* sekä *Pääoman* ensimmäistä ja kolmatta osaa.

Anti-Oidipus on tutkimus erilaisista tavoista organisoida yhteiskunnallisia muodostelmia, joilla kanavoidaan halujen virtauksia. Kirja on myös manifesti halun vapauttamiseksi valtion, puolueen, ydinperheen, kirkon ja kapitalismin kaltaisista instituutioista. Poliittisen kontekstin näkökulmasta kirja on vastaus vuoden 1968 opiskelijoiden ja työläisten liikehdintään Ranskassa: mitä tapahtui ja miksi niin monet palasivat kapinan jälkeen haluamaan orjuutta ja vaatimaan: ”Vielä enemmän veroja! Vähemmän leipää!” (Deleuze & Guattari 2010, 43; ks. myös Buchanan 2008, 7–19.) Teoreettisesti teos ottaa yhteen marxismin, strukturalismin ja erityisesti psykoanalyysin kanssa. Tekstinä kirja on omalaatuinen: se on kirjoitettu nietzscheläisesti hännäävällä tyylillä, ja tekijät vetävät jatkuvasti mattoa omien jalkojensa alta vitseillä ja ironialla (Foucault 2007). Deleuze ja Guattari ilmoittavat kirjoittavansa käyttökelpoista työkalupakkia, eivät perenniaalista filosofiaa.

Kahdeksan vuotta myöhemmin julkaistu *Mille plateaux* on *Anti-Oidipusta* varovaisempi kirja, joka sai ilmestyessään laimeamman vastaanoton. Psykoanalyysi on korvattu siinä kielitieteellä. Kapitalismin kiihdyttämisen julistaminen on vaihtunut ehdotuksiin kokeellisesta ja ”minoorisesta” vähemmistöihin liittyvästä politiikasta. Negri ehdottaa Deleuzelle *Futur antérieur* -lehden haastattelussa, että kirja on ”luettelo ratkaisemattomista ongelmista, erityisesti poliittisen filosofian alueella” (Negri teoksessa Deleuze 2005a, 128). Kyseessä on sekalainen kokoelma käsitteitä ja ajattelun malleja ympäristöineen, jotka vaihtelevat biologiasta ja geologiasta taloustieteeseen, politiikkaan, antropologiaan, kuvataiteisiin ja musiikkiin. Se on yritys rakentaa avoin systeemi eli kokoelma käsitteitä, jotka ovat yhteydessä erilaisiin olosuhteisiin (mt., 38). *Mille plateaux* jatkaa *Anti-Oidipuksessa* aloitettua kapitalismianalyysia soveltamalla siihen monimutkaisia järjestelmiä tutkivien luonnontieteiden ajattelumalleja. Vuonna 1991 Deleuze ja Guattari

julkaisivat sarjaansa vielä ”lisäkkeen”⁴ *Mitä filosofia on?*, joka tiivistää heidän ajattelunsa ja kapitalismianalyysinsa filosofian, tieteen ja taiteen eri tehtävien näkökulmasta.

Menen suoraan Deleuzen ja Guattarin trilogiassaan esittämään analyysiin ja vaikka kommentoin kriittisesti sen uutuuksia ja poliittista soveltuvuutta, en aio puuttua kysymykseen siitä, esittävätkö Deleuze ja Guattari Marxin ajattelun ”oikein”. Esittelen Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin lähtökohtia viidennessä luvussa, mutta muuten olen kiinnostunut siitä, miten Deleuze ja Guattari käyttävät Marxia, en niinkään siitä, onko heidän tulkintansa tarkka tai reilu Marxille. En siis tee Marx-tutkimusta.

Deleuzen ja Guattarin tutkimuksessa Marxin tarkastelu on edelleen marginaalissa. 1990- ja 2000-luvuilla Marxia on alettu tutkia enemmän mutta yleensä vain suhteessa Deleuzeen, ja tutkimukseen on muutenkin vakiintunut tapa puhua Deleuzesta, vaikka tarkoitetaan myös Guattaria. Nicholas Thoburnin (2003) *Deleuze, Marx and Politics* käsittelee Deleuzen ja Marxin suhdetta politiikan ja autonomian perinteen näkökulmasta. Thoburn kytkee Marxin proletariaatin käsitteen Deleuzen ja Guattarin minoorisen politiikan ja vähemmistön käsitteisiin ja päätyy näiden pohjalta politiikkakäsitykseen, joka korostaa edustamisen sijaan luomista, itsemääräämistä ja työstä kieltäytymistä. Thoburn (mt., 10–11) erottaa Deleuzen ja Guattarin ”hypermarxismia” uusgramscilaisesta postmarxismista, kuten Ernesto Laclau ja Chantal Mouffin hegemonia-analyysistä. Postmarxismi keskittyy sosiaalidemokratiaan ja subjektien sisällyttämisen ja ulossulkemisen käytäntöihin, kun taas Deleuze ja Guattari korostavat Marxin tavoin tuotannon politiikkaa. Thoburnin teos on mielenkiintoinen panos politiikan ja yhteiskunnallisten liikkeiden filosofiaan, mutta varsinainen kapitalismianalyysi jää siinä vähemmälle huomiolle.

Jason Readin (2003) *The Micro-Politics of Capital* esittää autonomien tavoin, että edellisen 40 vuoden aikana kapitalistinen tuotanto on muuttunut siten, että nykyään ei ole enää mahdollista erottaa materiaalista ja immateriaalista tuotantoa toisistaan ja että tuotanto tapahtuu jokapäiväisen sosiaalisen olemassaolon ja subjektiviteetin kudoksissa (mt., 2).

Muutoksen vuoksi pääomasta on tullut ”mikropoliittista”, ja siksi myös

⁴ *Mitä filosofia on?* -teosta voi lukea itsenäisenä ”vanhuudenteoksena”, jossa Deleuze ja Guattari tiivistävät filosofiakäsityksensä ja kommentoivat ajankohtaista keskustelua esimerkiksi kommunikaatiosta, kapitalismista ja logiikasta, tai sitä voi lukea Kapitalismi ja skitsofrenia -sarjan lisäkkeenä, joka kytkeytyy *Anti-Oidipuksen* ja *Mille plateaux’n* kapitalismianalyysiin. Olen jälkimmäisen luennan kannalla: kapitalismianalyysillä on teoksessa olennainen merkitys. Lisäksi Deleuze ja Guattari toistavat *Anti-Oidipuksen* vaatimuksen, jonka mukaan kapitalismi on tuhottava kiihdyttämällä yhteiskunnallisia virtauksia, ja esittelevät *Mille plateaux’n* käsitteitä uudelleen. *Mitä filosofia onin* ”käsitteen” käsitettä voi pitää erittäin abstraktina tiivistelmänä koko Kapitalismin ja skitsofrenian hankkeesta.

kapitalismianalyysin on Readin mukaan oltava mikropoliittista ”itsen ontologista analyysia” (mt.). Readin mukaan tällaista analyysia on mielekkäämpi tehdä Deleuzen, Guattarin ja Foucault’n tarjoamilla välineillä kuin esimerkiksi Laclau’n, Moufflen ja Butlerin käsitteillä; myös Read katsoo Deleuzen ja Guattarin marxilaisen ajattelun etenevän aivan erilaiseen suuntaan kuin postmarxismi. Readin tavoite on käyttää Deleuzea ja Guattaria Marxin lukemiseen ja sitä kautta uudenlaisen subjektiviteetin teorian tuottamiseen. Lisäksi Read yrittää osoittaa Marxin yhteydet jälkistrukturalismiin esimerkiksi immanenssin ja historiallisuuden käsitteiden kohdalla.

Dhruv Jainin (2009) toimittama kokoelma *Deleuze and Marx* tarjoaa näkökulmia spesifeihin Deleuzea ja Marxia käsitteleviin ongelmiin, kuten Marxin rooliin Deleuzen varhaistuotannossa ja *Anti-Oidipuksessa*. Eugen Hollandin (2001) ja Ian Buchanin (2008) johdatukset *Anti-Oidipukseen* sivuavat Marxia. Holland (2009) on kirjoittanut myös Marxin yleisestä merkityksestä Deleuzen ajattelun kehittymiselle. Mohamed Zayani (2000) arvostelee Deleuzen ja Guattarin Marx-tulkintaa determinismistä, ja Garo (2008) esittää yleiskatsauksen Deleuzen marxismista.

Käytän työssäni erityisesti kolmea kommentaaria, jotka käsittelevät Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysia. Deleuzen ajattelun kehittäjänä tunnettu Manuel DeLanda arvostelee kapitalismin käsitettä ja Deleuzen marxilaisia vaikutteita useissa teksteissään. Mielestäni DeLanda ei ota huomioon deleuzelaista erottelua kapitalismin aktuaalisen ja virtuaalisen tason välillä. Käsittelem hänen kritiikkiään tutkielman viidennessä luvussa avaamalla tätä erottelua. DeLandan artikkeli toimii esimerkkinä negatiivisesta suhtautumisesta Deleuzen ja Guattarin Marx-tulkintaan. DeLanda ei vaikuta alkuunkaan ymmärtävän, mitä Deleuze ja Guattari hakevat Marxista. Tätä kritiikkiä vasten Deleuzen ja Guattarin kapitalismin käsite on helpompi piirtää selkeästi.

Toinen tämän työn kannalta tärkeä kommentaari on Akseli Virtasen väitöskirja *Biopoliittisen talouden kritiikki*, joka tutkii ”taloudellisen arvonmuodostuksen ja kapitalistisen tuotantotavan mutaatiota käsitteellisellä tasolla” (Virtanen 2006, 9). Kirja referoi systemaattisesti Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysia, sen taustoja Marxin poliittisen taloustieteen kritiikissä ja Louis Hjelmslevin semiotiikassa sekä sen kytköksiä italialaiseen talouskeskusteluun. Teos lienee toistaiseksi laajin suomenkielinen esitys Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysista. Erityisen tärkeää kirjassa on panostaminen akateemisessa keskustelussa vähemmälle huomiolle jääneeseen Guattariin ja hänen

merkkijärjestelmien teoriaansa. Lisäksi kirja esittelee Suomessakin käydyn postfordismi- ja prekarisaatiokeskustelun teoreettista taustaa.

Virtasen kirjan ongelmana on nähdäkseni abstraktius ja läpitunkemattomuus, jota lisää esimerkkien vähyys (ks. Peltokoski 2007). Toisin kuin teoksessa paljon käytetyt Foucault, Deleuze ja Guattari tekevät, Virtanen ei juuri ”kuvita” tekstiään historiallisilla tapaustutkimuksilla. Virtanen myös lainaa Deleuzelta moton ”yhdelläkään kirjalla jotain asiaa vastaan ei ole koskaan merkitystä” (mt.). Ehkä moton noudattaminen johtaa siihen, että Virtanen ei oikeastaan arvioi tai kehitä Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysia, vaan esittää sen ikään kuin pakettina, joka sellaisenaan kuvaisi nykyaikaisen talouden räjähtänyttä ja mielivaltaista muotoa. Kirja jää mielestäni hieman epämääräiseksi puheenvuoroksi erityisesti verrattuna DeLandan (2000) deleuze-guattarilaiseen historiakäsitykseen ja Hardtin ja Negrin (2005) Deleuzesta ja Guattarista ammentavaan Imperiumin teoriaan.

Kolmanneksi käyn keskustelua Virenin ja Vähämäen *Perinnöttömien perinteen* (2011) kanssa. Jos Virtasen *Biopoliittisen talouden kritiikki* on esimerkki abstraktista järjestelmän näkökulmasta lähtevästä Deleuze ja Guattari -kapitalismianalyysista, niin Virenin ja Vähämäen kirja ottaa subjektiivisen kulman samaan analyysiin ja käsittelee kapitalismia yhteiskunnallisten liikkeiden, kokeilujen ja konfliktien näkökulmasta. Viren ja Vähämäki (mt., 9–10) sanoutuvat irti marxismista ja muistuttavat, että Marx asetti tehtäväksi maailman muuttamisen. Kapitalismin kriisien tulkitseminen ei riitä, eikä Marx ollut kiinnostunut kapitalismin kuvaamisesta vaan sen hävittämisestä. Virenin ja Vähämäen mukaan on hylättävä marxismin perintö ja löydettävä Marxin ajattelun kommunistisuus ja vallankumouksellisuus, ”perinnöttömien perinne”. Tähän perinteeseen he liittävät situationistit ja feministit, autonomit sekä sellaiset marxismin tuolle puolen tutkimusmatkailleet ajattelijat kuin Deleuze, Guattari ja Foucault. Deleuzessa ja Guattarissa kirjoittajia kiinnostaa ”vallankumous molaarisia⁵ mausoleumeja ja muureja vastaan, heidän näkemyksensä kapitalismista virtojen ja venttiilien järjestelmänä” (mt., 23)

⁵ Deleuzen ja Guattarin erottelu molaarisen ja molekulaarisen välillä ei vastaa makro-mikro-erottelua, mihin se toisinaan sekoitetaan. Molaarinen viittaa aineen koosteisiin, identiteettiin, alueelliseen massaan, rakenteeseen, hyvin määriteltyyn kokonaisuuteen, valtioon ja pysyvyyteen. Luonteenpiirteet, monumentit ja sosiaaliset roolit ovat esimerkkejä molaarisesta. Molaarinen liittyy myös reterritorialisaatioon. Molekulaarinen puolestaan viittaa molaarisia lohkoja muokkaavaan ja niiden sisällä ja väleissä virtaavaan havaitsemattomaan kuhinaan. Molaarinen on kokonaisuuden näkökulma, molekulaarinen on osia ja palasia. Kun molaarinen liittyy valtioon, molekulaarinen liittyy mikropolitikkaan, tiedostamattomiin havaintoihin ja affekteihin. Lisäksi se on lähellä deterritorialisaation ja moneuden käsitteitä. (Ks. Deleuze & Guattari 1980, luvut 3 ja 9.)

ja heidän analyysinsä ”työhön pakotetun työläissubjektin aktiivisesta luomisesta” eli subjektiivisuuksien tuotannosta (mt., 33).

Virenin ja Vähämäen teos kiinnostaa itseäni erityisesti, koska sen esikuvana vaikuttaa olevan Deleuzen ja Guattarin *Anti-Oidipus*, jota Viren ja Vähämäki ylistävät ”eräänä ensimmäisistä yrityksistä hahmottaa yhteiskunnallisen tuotannon ontologiaa ja uuden työn subjektiivisuuksien luonnetta” (mt., 54). *Anti-Oidipuksen* julkaisun aikaan psykoanalyysi, strukturalismi ja marxismi olivat ”virallisia” vastarinnan ajattelutapoja Ranskassa (Foucault 2007). Deleuzen ja Guattarin yksi tavoite oli osoittaa niiden hierarkkisuus ja ravistella ne oikosulkuun rajulla kritiikillä. Viren ja Vähämäki halusivat mahdollisesti synnyttää kirjallaan samankaltaisen vaikutuksen suomalaisessa akateemisessa vasemmistossa. Pidän kirjan analyysia taitavana ja ajankohtaisena Deleuzen ja Guattarin Marx-tulkinnan sovelluksena. Varsinkin kirjan alkuperäistä kasautumista ja kapitalismin reunaehtojen uusintamista koskeva toinen luku on omaperäinen luenta koko Marxin kapitalismikriittisestä analyysistä ja sen merkityksestä nykyiselle metropoliin ja yhteiskunnalliseen tuotantoon perustuvalla kapitalismille.

Voi kuitenkin kysyä, mihin kirjassa esitetyn kapitalismianalyysin korostettu antisystemaattisuus johtaa.⁶ Viren ja Vähämäki (2011, 22) kirjoittavat, että ”teoria ei ole globaali eikä kaikenkattava, vaan paikallinen ja käytännöllinen”. Periaate käy yksiin sen kanssa, mitä Deleuze sanoo keskustelussaan Foucault’n kanssa vuonna 1972 (Deleuze 1992, 92), mutta Deleuze ja Guattari eivät missään nimessä itse noudata tätä periaatetta. Esimerkiksi *Anti-Oidipuksen* kolmannessa luvussa he esittävät kokonaisvaltaisen teorian yhteiskuntamuodostelmien universaalihistoriasta. *Mille plateaux’ssa* esitetään sekä globaalin yhteiskuntaverkoston teoria (kolmastoista luku) että kirjaimellisesti ”teoria kaikesta” (kolmas luku) eli Louis Hjelmslevin semiotiikasta kehitetty ontologis-semioottinen viitekehys, jolla on mahdollista käsitellä kaikkea mannerlaatoista DNA:han ja geologisista kerrostumista yhteiskuntaluokkiin. Kaikkialla Deleuzen ja Guattarin teksteissä näkyy pyrkimys kohti mahdollisimman abstraktia ajattelua, joskin tähän pyritään

⁶ Voi myös kysyä, mikä on Marxin suhde systemaattisuuteen. Viren ja Vähämäki (2011, 19, alaviite) ylistävät Marxin ja Engelsin töistä tekeillä olevaa *Marx-Engels Gesamtausgabea* eli MEGA 2:ta, joka hajottaa Marxin tekstejä takaisin avoimiksi ja fragmentaariseksi muistiinpanoiksi ja suunnitelmiksi. He kutsuvat Marxin sekalaista lähteiden joukkoa ”rupusakiksi” ja ylistävät ”Marxin toiminnan ja ajattelun satunnaisia, joka suuntaan rönsyileviä” aineksia (mt., 17). Esimerkiksi *Pääoman* ensimmäisen osan juonta kuljettaa kuitenkin tarkka jakautumisen ja sulautumisen dialektiikka (Harvey 2010, 109). Viren ja Vähämäki vähättelevät näitä Marxin tuotannon systemaattisia piirteitä ja puhuvat niistä vain silloin, kun heidän käsittelemänsä tekstit ”rikkovat esityksen sisäisyyden ja murtautuvat ulos pääoman itseliikunnan, sen oman sisäisen logiikan ja kehityksen tilasta” (Viren & Vähämäki 2011, 31).

eksplisiittisesti historiallisen kapitalismin olosuhteiden näkökulmasta eikä jostakin kuvitellusta ikuisuuden näkökulmasta — aivan kuten Marx uuttaa *Pääoman* kategoriat porvarillisen ajattelun ja kapitalistisen yhteiskuntamuodon tutkimuksesta eikä ikuiseksi ajattelusta universaalihistoriasta.

Deleuze ja Guattari ovat ankaran systemaattisia kirjoittajia. Deleuzen filosofian historiaa käsitteleviä kirjoja on jopa syytetty filosofien ylisystematisoimisesta siihen pisteeseen, että teoksen kohteena oleva filosofi olisi itse halveksinut sellaista hanketta (Shaviro 2007).⁷ Vastaavasti voisi sanoa, että Viren ja Vähämäki epäsystematisoivat Deleuzea ja Guattaria siihen pisteeseen, että kapitalismin järjestelmäluonne ja kompleksisuus jäävät vähemmälle huomiolle. Yritän siksi itse korostaa järjestelmällistä näkökulmaa Deleuzen ja Guattarin ajatteluun. Yksi tutkielmani keskeisistä väitteistä onkin, että Deleuze ja Guattari eroavat ajattelun fragmentaarisuutta ja merkityksen paradoksaalisuutta korostavista jälkistrukturalisteista nimenomaan siinä, että he pyrkivät rakentamaan systeemiä. Heidän tavoitteenaan ei kuitenkaan ole luoda kaiken kattavaa totaliteettia, suljettua ja absoluuttista järjestelmää, vaan avoin systeemi, joka on kokoelma erilaisia olosuhteita ja työstettäviä käsitteitä (Deleuze 2005a, 38–39). Deleuzen ja Guattarin näkökulmasta oikea vastakkainasettelu ei ole systeemin ja antisysteemin (katkelmien, aforismien, heterogeenisten sarjojen tms.) välillä vaan erilaisten järjestelmien välillä.

1.2.2 Kapitalismin käsite ja suomalainen liiketutkimus

Viime vuosikymmenten talousmuutosten, globalisaatiokeskustelun ja erityisesti vuonna 2008 puhjenneen talouskriisin jälkeen kapitalismin ja ulkoparlamentaarisen poliittisen toiminnan yhteyttä on käsitelty paljon. Suhtautumista kysymykseen voisi tämän tutkielman tarpeisiin luokitella karkeasti kolmeen lajiin. Ensiksi on tutkimusta, jossa kapitalismin järjestelmäluonne korostuu ja poliittinen toiminta sekä erityisesti yhteiskunnalliset liikkeet jäävät toissijaiseen asemaan. Marxilainen ja taloustieteellinen ”objektivistinen” kapitalismikeskustelu on tyypillisesti painottunut niin, että yhteiskunnallisten liikkeiden

⁷ Jos kaksikon työnjakoa haluaa eritellä, niin Deleuze oli systemaattikko ja filosofinen ”ukkosenjohdatin”, johon Guattarin rönsyilevät ideasalamat iskivät (Deleuze 2006, 239; ks. myös Dosse 2010, 7–12). Guattarin omat työt ovat hajanaisia artikkeli-, muistiinpano- ja haastattelukokoelmia, kun taas Deleuze systematisoi ja jaottelee lyhyimmissäkin teksteissään. Deleuzen selkeää ja järjestelmällisesti etenevää kirjoitustyyliä on tutkittu yllättävän vähän, kun ottaa huomioon, miten anarkistisena Deleuzen ajattelua pidetään.

synnyttämiä poliittisia konflikteja tarkastellaan lähtökohtaisesti taloudellisten olosuhteiden seurauksina (esim. Kallinen, Koivisto, Lahikainen & Ronkainen 2011). Varhainen esimerkki järjestelmäpainotteisesta lähestymistavasta Suomessa on Pekka Kososen johtaman kirjoittajaryhmän tutkimus *Suomalainen kapitalismi* (Kosonen ym. 1979), joka käsittelee kapitalismia arvo- ja pääomasuhteiden hallitsemana luokkayhteiskuntana. Teoksessa politiikka hahmotetaan valtion ja korporaatiokoneiston näkökulmasta, ja nämä puolestaan nähdään ehdollisiksi pääoman kasautumisesta. Kirjan marxilaisessa analyysissä poliittinen järjestelmä koostuu lähinnä puolueista, valtiokoneistosta, työmarkkinajärjestöistä ja ”poliittisesta tietoisuudesta” (mt., 397–398). Vakiintuneiden puolueiden ja korporaatioiden ulkopuolista poliittista toimintaa ei ole teoksen puitteissa olemassa; myös termit, kuten ”joukkotaistelu” ja ”työväestöyhtenäisen taistelun organisoiminen (mt., 440) viittaavat muodollisten järjestöjen toimintaan. Uudempana esimerkkinä rakennejohtoisesta tutkimuksesta voi mainita Otto Bruunin, Teppo Eskelisen, Ilkka Kauppisen ja Hanna Kuuselan tutkimuksen *Immateriaalitalous* (2009), joka kartoittaa tietokapitalismin ristiriitoja.

Toisaalta joissakin tutkimuksissa yhteiskunnallisia liikkeitä korostetaan niin paljon, että koko kapitalismin historia muutoksineen saattaa näyttäytyä pelkkänä reaktionä yhteiskunnallisten liikkeiden avauksiin. Italialainen autonomimarksismin perinne on näkyvin esimerkki tästä filosofisesti painottuneesta ”subjektivistisesta” lähestymistavasta. Autonomiperinteen tunnetuin ilmaus on edellä mainittu Hardt ja Negrin trilogia *Empire*, *Multitude* ja *Commonwealth*. Myös John Hollowayn (2002; 2010) tuotanto kuuluu tähän luokkaan. Tutkijaliitto, verkkolehti Megafoni ja aktivistit toivat autonomihenkisen kapitalismitutkimuksen Suomeen 2000-luvun alussa. Liikkeiden ja muun työväen omaehtoisen toiminnan merkitystä kapitalismin kehittymiselle ovat autonomien hengessä korostaneet muun muassa osuuskunta General Intellect (2008) sekä Viren ja Vähämäki (2011). Samaa suuntausta edustavat Anna-Reetta Korhosen, Jukka Peltokosken ja Miika Saukkosen ”prekariaatin julistus” *Paskaduuneista barrikadeille* (Korhonen, Peltokoski & Saukkonen 2009) ja Dan Koivulaakson, Anna Kontulan, Peltokosken, Saukkosen ja Tero Toivasen pamfletti *Radikaaleinta on arki* (Koivulaakso ym. 2010). Mikko Jakosen, Peltokosken ja Virtasen (2006) toimittama *Uuden työn sanakirja* kokosi yhteen tutkijoita, jotka kirjoittivat tietokapitalismista, kontrolliyhteiskunnasta ja liikkeiden vastarinnasta väljästi autonomistisessa viitekehyksessä.

Kolmanneksi vaikuttaa siltä, että suuressa osassa sosiologista liiketutkimusta kapitalismi mainitaan toimijoiden esiintuomana käsitteenä ilman, että tutkijat käyttäisivät käsitettä itse tai että kapitalismin käsitteen luonnetta tutkittaisiin itsenäisemmin. Tällaisissa tutkimuksissa kapitalismi on usein eräänlainen arvo, joka on lähellä ”kaupallisuuden” ja ”markkinatalouden” kaltaisia käsitteitä ja jota vastustamalla toimijat rakentavat identiteettiään. Suomessa on tehty ulkoparlamentaarisisista liikkeistä selvästi enemmän sosiologista kuin järjestelmäpainotteista tai autonomihenkistä tutkimusta.

Esimerkiksi Esa Konttisen ja Jukka Peltokosken 1990-luvun ympäristöprotestoinnin liikeaaltoa koskevassa tutkimuksessa kapitalismia käsitellään lähinnä aktivistien yhteiskuntanäkemyksen yhteydessä (Konttinen & Peltokoski 2004, 84–85, 170). Aura Yliselän kadunvaltauksia tutkivassa gradussa kapitalismi esiintyy kadunvaltaajien arvostelun kohteena ja viittaa ”markkinatalouden ehdoilla tapahtuvaan epäoikeudenmukaiseen globalisaatioon”, kaupallisuuteen ja kulutuskeskeisyyteen (Yliselä 2006, 55). Elina Mikolan talonvaltausgradussa kapitalismi on yksi käsitteistä, jota vasten talonvaltaajat merkityksellistävät toimintaansa (Mikola 2008, 35, 70). Kapitalismi ei näissä esimerkeissä ole toimintaympäristö vaan toimijoiden itsensä mainitsema käsite, jonka rooli on tuottaa toimijoille merkitystä ja jota vastaan esitetty kritiikki liitetään toimijoiden arvomaailmaan. Kapitalismi on lähinnä osa toimijoiden diskurssia ja yleisempää arvokeskustelua. Kirjoittaessaan yhteiskunnallisesta kontekstista ja kansainvälisestä taloudesta liiketutkijat eivät tavallisesti käytä kapitalismin käsitettä vaan puhuvat muun muassa ”globalisaatiosta” ja ”rakenteista”, kuten Arto Lindholm (2005) ja Tuomas Ylä-Anttila (2010) 2000-luvun alun globalisaatioliikkeitä käsittelevissä väitöskirjoissaan.

Suomalaisessa lähivuosisikymmenien liiketutkimuksessa tuntuu vallitsevan vahva kollektiivisen identiteetin painotus: tutkitaan erityisesti sitä, ”millaisina aktivistit näkivät itsensä”, ”keitä nuo aktivistit olivat ja minkälaisen kollektiivisen subjektin he muodostivat” (Lindholm 2005, 50, 27). Kysymykset kapitalismista liikkeiden toimintaympäristönä, liikkeiden tuottamasta ja käyttämästä teoriasta sekä teorian yhteydestä toimintaan ovat jääneet jokseenkin vähemmälle tarkastelulle, vaikka poikkeuksiakin on. Oma tapausesimerkkini liittyy yhteen tällaiseen poikkeukseen. Verkkolehti Megafonin ympärille keräytyi 2000-luvulla löyhä joukko liikkeitä ja toimijoita, joista osa oli itsekkin sosiologeja ja liiketutkijoita. Olen kiinnostunut erityisesti vuosien 2003–2008 prekariaattiliikkeestä. Muun muassa perustuloa, tietotyötä, vapaata liikkuvuutta ja tilapolitiikkaa käsitelty

Prekariaatti.org-verkosto nousi julkisuuteen vappuna 2006 Helsingissä järjestetyllä EuroMayDay-mielenosoituksella, jonka jälkeen osa mielenosoittajista valtasi VR:n vanhat makasiinit. Mielenosoituksesta, valtauksista ja sitä seuranneesta mellakasta keskusteltiin julkisuudessa pitkään tapahtumien jälkeen, ja keskustelussa oli mukana liikkeen esittelemiä käsitteitä ja teoretikkoja (ks. Hoikkala & Salasuo 2006).

Suomalaisen liiketutkimuksen kenttään suhteutettuna prekariaattiliike ilmenee jonkinlaisena anomaliana. Ensinnäkin liike oli akateemisesti painottunut, mikä näkyy toimijoiden yleisessä kielenkäytössä, yhteiskunta-analyyseissa, itsereflektiossa ja kytköksissä yliopistoon. Katutason aktivismin lisäksi liike tuotti aktivismia myös yliopiston suuntaan. Esimerkiksi 1990-luvulla noussut ympäristöprotestin ”neljäs” aalto koostui kyllä pitkälti opiskelijoista (Konttinen & Peltokoski 2004, 58–63), mutta toimijoiden julkaisut olivat kaukana akateemisesta kielestä eikä mukana ollut tutkijoita samassa määrin kuin prekariaattiliikkeessä.

Toiseksi prekariaattiliikkeeseen liittyi kapitalismianalyysin korostaminen: lähes kaikki yhteiskunnassa tapahtuva haluttiin kytkeä maailmanlaajuisen kapitalismin muodonmuutosten ja niihin liitettyjen konfliktien kontekstiin. Myös neljännen aallon ympäristöliikkeessä mainittiin kritiikin kohteina kapitalismi ja kapitalistiset herruussuhteet, voitontavoittelu, markkinatalous ja globaalit talousrakenteet (mt., 84–85), mutta kritiikillä oli taipumusta olla totalisoivaa ”systeemin” ja ”koneiston” vastaista taistelua sen sijaan, että modernissa kapitalismissa olisi nähty marxilaisittain lupaavia ja potentiaalisesti vapauttavia kehityskulkuja. Prekariaattiliike syleili avoimesti kapitalismin hedonistista puolta ja vaati askeesin sijaan lisää kulutusta ja tuotantoa, mutta itse määrättyillä ehdoilla. Tämä on mielenkiintoista siksin, että jotkut julkisuudessa näkyneet prekariaattiaktivistit tulivat juuri neljännen aallon ympäristöliikkeestä.

Kolmas ja nähdäkseni kiinnostavin piirre prekariaattiliikkeessä on sen taipumus vastustaa perinteisiä liiketutkimuksen käsitteitä. Liike ei rakentunut kollektiivisen identiteetin varaan, vaikka prekariaatin käsitettä onkin joskus lähestytty identiteettinä. Vastoin suomalaisen kansalaisaktivismin perinnettä liike ei pyrkinyt mukaan osallistumaan muodollisiin päätöksenteon instituutioihin. Toimijat pikemminkin hyökkäsivät näitä instituutioita vastaan. He eivät kuitenkaan identifioituneet anarkisteiksi. Liikkeessä oli monia ”uuden yhteiskunnallisen liikkeen” piirteitä, kuten verkostomaisuus ja ulkoparlamentarisuus, mutta prekariaattiliike ei ollut minkään tietyn asian (siis ”yhden

asian”) liike, vaan pikemminkin se yhdisteli hajanaisesti erilaisia teemoja. Vaikka siinä oli samoja piirteitä esimerkiksi 1990-luvun ympäristöprotestointiin verrattuna, kuten antiautoritaarisuus ja verkostomaisuus, prekariaattiliike ei ollut yksiselitteisesti uusi yhteiskunnallinen liike, koska siihen kuului vanhan työväenliikkeen tavoin voimakas intressipolitiikka, materialististen arvojen korostaminen sekä halu kiihdyttää modernisaatiota (vrt. mt., 41–42, 52, 77–78, 196–199).

Deleuzella ja Guattarilla on kahtalainen tehtävä prekariaattiliikkeen tarkastelussa. Ensinnäkin liike itse sovelsi ja kehitti Deleuzen ja Guattarin poliittista ajattelua ja kapitalismianalyysia. Tämän vuoksi Deleuzen ja Guattarin tarkastelu tekee prekariaattiliikkeen toiminnasta johdonmukaista, kun taas perinteisestä marxilaisesta näkökulmasta liikkeen toiminta näyttäytyy hämmentävältä. Toiseksi Deleuze ja Guattari esittävät yhden ehdotuksen siihen, mitä kapitalismi liikkeiden toimintaympäristönä tarkoittaa. Tätä näkemystä voi soveltaa myös prekariaattiliikkeeseen.

Prekariaattiliikkeen tarkastelu on tutkimuksessani perusteltua paitsi Deleuzen ja Guattarin myös Marxin mukanaolon vuoksi, sillä Marx-luennan tarkastelu uhkaa — Marxin itsensäkin esittämillä kriteereillä⁸ — jäädä abstraktiksi ilman yhteiskunnallisten kontekstin esittämistä. Käsittääkseni teoreettisen ajattelun merkitys uusille yhteiskunnallisille liikkeille ja liikkeiden oma tiedontuotanto ovat muutenkin alueita, joita ei ole käsitelty suomeksi kovin laajasti. Koska työni käsittelee poliittista filosofiaa, tarkastelen liikkeitä filosofian näkökulmasta ja samoilla filosofisilla metodeilla kuin Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysia, eli ensisijaisesti lukemalla ja vertaamalla tekstejä, etsimällä taustaoletuksia sekä analysoimalla käsitteitä ja argumentteja. Empiirinen tapaustutkimus Megafonista ja prekariaattiliikkeestä mahdollisine kyselyineen ja haastatteluineen jää siis jonkun muun tehtäväksi.

⁸ Marxin itsensä esittämillä kriteereillä viitataan Marxin toiseen Feuerbach-teesiin, jossa Marx kirjoittaa käytännöstä ja teoriasta: ”Kysymys, vastaako inhimillinen ajattelu esineellistä totuutta, ei ole teorian, vaan käytännön kysymys. Ihmisen täytyy todistaa käytännössä ajattelunsa totuudenmukaisuus, ts. todellisuus ja voima, tämänpuoleisuus. Kiista käytännöstä eristäytyvän ajattelun todellisuudesta tai epätodellisuudesta on puhtaasti *skolastinen* kysymys.” (Marx 1970, 7, kursiivit alkuperäisessä.)

1.3 Tutkielman rakenne

Kysyn tutkielmassani: mitä kapitalismi on Deleuzen ja Guattarin Marx-luennan mukaan? Minkälaisella teoreettisella mielikuvituksella Deleuze ja Guattari kehittävät marxilaista kapitalismiteoriaa? Mitä seurauksia Deleuzen ja Guattarin kapitalismin analyysillä on poliittiselle filosofialle? Miten suomalaiset autonomiset liikkeet ovat käyttäneet tätä analyysia 2000-luvulla? Tutkielmassa pyrin asettamaan keskinäisiin suhteisiin nämä kolme elementtiä: kapitalismin käsite, Deleuzen ja Guattarin Marx-luenta ja liiketoimijoiden Deleuzen ja Guattarin pohjalta kehittämä poliittinen ajattelu ja toiminta.

Tutkielman on tarkoitus muodostaa selkeä ja systemaattinen kuvaus Deleuzen ja Guattarin marxilaisesta kapitalismianalyysistä esittämällä kapitalismin syntyhistoria ja toimintalogiikka heidän mukaansa. Työssä on johdannon ja päätelmien välissä kuusi päälukua. Kapitalismin käsitteeseen johdattavan luvun jälkeen luvut ryhmittyvät väljästi aikajärjestyksessä: miten Deleuze ja Guattari tahoiltaan päätyvät lukemaan Marxia ja mikä on Marxin taustavaikutus heidän tuotannossaan eli *metodiluku*; miten kapitalismi syntyy heidän mukaansa eli *historialuku*; miten he käyttävät Marxia kapitalistisen nykyjärjestelmän analyysiin eli varsinainen *kapitalismin käsite -luku*; mitä halu ja subjektiviteetti tarkoittavat kapitalismissa heidän mallissaan eli *subjektiivisuus-luku*; mitä filosofisia ja poliittisia seurauksia heidän hankkeellaan on ollut eli *Deleuzeen ja Guattariin pohjautuva nykykeskustelu -luku*.

Aluksi hahmottelen työni lähtökohtia ja haen esiymmärrystä kapitalismin käsitteelle (luku 2). Jaottelen yleisiä tapoja käsittää kapitalismi: onko kyse taloudesta, toimintatavasta vai maailmanjärjestelmästä? Jaottelun näkökulmasta Deleuzen ja Guattarin analyysi asettuu marxilaisen perinteen jatkajaksi. Käsittelen myös lyhyesti kritiikkejä, joiden mukaan kapitalismin käsitteestä olisi luovuttava kokonaan.

Toiseksi on ”skolaarinen” kysymys (luku 3). Sen tarkoituksena on selvittää Deleuzen ja Guattarin keskeisten töiden Marx-kytköksiä filosofisesti. Deleuzen ajattelu liitetään usein Nietzscheen, Bergsoniin ja Spinozaan, ja Guattaria tavataan tarkastella suhteessa Jacques Lacanin psykoanalyysiin. Marx-yhteydet on jätetty vähemmälle huomiolle molempien kohdalla tai niitä on suoraan arvosteltu ja väheksytty. Pyrin siksi osoittamaan Marxin tärkeyden Deleuzen ja Guattarin ajattelun kehittymiselle. Deleuze ja Guattari tapasivat

vuonna 1969, jota ennen kumpikin oli tutustunut Marxiin omista lähtökohdistaan. Deleuze luki Marxia Nietzschen ja Althusserin lävitse, kun taas Guattari sovelsi Marxia poliittisessa aktivismissaan ja psykoanalyysin kriittisessä kehittämistyössään. Erityisen paljon Marx on vaikuttanut Deleuzen ja Guattarin yhdessä kirjoittamiin teksteihin. Esittelen kolmannessa luvussa myös Deleuzen filosofista metodia ja katson, miten se vaikuttaa Deleuzen ja Guattarin yhteiseen Marx-tulkintaan.

Neljäs luku käsittelee kapitalismin historiallista syntyprosessia Deleuzen ja Guattarin Marx- ja Braudel-luentojen pohjalta. Esittelen lyhyesti Deleuzen ja Guattarin teorian yhteiskunnallisista muodostelmista. Sen jälkeen käyn läpi kysymystä siitä, miksi kapitalismi syntyi länessä 1500-luvulla eikä esimerkiksi Kiinassa tai Roomassa ja miten se kehittyi valtion ja kaupungin välisestä dynamiikasta. Deleuzen ja Guattarin mukaan olennaisimmat prosessit kapitalismin historiassa ovat abstraktin rahaomaisuuden ja ”vapaan” työvoiman satunnainen kohtaaminen, yhteiskunnallisen deterritorialisaation⁹ prosessi, niin sanottu alkuperäinen kasautuminen sekä kaupungin ja valtion kiihtyvä kilpajuoksu. Tästä sattumanvaraisesta historiallisesta kompleksista kehkeytyy kapitalistinen yhteiskuntajärjestelmä, joka on aina jännitteinen ja sekalainen. Deleuzelle ja Guattarille kapitalismi on sisäisesti skitsofreenista¹⁰ (kreik. *skhizein*, ”jakaa” tai ”halkaista”), koska kapitalistisessa yhteiskuntajärjestelmässä pääoma purkaa itsensä rajat mutta asettaa ne aina uudelleen eri tasolla. Kapitalismi on yhteiskuntajärjestelmä, joka on jatkuvassa ristiriidassa itsensä kanssa ja elää tästä ristiriidasta. Kun aikaisemmat yhteiskuntamuodot perustuivat maa-alueeseen, kuten heimoyhteiskunnat, tai despoottiseen auktoriteettiin, kuten keisarilliset ja uskonnolliset imperiumit, niin kapitalistinen yhteiskunta perustuu vapautuksen ja kiinnioton kaksoisliikkeeseen. Kapitalismi rikkoo rajoja ja vetää rajoja, laittaa yhteiskunnallisia virtoja liikkeeseen ja pysäyttää niitä. Se on perustavasti jakautunut ja jakautumiseen perustuva järjestelmä, joka abstrahoi ja purkaa merkityksiä ja pystyy sulauttamaan itseensä sekä vanhojen yhteiskuntamuodostelmien jäämiä että uusia sitä pakenevia liikkeitä.

⁹ Deleuzen ja Guattarin ajattelussa territorio on reviiri, alue, järjestys, säännönmukaisuus tai systeemi. Deterritorialisaatio on territorion irtautumisen tai sen laajentamisen prosessi, ja reterritorialisaatio on territorioon kiinnittymistä tai uuden territorion muodostamista. Deterritorialisaatiossa asiat menevät sijoiltaan ja muuttuvat, reterritorialisaatiossa asiat muodostavat uuden sommitelman.

¹⁰ Skitsofreenisuus viittaa Deleuzen ja Guattarin yhteiskunnallisessa ajattelussa jakautumiseen jännitteisiin liikesuuntiin (kreik. *skizo*, ”halkaista”). Esimerkiksi kapitalismissa yhteiskunnallinen toiminta jakautuu muun muassa työhön ja pääomaan sekä (yli)tuottamiseen ja (ali)kulutukseen, kapitalismin muutokset jakautuvat vapauttaviin ja tukahduttaviin suuntiin ja kapitalismissa elävät yksilöt jakautuvat sisäisesti ristiriitaisten halujen ja talouspositioiden mukaan. Käsitteestä tarkemmin ks. luku 6 ja Braidotti (2010 240–242).

Kun neljännessä luvussa lähestyn kapitalismia historiallisesti, niin viidennessä luvussa käsittelen samaa ongelmaa Deleuzen ja Guattarin analysoiman kapitalismin logiikan näkökulmasta. Esitän, että Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysi on mielekästä hahmottaa Marxin löytämän pääoman yleisen kaavan (raha \rightarrow tavara \rightarrow raha + lisäarvo, eli $R - T - R'$) näkökulmasta. Marxin kaavan voi mielestäni yhdistää Deleuzen ja Guattarin abstraktin koneen käsitteeseen. Tästä seuraa näkemys kapitalismista yhteiskuntamuodostelmana, joka pyrkii toteuttamaan pääoman kaavaa, mutta koska kaava on abstrakti — se edellyttää vain ja ainoastaan, että pääoman arvo lisääntyy — niin se voi toteutua hyvin erilaisissa aktuaalisissa yhteiskunnissa. Deleuzen käsitteillä ilmaistuna kapitalismia ohjaava kaava on abstrakti kone, historiallisesti ja sattumanvaraisesti emergoitunut pääoman kaava, joka aktualisoituu eri tavoin eri puolilla kapitalistista maailmanjärjestelmää. Siksi kapitalismi voi tuottaa hyvin erilaisia ja keskenään ristiriitaiselta vaikuttavia konkreettisia ilmentymiä pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta liberaaliin Yhdysvaltoihin ja autoritaariseen Kiinaan. Näitä kapitalismin aktualisaatioita yhdistää niille sisäinen pääoman abstrakti kaava, mutta ilmentymät muodostavat moninaisen, monimutkaisen ja jatkuvasti jakautuvan (skitsofreenisen) koneiston. Kapitalismi eroaa muista yhteiskuntajärjestelmistä siten, että se pystyy muodollisen ja abstraktin (Deleuzen ja Guattarin käsitteillä: aksiomaattisen) luontonsa vuoksi järjestelemään mitä tahansa sosiaalisia virtauksia käyttövoimakseen.

Kuudennessa luvussa siirryn järjestelmäpainotteisesta kapitalismianalyysistä tarkastelemaan poliittisen toiminnan ehtoja subjektiviteetin ja halun käsitteillä. Deleuze ja Guattari hajauttavat kysymyksen subjektista kysymykseksi siitä, miten subjektiivisuutta tuotetaan ja uusinnetaan kapitalismissa. Heidän analyysissään halun kiertokulku osoittautuu kapitalismin varsinaiseksi subjektiksi pääoman sijaan. Halun ja subjektiviteetin analyysi kulkee kuitenkin lähellä Marxia: Deleuze ja Guattari käyttävät ”metamalleinaan”¹¹ marxilaista pääoman yleistä kaavaa (Buchanan, 2008, 54–57) sekä poliittisen taloustieteen jaottelua tuotantoon, jakeluun ja kulutukseen. Deleuzen ja Guattarin metamallien avulla rakentama skitsoanalyysi kartoittaa kapitalismin, psykoanalyysin ja subjektin murtumakohtia.

¹¹ Metamallintaminen on erityisesti Guattarin käyttämä käsite. Hän viittaa sillä sellaiseen kartoittamisen muotoon, joka tähtää todellisuuden kuvaamisen lisäksi uuden luomiseen. Kun mallintaminen yksinkertaistaa abstrahoimalla ja universalisoimalla, metamallintamisessa pyritään tavoittamaan monimutkaisuus ja erilaiset muutoksen tapahtumisen tavat hylkäämättä ainutlaatuisuutta. (Genosko 2002, 24–27.)

Seitsemännessä luvussa esittelen lyhyesti Deleuzen ja Guattarin Marx-luentaan pohjautuvia nykyaikaisen kapitalismin analyysille ajankohtaisia teemoja. Esitän, että Michael Hardtin ja Antonio Negrin liikkeiden parissa paljon keskusteltu Imperiumi-teesi on osittain löydettävissä *Mille plateaux'sta*. Tarkastelen myös, kuinka Deleuzen ja Guattarin *Anti-Oidipuksessa* esittämä analyysi ja poliittinen strategia liittyvät joihinkin verkkolehti Megafoniin kytkeytyneisiin 2000-luvun suomalaisiin autonomisiin liikkeisiin, erityisesti prekariaattiliikkeeseen. Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysin ja kapitalismin käsitteen tunteminen tekee Megafonin ja prekariaattiliikkeen oman analyysin ja toiminnan mielekkääksi, ja näitä on ylipäänsä vaikea ymmärtää hahmottamatta Deleuzen ja Guattarin kapitalismiajattelua.

2. KAPITALISMIN ONGELMA

2.1 Kapitalismin määritelmistä

2.2.1 Lähtökohta

Kapitalismi on yleiskielen sana, jota käytetään sekä yhteiskuntatieteissä että populaarissa tietokirjallisuudessa ja mediakeskustelussa. Siitä puhutaan usein ohimennen tai sitä luonnehditaan epämääräisesti liittämällä siihen yksi tai useampi seuraavista piirteistä: jatkuva talouskasvu, tuotantovälineiden yksityisomistus, palkkatyö, pääoman kasautuminen, laajat markkinat, talouskilpailu ja tavaroiden tuotanto.

Kapitalismitutkimuksen esi-isänä pidetyltä Marxilta ei löydy varsinaista kapitalismin määritelmää. Marx käyttää käsitettä hyvin harvoin: *Pääomassa* kapitalismi mainitaan kaksi kertaa. Hän puhuu kapitalismin sijaan “kapitalistisesta tuotantotavasta” ja “porvarillisesta yhteiskunnasta”, joiden piirteitä hän analysoi tuhansien sivujen verran. Mitään erityistä kapitalismin määritelmää Marx ei anna.

Esittelen seuraavaksi kaksi yleistä tapaa käsittää kapitalismi ja tarkastelen, miten marxilaiset kapitalisminäkemykset eroavat niistä. Tällä pohjustan sitä, kuinka Deleuzen ja Guattarin Marx-luenta eroaa muista kapitalismin määritelmistä. Samalla herättelen kysymystä siitä, mikä on se kapitalismi, josta meillä on epämääräinen esiymmärrys arkikielissä keskusteluissa.

1.2.2 Kapitalismi yhteiskunnan taloussektorina

Yhden käsityksen mukaan kapitalismi on markkinatalouden muoto ja jotakin yhteiskunnan muille sektoreille, esimerkiksi valtiolle ja kansalaisyhteiskunnalle, periaatteessa ulkoista. Tässä näkemyksessä yhteiskunta koostuu käsitteellisesti suljetuista piireistä, ja kapitalismi on sitä, mitä talouden piirissä tapahtuu. Kielitoimiston (2012) sanakirjan kaksi ensimmäistä määritelmää kapitalismille ovat ”talousjärjestelmä jossa tuotantovälineet ovat yksityisten omistuksessa” ja ”pääomavaltainen talousjärjestelmä”. Näiden vastakohtaksi mainitaan ”yhteisomistukseen perustuva sosialismi”. Määritelmien mukaan kapitalismi on taloutta, eli se ei liity ensisijaisesti valtioon tai kansalaisyhteiskuntaan, kaikkiin kolmeen tai vielä laajempiin muodostelmiin.

Otan toisen esimerkin talouslehdistöstä. Toimittaja Niklas Herlin määrittelee talouden käsitteitä popularisoivassa kirjassaan kapitalismin seuraavasti:

Teoriassa markkinatalous on sitä, että kaikki haluavat lisää rahaa ja maallista hyvää. Tavoitteeseensa he yrittävät päästä vaihtamalla kaiken maailman kamaa. [--] Markkinatalouden yksi alalaji on kapitalismi [--]. (Herlin 2000, 17.)

Herlin samaistaa kapitalismin ”nykyaikaiseen markkinatalouteen” (mt., 19). Kapitalismi on taloutta, jossa on kyse vaihtamisesta ja omaisuuden lisäämisestä eli siitä, mitä taloustiede tutkii. Jää avoimeksi, olisiko esimerkiksi sosiologialla, valtio-opilla, semiotiikalla, sukupuolentutkimuksella tai filosofialla juuri mitään sanottavaa näin määritellystä kapitalismista. Toisaalta myöskään kansantaloustieteessä kapitalismi ei ole erityisen paljon käytetty käsite. Esimerkiksi Matti Pohjola määrittelee sen *Taloustieteen oppikirjansa* sanastossa lähes identtisesti Kielitoimiston sanakirjan kanssa: ”Sellainen talousjärjestelmä, jossa tuotantovälineet – pääoma ja maa – ovat yksityisessä omistuksessa.” (Pohjola 2010,

268.) Käsitettä ei kuitenkaan mainita muualla kirjassa ("kapitalistinen talous" tosin mainitaan kahdella sivulla).

Karl Polanyin (2009) kapitalismikäsitys on lähellä tätä tapaa käsittää kapitalismi yhteiskunnan taloussektoriksi. Markkinoiden ja muun yhteiskunnan suhdetta tutkinut Polanyi mainitsee kapitalismin *Suuri murros* -teoksessaan noin 40 kohdassa, mutta hän ei kertaakaan määrittele käsitettä. Useimmiten hän samaistaa käsitteen markkinoihin. Polanyin mukaan 1800-luvun yhteiskuntahistorian suunnan ratkaisi "markkinajärjestelmän logiikka", joka pääsi valloilleen Englannin vuoden 1834 köyhäinlain uudistuksen myötä. Lakiuudistus loi kilpaillut työmarkkinat, ja kun ne yhdistyivät tehdastuotantoon, syntyi teollinen kapitalismi. Kapitalismia ei siis Polanyin näkökulmasta ollut varsinaisesti olemassa ennen vuotta 1834. Saman tien kapitalismin synnyn kanssa alkoi vastaliike, jota Polanyi kutsuu "yhteiskunnan itsepuolustukseksi". Tällä hän tarkoittaa sellaisten lakien luomista, jotka suojelevat ihmisiä markkinoiden vaikutuksilta, sekä ammattiliittojen ja työväenliikkeen perustamista. Polanyin kapitalismikäsitetyksessä näkyy vastakkainasettelu "kapitalismin" ja "yhteiskunnan" välillä. Kapitalismi ei ole kokonaisvaltainen yhteiskuntajärjestelmä, vaan markkinoiden logiikalla toimiva yhteiskunnan sektori, jonka toiminta uhkaa sen ulkopuolisia yhteiskunnan alueita. Kapitalistinen talous tarvitsee toimiakseen valtiollisia toimia, mutta on kuitenkin valtion ulkopuolella. (Polanyi 2009, 150–151.)

Tämän näkemyksen mukaan kapitalismi on siis markkinatalouden laaja ja kärjistynyt muoto. Voimme osoittaa tehdasta, kauppaa, pankkia, pörssiä ja niissä toimivia ihmisiä ja sanoa: "Tätä on kapitalismi." Sitten voimme osoittaa vaikkapa eduskuntaa ja kansalaisjärjestöjä ja sanoa: "Nämä eivät ole kapitalismia." Tämän näkemyksen pohjalta on mahdollista vaatia, että "kapitalismia hillitään" esimerkiksi sääntelemällä markkinoita poliittisesti.

2.1.3 Kapitalismi toimintatapana

Toinen tapa käsittää kapitalismi on ymmärtää se markkinataloutta laajemmaksi toimintatavaksi, jonka tyyppiesimerkkinä voi pitää tuotantoon sijoittavaa ja voittoa tavoittelevaa liikeyritystä. Tässä käsitystavassa kapitalistista toimintaa voi esiintyä

myös valtioissa, kansalaisjärjestöissä ja muissa markkinoiden ulkopuolisissa instituutioissa ja tilanteissa. Koska kapitalismi on toiminnan logiikka, voidaan puhua esimerkiksi valtiokapitalismista, jossa kokonainen valtio toimii kapitalistisen liikeyrityksen tavoin.

Max Weber esitti luokittelun kapitalistisen toiminnan eri muotojen ideaalityypeistä, joista jotkin pätevät useimpiin yhteiskuntiin ja toiset vain harvoihin. Tapani Hietaniemi (1990, 140) antaa Weberin kapitalismin käsitteeseen kaaviomaisen lukuohjeen (taulukko 1). Taloudenpito (*Wirtschaften*) jakautuu Weberillä kahteen täysin poikkeavaan toiminnan tapaan, joista jälkimmäisestä kehkeytyvät erilaiset kapitalistisen toiminnan muodot.

Taulukko 1. Weberin kapitalismin käsite (Hietaniemi 1990, 140).

1. tarpeentyydytykseen tähtäävä toiminta
 - i. (talo)kommunismi
 - ii. *oikos* eli kotitalous
2. voitontavoitteluun tähtäävä toiminta
 - i. sporadinen voitontavoittelu
 - ii. kapitalismi yleensä
 - a. irrationaalinen kapitalismi
 - a. seikkailukapitalismi
 - b. ryöstökapitalismi
 - b. rationaalinen kapitalismi
 - a. poliittisesti orientoitunut kapitalismi
 1. valtionhankkijakapitalismi
 2. imperialistinen kapitalismi
 3. paariakapitalismi
 - b. markkinaorientoitunut kapitalismi
 1. yksinkertainen yrityskapitalismi
 2. moderni teollisuuskapitalismi

Weber yhdistää nykyaikaisen kapitalismin eli ”elämämme kohtalonmaisimman mahdin” jatkuvaa voittoa tavoittelevaan rationaaliseen toimintaan. Kapitalismi sinänsä on hänelle ylihistoriallinen käsite, joka kuvaa tiettyä toiminnan tapaa. Esimerkiksi kapitalistinen yritys on ikivanha ilmiö, joka on levinnyt lähes kaikkialle Välimeren antiikin valtionhankkijakapitalismista ja Rooman imperialistisesta kapitalismista keskiajan yksinkertaiseen yrityskapitalismiin. Länsimaat ovat kuitenkin tuottaneet uudella ajalla laadultaan ja muodoltaan ainutlaatuisen kapitalismin. Tavallisesti kapitalistinen toiminta on rajoittunut irrationaaliseen seikkailuun (esimerkiksi keinottelu, lainayritykset, sotien ja merirosvouden rahoittaminen) ja ryöstelyyn (väkivallan kautta tapahtuva omaisuuden kasvattaminen). Vain länsimaissa on Weberin mukaan kehittynyt muodollisesti vapaan työvoiman rationaalis-kapitalistinen organisaatio, joka on suuntautunut ”puhtaasti

tavaramarkkinoille eikä siis väkivalta poliittisiin tai irrationaalisiin keinotteluihin”. Weberin näkökulmasta Marxin tutkima kapitalismi on nimenomaan tätä modernia teollisuuskapitalismia.¹² Siinä yritykset pyrkivät ylittämään pääomansa yhä uudelleen käyttämällä hyväkseen rahallisesti laskelmoituja vaihtomahdollisuuksia, ja tähän ne pystyvät organisoimalla vapaata työvoimaa rationaalisesti. Modernin teollisuuskapitalismin reunaehtoihin kuuluvat esimerkiksi kotitalouden ja yrityksen erottaminen eli henkilökohtaisen omaisuuden ja yritysomaisuuden erottelu, kirjanpito sekä luonnontiede. (Hietaniemi 1990, 141; Weber 1989, 45–53.)

Weber (1989, 46, alaviite) arvostelee Georg Simmeliä rahatalouden liiallisesta samaistamisesta kapitalismiin. Samoin hän (mt.) kritisoi Werner Sombartin kapitalismia käsittelevää teosta rationaalisen työorganisaation jättämisestä taka-alalle. Kapitalismi on Weberin mukaan enemmän kuin mitä Sombart ja Simmel käsittivät sillä — tämän voi nähdä edellä esitellyn ”kapitalismi taloussektorina” -näkömyksen kritiikkinä. Kapitalismi ei tulisi toimeen ilman oikeusjärjestelmän, hallinnon, tieteen ja tekniikan rationaalista luonnetta (mt., 52), ja siksi sitä pitää tutkia laajemmin kuin pelkän talouden näkökulmasta. Kapitalismia tärkeämpää Weberille on kuitenkin länsimaisen rationaalisuuden yleinen tutkiminen, sillä kapitalistinen toiminta on hänelle lähinnä rationaalisen toiminnan alalaji. Weber on kiinnostunut kapitalismista talouseetoksen ja -etiikan ideaalityyppien näkökulmasta, ei niinkään materialistisesta näkökulmasta, eikä hän koskaan yrittänyt selittää kapitalistisen talouden historiallista syntyä.

2.1.4 Kapitalismi monimutkaisena ja globaalina yhteiskuntajärjestelmänä

Kolmas tapa määritellä kapitalismi liittyy marxilaiseen ajatteluun, jonka näkökulmasta edelliset kapitalismin määritelmät ovat liian rajoittuneita. Jos kapitalismi käsitetään markkinoiksi tai toiminnan tavaksi, niin on mielekästä puhua ”kapitalismin suitsemisesta” tai vaihtoehtoisesti ”puhtaasta” tai ”pidäkkeettömästä” kapitalismista. Marxilaisen kapitalismianalyysin näkökulmasta tällainen puhetapa ei ole mielekäs. Voidaan puhua

¹² Weberille erilaiset taloudelliset organisaatiomuodot voivat elää rinnakkain (Hietaniemi 1990, 135), joten modernin yhteiskunnan taloutta ei tarvitse palauttaa teollisen kapitalismin ideaalityyppiin. Lisäksi Hietaniemi (mt., 142–143) huomauttaa, että Weber puhuu toisinaan myös hieman marxilaiseen tapaan kapitalismista laajemmassa merkityksessä ja että kapitalistisesta talousjärjestelmästä ”voidaan weberiläisittäin puhua silloin, kun kapitalistiset toimintatavat tulevat yleisesti vallitseviksi, jolloin kansanjoukkojen keskeiset arkipäiväiset tarpeet tyydytetään kapitalististen yritysten tuottamilla tavaroilla”.

markkinoiden sääntelystä ja valtion talouspolitiikasta, mutta molemmat ovat kapitalistisen järjestelmän edellytyksiä eivätkä kapitalismin vastaista toimintaa. Kuten Piironen (2012, 20–21) kirjoittaa: ”Kapitalismi ilman julkista valtaa on vain tyhjää puhetta. [--] Kapitalismin ydin on lisäarvon suojelussa, joka voi tapahtua mitä suurimmissa määrin julkisilla varoilla.” Kapitalismi ei voisi toimia ilman valtion toimenpiteitä ja muita markkinoiden ulkopuolisia instituutioita ja sosiaalisia muodostelmia, kuten moraalialia ja yhteisöllisyyttä, koska silloin ei olisi mekanismeja, jotka tuottavat ja huoltavat työvoiman, takaavat yhteiskuntarauhan ja — Polanyin sanoin — suojelevat ihmisiä markkinoiden vaikutuksilta. (General Intellect 2008, 17–20; Viren & Vähämäki 2011, 39–40.)

Marxilaiset ymmärtävät kapitalismin tyypillisesti monimuotoiseksi kokonaisyhteiskunnalliseksi järjestelmäksi, jota ohjaavat tietyt lainomaiset tendenssit. Esimerkiksi Immanuel Wallerstein (1987) käsittää kapitalismin maailmanjärjestelmäteoriassaan globaaliksi monimutkaisten taloudellisten suhteiden verkostoksi, jota liikuttaa pääoman ja työvoiman välinen kahtiajako sekä pääoman loputon kasautuminen. On vain yksi kapitalismi, ja se kattaa koko maailman. Koko maailman liittyminen kapitalismiin ei Wallersteinin mukaan kuitenkaan tarkoita, että maailma olisi homogeeninen. Eri alueet — järjestelmän ytimet, periferiat ja semiperiferiat — eroavat toisistaan kulttuurillisesti, poliittisesti ja taloudellisesti, vaikka ne ovat saman kompleksisen järjestelmän osia. Samansuuntaiseen kapitalismikäsityksen puolesta kirjoittavat Marxin pohjalta myös Hardt ja Negri (2005a).

Suomenkielisessäkin keskustelussa esiintyy tämä näkemys kapitalismista. Bruunin, Eskelisen, Kauppisen ja Kuuselan *Immateriaalitalous*-tutkimuksen mukaan kapitalismi ei ole yhtä kuin markkinat eikä se ole pelkästään toiminnan tapa viitekehyksineen, vaan nykyään globaali, historiallisesti rakentunut yhteiskunnallisten muotojen ja muotoja perustavien valtasuhteiden sommitelma. Kirjoittajat määrittelevät kapitalismin ”laajasti vallitsevaksi yksityisomistuksen, pääoman kasautumisen ja kasvupakon järjestelmäksi” (Bruun ym. 2009, 65). Toisen esimerkin antavat osuuskunta General Intellectin kirjoittajat teoksessaan *Vasemmisto etsii työtä*: ”Puhumme kapitalismista, joka on meille lainsäädöllinen järjestelmä, taloudellinen järjestelmä ja yhteiskunnallinen muodostelma. Kapitalismi on historiallisesti kehittyvä ristiriitainen järjestelmä, joka rakentuu kahden perustavan yhteiskunnallisen suhteen varaan: kilpailu markkinoilla ja työn ja pääoman suhde.” (General Intellect 2008, 17.) General Intellectin mukaan kapitalismi on paljon

markkinoita laajempi asia, koska kapitalismi edellyttää muun muassa poliittisia instituutioita, jotka luovat ja suojelevat yksityisomaisuutta. Ilman tuotantoa ja jonkinlaista tulonjakoa ei edes ole markkinoita. Siksi kirjoittajat peräänkuuluttavat markkinatalouden analyysin tilalle pääoman kasautumisen kokonaisvaltaisempaa tutkimusta. General Intellect myös huomauttaa, että kapitalismin määrittelyllä on poliittisia seurauksia, sillä kapitalismin käsittäminen vain markkinoiksi johtaa ”paitsi kapitalismianalyysin heikkouteen myös poliittiseen populismiin sekä katastrofaalisiin liittoutumiin (esimerkiksi ulkomaalaisvastaisen) äärioikeiston kanssa” (mt., 19–20). Markkinoihin rajoittunut kapitalisminäkemys ei tunnista kapitalismin historiallista ja institutionaalista luonnetta.

Marxilaisten kapitalismikäsitysten tavallisia piirteitä ovat 1) kapitalismin näkeminen laajana yhteiskuntajärjestelmänä, joka muodostaa yhteiskunnallisen toimintaympäristön; 2) huomion kiinnittäminen markkinoiden eli vaihdon piiriin lisäksi kulutuksen ja erityisesti tuotannon piiriin; 3) kapitalistisen yhteiskunnan sisäisten suhteiden, jännitteiden ja ristiriitojen tutkimus. Nämä piirteet löytyvät myös Deleuzen ja Guattarin kapitalismikäsitteestä, joskin he arvostelevat ristiriidan käsitettä ja puhuvat sen sijaan yhteiskunnan paon viivoista¹³ tai pakolinjoista, liikkeistä ja murtumista.

Deleuzen ja Guattarin mukaan kapitalismi on sattumanvaraisesti syntynyt historiallinen järjestelmä, joka toimii matemaattisen aksiomatiikan tavoin ja läpäisee kaikki yhteiskunnalliset tasot, kuten tuotannon, vaihdon, kulutuksen, valtion ja arkielämän. Toisin kuin Polanyi ajatteli, kapitalismi ei ole jotakin valtiolle ulkoista, vaan valtiot sisältyvät ”maailmankapitalismiin” tai Guattarin sanoin ”yhdentyneeseen maailmanlaajuiseen kapitalismiin” (*CMI, Capitalisme Mondial Intégré*, Guattari 2008, 43). Kapitalismi tarvitsee nykyaikaisen kansallisvaltion, ”jonka huipentumana on demokratia, uusi 'veljien' yhteiskunta, ystävien yhteiskunnan kapitalistinen versio” (Deleuze & Guattari 1993, 103). Valtioiden ovat kapitalismin realisoimisen malleja: valtio ja kapitalismi eivät ole vastakkaisessa suhteessa toisiinsa eikä valtio ole tuhoutumassa kapitalismin myötä, vaan se saa uuden merkityksen maailmanlaajuisen kapitalistisen järjestelmän toteuttajana ja takaajana (Deleuze & Guattari 1980, 568). Valtiota voidaan ylipäänsä ajatella vain

¹³ ”Paon viivan” tai ”pakoviivan” (*ligne de fuite*) suomennos on vakiintunut ja perusteltu, koska Deleuze ja Guattari asettavat viivan käsitteensä pisteiden geometriaa vastaan. Kyse on ajattelun mallista, jossa olennainen tapahtuu pisteiden välissä, siis viivoilla, ja viivat ovat ensisijaisia pisteisiin nähden (esim. Deleuze & Guattari 1980, 359–363). *Ligne* tarkoittaa ranskassa kuitenkin myös ”juovaa”, ”kulkureittiä” ja ”linjaa”. Yhteiskunnallisessa kontekstissa voi olla mielekkäämpää kääntää käsite esimerkiksi ”pakoreitiksi” tai ”pakolinjaksi”, koska kyse on pakenevasta liikkeestä, ja ”viivaksi” kääntäminen ei ilmaise liikettä yhtä selvästi.

suhteessa sen ylittävään tasoon eli maailmanmarkkinoihin ja niillä liikkuviin rahavirtoihin (Deleuze 2005a, 95).

Tästä näkökulmasta kapitalismi on yhtä aikaa jokaista Weberin esittelemää ideaalityyppiä. Nykyaikainen kapitalismi ei ole pelkästään teollisuuskapitalismia, jossa pääoman omistaja sijoittaa tuotantovälineisiin ja työvoimaan ja myy sitten työprosessin tuotteen voitolla. Kapitalismi on yhtä lailla seikkailu-, ryöstö- ja valtionhankkijakapitalismia kuin teollista tuotantoa ja markkinataloutta. Demokraattiset ja ”kapitalistiset” valtiot ovat maailmanjärjestelmässä sidoksissa ”ei-kapitalistisina” pidettyihin diktatuureihin.¹⁴ Markkinoilla toimivat elektroniikkayritykset (teollisuuskapitalismi) eivät tulisi toimeen ilman kehittyvien maiden kaivoshankkeita, öljynporausta ja keinottelua (seikkailukapitalismi). Öljy-yhtiöt ottavat haltuunsa alkuperäisväestöjen maita, ja 1980-luvulta alkaen talouskasvua on tuotettu lisääntyvässä määrin anastamalla ja yksityistämällä (ryöstökapitalismi). Kapitalismi edellyttää jokapäiväistä ”alkuperäistä kasautumista” eli työmarkkinoita edeltävää väkivaltaa, jolla työläinen ”tehdään riippuvaiseksi pääomasta estämällä häntä käyttämästä tuotantovälineitään ja uusintamisensa edellytyksiä vapaasti, ennen kaikkea estämällä häntä hylkäämästä työnantajaa ja pakenemasta riiston olosuhteita” (Viren & Vähämäki 2011, 34–35). Tällaisia mekanismeja ei voi irrottaa ”puhtaasta teollisesta kapitalismista”, koska kapitalistinen yhteiskuntajärjestelmä tarvitsee työvoimaa ja muita resursseja sekä instituutioita, jotka takaavat sen reunaehdot. Nämä subjektiivisuuden ja yhteiskunnallisten suhteiden tuottamisen ja uusintamisen prosessit kuuluvat kapitalismiin. Siksi kapitalismi ei ole pelkästään yhteiskunnan talussektori tai yksi toimintapa muiden joukossa, vaikka se on myös niitä: kolmas ja laajin kapitalismin määritelmä sisältää kaksi edellistä määritelmää. Marxilaisessa näkemyksessä kapitalismi leikkaa yhteiskunnan jokaisen sektorin läpi, koska se muodostaa taustajärjestelmän, joka säätelee koko yhteiskunnan jakautumista.

¹⁴ Deleuzen ja Guattarin mukaan ihmisoikeudet tai demokratia eivät ole erityisiä syitä ihailla länsimaisia valtioita: ”Kukapa muu voisi hoitaa ja hoidella hökkelikaupunkien kurjuuden ja deterritorialisaation-reterritorialisaation, kuin demokraatioiden rinnalla elävät vahvat poliisivoimat ja armeija? Kuka sosiaalidemokraatti ei antaisi ampumiskäskyä, kun kurjuus tunkee ulos rajatulta alueeltaan eli ghetosta? Oikeudet eivät pelasta enempää yksilöitä kuin valtion reterritorialisoituvaa filosofiaakaan. Ihmisoikeudet eivät ole mikään syy ylistää kapitalismia.” (Deleuze & Guattari 1993, 112.) Esimerkiksi humanistinen liberalismi tarvitsee heidän mukaansa ihmisoikeuksia rikkovia käytäntöjä. Guattarin (2006) sanoin ”kapitalismi on eräänlaista humanismia”.

2.2 Onko kapitalismin käsite hylättävä?

Kuinka mielekästä kapitalismin määrittelemisen ylipäätään on? Katherine Gibsonin ja Julie Grahamin mukaan pitäisi harkita, kannattaako kapitalismista puhua lainkaan. He katsovat, että kapitalismin analysoiminen ei ole neutraalia, koska se uusintaa käsitteellisesti järjestelmää, johon kapitalismin käsitteellä viitataan. Kapitalismista on tehty yhteiskuntateoriassa abstrakti ja kaiken kattava monoliitti, eräänlainen käsitteellinen mörkö, jonka ajatellaan kattavan ja selittävän lähes kaiken yhteiskunnallisen. Antikapitalisteina Gibson ja Graham ovat sitä mieltä, että kapitalismista eroon pääseminen edellyttää myös kapitalismin käsitteen purkamista. Yhden kapitalismin olettamisen sijaan pitäisi empiirisesti tutkia kapitalististen mekanismien moninaisuutta ja sitä, minkälaisia ei-kapitalistisia talouksia on olemassa. (Gibson-Graham 1996.) Tällaisia erityisesti 1990-luvulla esitettyjä kritiikkejä voi ajatella osana laajempaa poststrukturalistista hanketta, jossa pyrittiin purkamaan identiteettejä ja toimijoita. Muita esimerkkejä hankkeesta ovat Judith Butlerin kritiikki naisen käsitteestä ja feminismin subjektista, foucault’lainen vallan verkostojen analytiikka ja postkolonialistinen kansallisten identiteettien purkaminen.

Samankaltaista kritiikkiä nimenomaan Deleuzen ja Guattarin kapitalismin käsitettä kohtaan on esittänyt Manuel DeLanda (2000, 331; 2008; 2009). Artikkelissaan “Molar Entities and Molecular Populations in Human History” DeLanda (2009, 235) esittää, että 1) Marxin poliittinen taloustiede on ”konkurssissa”, 2) että “Marxin lumous” houkuttelee Deleuzen ja Guattarin olettamaan ”turhan molaarisen entiteetin nimeltä kapitalismi” ja 3) että Marxin huonon vaikutuksen vuoksi Deleuze ja Guattari nojautuvat liiaksi kapitalismia koskeviin periaatteisiin — kuten voiton suhdeluvun laskutendenssiin¹⁵ — joihin ei DeLandan mukaan liity historiallista todistusaineistoa. Kritiikin välittömät ongelmat ovat moninaiset: Marx ei väittänyt tekevänsä poliittista taloustiedettä vaan nimenomaan sen kritiikkiä (eikä Marx siksi palaudu pelkkään taloustieteeseen), Marxin esittämistä tendensseistä on esitetty historiallista todistusaineistoa, ja on äärimmäistä empirismiä esittää, että filosofinen käsite pitäisi hylätä yksinomaan sen vuoksi, ettemme voi todistaa sen olemassaoloa empiirisesti. Entä mitä DeLandan omasta filosofisesta rakennelmasta jäisi jäljelle, jos siihen

¹⁵ Voiton suhdeluvun laskutendenssin lain käsittely lienee Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin kiistellyimpiä kohtia. Yksinkertaistettuna kyse on siitä, että kapitalistit yrittävät lisätä työläisestä saatavan lisäarvon määrää siten, että he korvaavat työvoimaa koneilla ja teknologialla, mutta koska vain elävä työvoima kykenee tuottamaan lisäarvoa, niin järjestelmätasolla tuotetun lisäarvon määrä laskee suhteellisesti kilpailun ja koneellistamisen myötä. Toisin sanoen järjestelmän tasolla teknologinen kehitys johtaa voiton suhdeluvun laskuun. “Voiton suhdeluku laskee siksi, että verrattuna käytettyyn pääomaan ylipäätään käytetään suhteellisesti vähemmän työtä eikä siksi, että työläisiä riistetään vähemmän.” (Marx 1976, 249.)

sovellettaisiin samaa kritiikkiä kuin millä hän hyökkää kapitalismin käsitettä kohtaan?
(Käsittelen tätä kritiikkiä tarkemmin luvussa 5.2.)

DeLanda esittää myös Marxia itseään kohtaan vihamielistä kritiikkiä. DeLandan (2006, 150) mukaan Marx katsoi, että yhteiskunta luo yksilön ja että ”se, mikä on todella olemassa, on kestävien yhteiskunnallisten rakenteiden maailma”. Marxin ajattelu on DeLandan mukaan ”makroreduktionismia” samoin kuin Durkheimin ja Parsonsin sosiologia, joissa kaikissa yksilöt ovat — DeLandan (mt., 150–151) sanoin — toissijaisia, sivuasioita tai pintailmiöitä (*epiphenomena*) ja yksilön kuuliaisuus kulttuurilleen voidaan ottaa annettuna. Lyhytkin perehtyminen Marxiin kuitenkin osoittaa, että Marx tarkastelee makrotason säännönmukaisuuksien lisäksi myös mikrotason kurinpitoa, kontrollointia ja työolosuhteita; esimerkiksi *Pääomassa* tällainen jakso on kahdeksas luku, joka käsittelee työpäivää. Niinpä DeLandan suhtautumista Marxin voi Simon Choatin (2009, 21–23) sanoin pitää ”oudon vihamielisenä”. Choatin mukaan DeLandan sokea piste Marxin suhteen liittyy mittakaavan käsitteistöön, jota DeLanda käyttää kehittäessään Deleuzen ja Guattarin ajattelun pohjalta omaa sommitelmateoriaansa (*assemblage theory*). DeLandan mukaan ”kapitalismi” on liian suuren mittakaavan käsite ja sellaisena liian yleinen. Deleuze ja Guattari itse kiistävät, että heidän mikropoliittinen analyysinsä liittyisi millään tavalla mittakaavaan. Sen sijaan se liittyy viitekehukseen ja yhteiskunnan erilaisiin liikelinjoihin. Niinpä heille ei tuota ongelmia käyttää valtion, kapitalismin tai feodalismin kaltaisia erittäin abstrakteja ja suuriin järjestelmiin kytkeytyviä käsitteitä, jollaiset kokivat ranskalaisessa ajattelussa jonkinlaisen vararikon 1900-luvun lopussa, kun postmoderni kritiikki asetti ne epäilyttävään valoon.

Deleuzen (2005, 38) mukaan järjestelmänäkökulman sivuuttamisesta on seurannut kaksi haittaa. Ensinnäkin vain paikallisten ja tarkkojen tapahtumasarjojen käsittelyä pidetään tärkeänä ja suuret linjat unohdetaan kokonaan. Toiseksi suuremmat mittakaavat jätetään ”visionäärien epätöiden varaan” sen sijaan, että niiden tutkimus otettaisiin vakavasti. Deleuze kutsuu omaa filosofista työtään avoimen systeemin rakentamiseksi: avoin järjestelmä perustuu vuorovaikutukseen, toimii epälineaarisesti ja operoi erilaisilla aikakäsityksillä. Deleuzen mukaan on siis mahdollista säilyttää ajatus suuresta filosofisesta systeemistä ja samalla jättää pois joitakin postmodernia kritiikkiä ahdistavia piirteitä, kuten totalitaarisuus, hierarkkisuus, sulkeutuneisuus, transsendenssi, eskatologisuus ja tuonpuoleinen utopistisuus. Tätä perustelua voi soveltaa myös kapitalismin käsitteeseen: on mahdollista säilyttää ajatus kapitalismista globaalina järjestelmänä ja samalla jättää pois

kriitikkojen vanhoissa kapitalismin käsitteissä osoittamat ongelmat, kuten välttämättömyys ja juuttuminen makrotason rakenteelliseen tarkasteluun.

3. MARX ILMAN PARTAA

3.1 Deleuzen metodi

Vaikuttaa siltä, että filosofian historian rooli on karkeasti verrattavissa kollaasin rooliin maalaustaiteessa. Filosofian historia on filosofian itsensä reproduktio. Filosofian historiassa kommentaarin tulisi toimia todellisena kaksoisolentona ja sen tulisi sisältää kaksoisolennolle ominaista maksimaalista muuntelua. (Voidaan kuvitella *filosofisesti* partainen Hegel tai *filosofisesti* sileäksi ajeltu Marx samassa mielessä kuin viiksekäs Mona Lisa.) Pitäisi kyetä kertomaan todellisesta historiallisesta filosofian kirjasta kuin se olisi kuvitteellinen ja keksitty kirja. (Deleuze 2003, 4.)¹⁶

Ennen yhteistyötään Guattarin kanssa Deleuze julkaisi 11 filosofista monografiaa. Teokset voi jakaa kolmeen ryhmään: 1) filosofian historian klassikoita käsittelevät teokset (*Empirisme et subjectivité* 1953, *Nietzsche et la philosophie* 1962, *La philosophie critique de Kant* 1964, *Nietzsche* 1965, *Le Bergsonisme* 1966, *Spinoza et la problème de l'expression* 1969, *Spinoza – Philosophie pratique* 1970), 2) kirjallisuutta käsittelevät teokset (*Proust et les signes* 1964, *La presentation de Sacher-Masoch* 1967), 3) puhtaita käsitteitä käsittelevät teokset, joissa Deleuze tekee filosofiaa ”omalla nimellään”

¹⁶ Suomentanut PP. Myös muut lainaukset alkukielisistä teoksista ovat omia käännöksiäni.

(*Différence et répétition* 1968, *Logique du sens* 1969). Teoksia erottaa tutkimuksen kohde, mutta niitä yhdistää lähestymistapa.

Deleuzen varhaisten töiden lyhyt tarkastelu auttaa ymmärtämään kritiikin ja uuden tuottamisen metodia, jota Deleuze ja Guattari käyttävät Marx-luennassaan. Ensimmäisestä teoksestaan alkaen Deleuzea kiinnostaa se, mitä uutta tutkimuksen kohteesta käsin voi luoda, ei niinkään se, mikä on oikea tapa suhtautua vanhaan. Deleuze uuttaa kohteistaan valitsemiinsa teemoihin liittyviä uusia käsitteitä, ajatussarjoja ja filosofisia liikkeitä, joita hän käyttää omiin tarkoituksiinsa. Tuloksena on kuitenkin argumentoitu ja kohteen tuntemusta osoittava lähdeviitottettu tutkimus. Poettisesti ilmaistuna kyse on ”käsitteellisten muotokuvien maalaamisesta” (Deleuze 2005a, 73–74; Deleuze & Guattari 1993, 62). Deleuze tekee filosofisia muotokuvia niin kuin taiteilija maalaa, kirjailija kirjoittaa tai elokuvaohjaaja tekee henkilökuvia. Muotokuva vaatii kohteen, ja kuvan täytyy olla kohteensa ”näköinen”. Samalla kuva on tekijänsä itsenäinen luomus, joka valikoi piirteitä ja korostaa tiettyjä teemoja. Muotokuvan tekeminen ei ole jäljentämistä vaan tuottamista (Deleuze 2005a, 73).

Marchel Duchampin teos *L.H.O.O.Q.* (1919) on postikorttireproduktio Leonardo da Vincin *Mona Lisasta*, jolle Duchamp piirsi parran ja viikset. Duchampin teos tutkii eron ja toiston suhdetta: hän luo uuden teoksen toistamalla kliseistä kuvaa itse piirretyn eron kanssa. Kuten readymade-teoksiin kuuluu, muunneltu Mona Lisa on tunnistettavissa tutuksi tuotteeksi. Valikoiva eron asettaminen (tietynlaiset viikset ja parta) kuitenkin tekee tutusta tuotteesta oudon. Ero asettaa kohteen näyttille uudella tavalla. Deleuzen muotokuvan metodissa filosofia lähestyy taidetta, toisinaan myös readymade-taidetta, kun filosofisen tutkimuksen kohde toistetaan eron kanssa. Deleuze pyrkii ajamaan Marxilta parran niin kuin Duchamp piirsi Mona Lisalle viikset.¹⁷ Marx ilman partaa on kopio Marxista niin kuin viiksekäs Mona Lisa on kopio itsestään, mutta valikoivalla erolla. ”Parran ajaminen” ei tarkoita pelkästään nyrjäyttämistä, vaan myös Marxin vallankumouksellisuuden paljastamista ja uudelleen käsittelyä.

Deleuzelainen lukeminen on siis muuta kuin hermeneuttista tulkintaa: ”Kokeile, älä koskaan tulkitse.” (Deleuze 2005a, 150.) Se on metodi, jossa lukija ja luettava kohtaavat ja muodostavat kollektiivisen subjektin. Deleuze korostaa henkilöiden ja historian sijaan

¹⁷ Deleuze ja erityisesti Guattari kuitenkin arvostelevat Duchampin readymade-käsitystä ihmiskeskeisyydestä ja staattisuudesta (Zepke 2008, 35).

käsitteitä ja tapahtumia. Filosofianhistoriallisessa tutkimuksessa haetaan usein vastausta siihen, mikä on järkevä tulkinta ajattelijan esittämästä ajatuksesta tai mitä ajattelijalla on tarkoittanut, ”mitä Marxilla oli mielessään”. Deleuze keskittyy valitsemaansa filosofiseen käsitejärjestelmään sen sijaan, että hakisi totuutta rationaalisimmasta tulkinnasta tai kirjoittajan mahdollisista intentioista. Deleuzelle tärkeää ei ole se, kuka on enemmän äänessä — Deleuze vai Nietzsche, Deleuze, Guattari vai Marx — vaan se, miten luenta toimii ja millaisia vaikutuksia se tuottaa (Deleuze & Guattari 1980, 9–10; Deleuze 2005a, 80–81).¹⁸ Olennaista ei ole arvostella toisia tulkitsijoita väärään osuneesta tulkinnasta tai tuomita virheistä vaan luoda uutta affirmatiivisessa hengessä (ks. Deleuze 2007, 194–207). Tässä hengessä Deleuze lukee varhaisissa teksteissään muun muassa stoalaisia, Lukretiusta, Humea, Nietzscheä, Kantia, Bergsonia, Spinozaa, Marxia ja Proustia.

Jos ajattelu tavallisesti pyrkii karsimaan mahdollisia tulkintoja pois, jolloin ihannetapauksessa kohteesta jäisi jäljelle vain yksi oikea tulkinta, niin Deleuzen metodi pyrkii päinvastoin lisäämään käyttötapoja valikoimalla ja painottamalla käsitteitä, korostamalla epäjatkuvuuksia, halkeamia ja jakaantumisia sekä luomalla kytköksiä. Sovellukset eivät kuitenkaan ole mielivaltaisia, vaan ne perustuvat kohteiden tuntemiseen. Deleuzen työt ovat valikoivuudestaan huolimatta hyvin järjestelmällisiä. Hän systematisoi tutkimuskohteitaan, muodostaa heidän käsitteistään ja tendensseistään logiikoita ja uuttaa kohteistaan uusia käsitteitä.

Käsitteet ovat Deleuzelle ja Guattarille niin tärkeitä, että he määrittelevät filosofian taidoksi ”muodostaa, löytää ja valmistaa käsitteitä” (Deleuze & Guattari 1993, 14). Käsite luodaan rajaamalla kaaoksesta alue, valitsemalla käsitteen komponentit ja yhdistämällä ne moneudeksi. Käsitteet ovat pirstaleisia kokonaisuuksia, ja jokainen käsite on omanlaisensa läpileikkaus kaaoksesta. Lisäksi käsite perustuu aina ongelmaan tai ongelmiin, jotka antavat käsitteelle mielen. Käsitteitä tutkittaessa pitää siis aina kysyä, mihin ongelmaan käsite vastaa. (Mt., 26–33.) Filosofian tehtävä on luoda käsitteitä, ja filosofianhistoriallisen työn tehtävä on herättää henkiin nukkuvia käsitteitä ja käynnistää niitä uudelleen uudella tasolla (mt., 89). Käsite ei ole normi tai kriteeri, jolla elettyä todellisuutta ja kokemusta arvostellaan tai johon sitä verrataan, vaan se on työkalu uuden luomiseen; käsitteen avulla

¹⁸ *Anti-Oidipusta* käsittelevässä haastattelussa Guattari toistaa tämän näkemyksen: ”Olemme puhtaasti funktionalistisia: meitä kiinnostaa se, kuinka jokin toimii, ja mistä koneesta on kyse.” (Guattari teoksessa Deleuze 2005a, 26.) Myös yhteisissä töissään Deleuze ja Guattari etsivät merkitysten sijaan uusia ja erilaisia toiminnan tapoja.

on mahdollista ylittää kokemuksessa annettu. Käsitteet eivät myöskään ole itsessään hyviä tai huonoja, vaan niiden arvo riippuu niiden käytöstä systeemissä (Deleuze 2005a, 39).

Usein siteeratun muotoilun metodistaan Deleuze esittää *Pourparlers*-kokoelmassa julkaistussa kirjeessä. Siinä hän kirjoittaa käsittävänsä filosofian historian ”[--] eräänlaiseksi sodomiaksi [*enculage*] tai, mikä on sama asia, neitseelliseksi synnyttämiseksi. Kuvittelin lähestyväni kirjoittajaa takaapäin ja antavani hänelle lapsen, joka olisi totisesti hänen, mutta samalla hirviömäinen.” (Deleuze 1990, 15.) ”Hirviö” viittaa filosofisen muotokuvan epämuodostumaan: Deleuzen käsittelystä tunnistaa kohteen samaksi, ja kuitenkin sen tietyt osat ovat pullistuneet tai ryhtyneet rönsyilemään yllättäviin suuntiin. Metodina voi kuvailta myös vatsasta puhumiseksi, jossa ”ei pidä esittää, mitä filosofi sanoo, vaan se, mitä hän välttämättä ilmaisee rivien välissä, se, mitä hän ei sanonut, mutta joka on kuitenkin läsnä hänen sanomassaan” (Deleuze 2005a, 74). Tämän piilevän sanoman aktivoimisen tarkoituksena on toistaa filosofin ajattelun voima uudella tavalla: ”Kumpi onkaan parempi tapa seurata suuria filosofejä: toistaa heidän sanomaansa, vai tehdä kuten he tekivät, toisin sanoen luoda käsitteitä väistämättä koko ajan muuttuville ongelmille?” (Deleuze & Guattari 1993, 38.)¹⁹

Deleuzen väitöskirja *Différence et répétition* vetää yhteen hänen luomiaan filosofisia muotokuvia (luvut yksi ja kaksi) ja esittää Deleuzen oman ”transsendentaalisen empirismin” ohjelman (luvut neljä ja viisi). Näiden välissä teoksen kolmas luku käsittelee ”ajattelun kuvaa”. Ajattelun kuvalla Deleuze tarkoittaa klassisen filosofian ja filosofian historian dogmeja ja ennakko-oletuksia, jotka ohjaavat käsitteiden luomista (Deleuze 2003, 172, 216–217). Deleuzen tavoitteena on tämän kuvan tuhoaminen ja ”kuvaton ajattelu”. Myöhemmin esipuheessaan teoksen englanninkieliseen laitokseen Deleuze arvioi, että tämä ajattelun kuvaa käsittelevä osuus on teoksen tarpeellisin ja konkreettisin luku (Deleuze 2006, 303).

Deleuzen mukaan filosofiaa hallitseva dogmaattinen ajattelun kuva perustuu kahdeksalle oletukselle (Deleuze 2003, 169–217). Ensinnäkin oletetaan, että ajattelu on luonteeltaan hyväntahtoista ja totuutta etsivää ja että ajattelua koossa pitävä transsendentaalisen subjekti

¹⁹ Ks. myös Deleuze & Guattari (1993, 88–89): ”Filosofia ei koostu tietämisestä eikä sen innoittajana ole totuus; sen onnistumisen tai epäonnistumisen määräävät sellaiset kategoriat kuin Kiinnostava, Huomattava ja Tärkeä. [--] Monista filosofian kirjoista voidaan sanoa — ei että ne ovat väärässä, sillä tämä olisi yhtä tyhjän kanssa — vaan että ne ovat merkityksettömiä ja epäkiinnostavia, nimenomaan siksi että ne eivät luo ainuttakaan käsitettä, pystytä ajattelun kuvaa eivätkä synnytä yhtään vaivan arvoista henkilöä.”

on hyväluontoinen. Toiseksi ajattelu lähtee ”terveestä” tai ”yhteisestä” järjestä: ajattelun perusmuoto on ”kaikki tietävät, että...” tai ”on järkevä olettaa, että...” Kolmanneksi ajattelun tavoitteena on saman tunnistaminen. Neljäs hallitseva postulaatti on representaatio. Viidenneksi oletetaan, että virhe on jotakin ajattelulle ulkoista. Kuudes oletus on keskittyminen referenssiteoriaan ja merkityksen rajoittaminen siihen. Seitsemänneksi ajattelu hahmotetaan ongelmien ratkaisuksi sen sijaan, että asetettaisiin uusia ongelmia. Kahdeksanneksi ajattelu alistetaan ulkoisille päämäärille.

Deleuzen omat retket filosofian historiaan voi nähdä yritykseksi päästä eroon näistä ennakko-oletuksista. Hardtin mukaan Deleuzen varhaista ajattelua ja filosofian historian hahmojen hyväksikäyttöä yhdistää antihegelismi ja dialektiikan vastustaminen tavalla, joka ei itse asetu dialektiseen logiikkaan (Hardt 2007, ix–xv). Ranskalaista filosofiaa hallitsi 1930–1950-luvuilla Aleksandre Kojèven herran ja orjan dialektiikkaa painottanut Hegel-tulkinta (Kojève 2012), jonka vaikutus näkyy erityisesti Jean-Paul Sartrella, Simone de Beauvoirilla, Georges Bataillella ja Jacques Lacanilla. Tätä perinnettä vastaan Deleuze käyttää filosofian historian marginaalihahmoja, jotka ”kritisoivat negatiivista, kultivoivat iloa, vihaavat sisäisyyttä, pitävät voimia ja suhteita ulkopuolisina, tuomitsevat [dénonciation] vallan...” (Deleuze 1990, 14). Esimerkiksi Bergsonilta Deleuze ottaa epädialektisen eron ja virtuaalisuuden ontologian. Nietzsche kohdalla Deleuze tekee erottelun aktiivisiin ja reaktiivisiin voimiin ja hyökkää niiden pohjalta dialektiikan eettisiä seurauksia vastaan. Kuitenkin vasta Spinozan avulla ”Deleuzen ajattelu lopulta löytää todellisen autonomian hegeliläisestä problematiikasta” (Hardt 2007, xiv). Spinoza-tekstit merkitsevät sekä Hegel-vastaisen hyökkäyksen huipentumaa että itsenäisen ja käytännöllisen filosofian alkua. Bergsonin ontologia ja Nietzsche etiikka yhdistyvät spinozistiseksi käytännöksi, ja tämä epädialektinen yhdistelmä kuljettaa Deleuzea sittemmin poliittiseen ja tieteelliseen yhteistyöhön Guattarin kanssa.

Omaperäisen Deleuzen metodista tekee siis tapa koota, kehystää, työstää ja kytkeä jo tunnettuja, unohdettuja tai piileviä ajatuksia erilaisilla tavoilla. Uutta syntyy, kun Spinoza resonoi Nietzsche tai postfordistisen yhteiskunnan arkisen surun kanssa tai kun Marx ja Nietzsche kohtaavat Bataillen esittelemän ”solaarisen anuksen” (ks. Deleuze & Guattari 2010, 15). Samalla vanhaa jää pois, kun Deleuze sivuuttaa kokonaisia tuotantokausia (kuten Marxin useimmat 1840-luvun kirjoitukset) ja jättää käsittelemättä kohtia, jotka eivät sovi hänen tulkintaansa (kuten Nietzsche luonnontieteelliset perustelut ikuisen paluun

metafysiikalle). Niinpä esimerkiksi Olli Mäkelän (2011, 98) esittämä kritiikki siitä, että Deleuzen Hegel-tulkinta on virheellinen ja että Deleuze ”tulkitsee Hegelin käsitteistöä tarkoituksellisesti väärin”, ei ole mielekäs Deleuzen omista lähtökohdista. Sama kritiikki on mahdollista esittää jokaisesta Deleuzen filosofitulkinnasta. Valikoiva lukeminen ja uusien käsitteiden muokkaaminen vanhasta materiaalista näyttäytyy virheellisyytenä ja tarkoituksellisena väärintulkintana, kun sitä katsotaan klassisen ajattelun kuvan sisältä. Käsitellessään nietscheläistä aforismia Deleuze kirjoittaa:

Jos haluatte tietää, mitä tarkoitan, niin etsikää voima, joka antaa merkityksen, tarvittaessa uudenkin, sille mitä sanon. Yhdistäkää teksti tähän voimaan. Tällä tavoin ei ole olemassa Nietzschen tulkinnan ongelmaa. On olemassa vain ”masinoinnin” ongelmia: Nietzschen tekstiä täytyy ”masinoida”, löytää se ajankohtainen ulkoinen voima, jonka avulla hän onnistuu päästämään jotakin läpi, sen energiavirta. (Deleuze 1992, 13–14.)

Kutsumalla ulkoapäin tulevia voimia käsiteltävä teksti on mahdollista ymmärtää tarkoituksellisesti ”väärin”. Teksti ei ole Deleuzelle tulkinnan kohde vaan ilmiö, joka odottaa uusia valloittavia voimia.

3.2 Deleuzen Marx

Marx puuttuu muotokuvien sarjasta, jota Deleuze tuottaa filosofiasta ja taiteesta. Deleuze ei koskaan tullut kirjoittaneeksi varsinaista Marx-kirjaa, jota hän suunnitteli elämänsä loppuun asti (Deleuze 1995). Lähes joka kerta, kun Deleuze mainitsee Marxin, kysymys on kapitalismin analyysistä eikä Marxin itsensä ajattelusta. Marx-tulkinta ja kapitalismianalyysi menevät Deleuzella sekaisin, eikä Marx muodostu Deleuzelle samanlaiseksi muotokuvallisen luennan kohteeksi kuin esimerkiksi Nietzsche, Bergson ja Spinoza. Marx on Deleuzelle enemmän työkalu kuin erillisnimi tai luennan kohde. Tällä perusteella voisi esittää, että siirtymä Marxia kohti merkitsee Deleuzen ajattelussa murtumaa: kun Marx on mukana, Deleuze ei enää maalaa muotokuvia vaan asettaa koko ajattelunsa tehtäväksi kapitalismiin liittyvien vallan muotojen tuhoamisen ja vaihtoehtoisten subjektiivisuuksien luomisen.

Miten Deleuze päätyy filosofian muotokuvallisesta historiasta marxilaiseen kapitalismikritiikkiin? Nähdäkseni Deleuze tekee varhaistuotannossaan kolme Marxiin

liittyvää siirtoa, jotka vaikuttavat hänen yhteistyöhönsä Guattarin kanssa. Kirjoittaessaan Nietzschestä Deleuze esittää kysymyksen antidialektisestä Marxista: onko Marx yhtä radikaali Hegelin kritiikissään kuin Nietzsche? Dialektiikan vastustaminen pohjustaa Deleuzen ja Guattarin de- ja reterritorialisaatiokäsitteistöä. Toiseksi Deleuze esittää universaalihistorian ongelman: miten tarkastella ihmiskunnan historian suuria linjoja ja historian periaatteita ilman hegeliläistä absoluuttia? Nietzschen universaalihistoriasta kirjoittaminen ennakoii Deleuzen ja Guattarin marxilaista kapitalismin universaalihistoriaa. Kolmanneksi eron ja toiston filosofiaa käsittelevässä väitöskirjassaan Deleuze tuo Althusserin kautta ajatteluunsa marxilaisen käsitteen yhteiskunnan virtuaalisesta ideasta. *Mille plateaux*'ssa tästä yhteiskunnan virtuaalisen kentän ajattelusta kehkeytyvät Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysille tärkeät abstraktin koneen ja koneellisen asetelman käsitteet.²⁰

Deleuze käsittelee Marxia ensimmäisen kerran julkisesti vuoden 1962 kirjassaan *Nietzsche ja filosofia* (Deleuze 2005b). Nietzsche on Deleuzelle dialektiikkaa ja siihen väistämättä liittyvää negatiivisuutta ja reaktiivisuutta arvosteleva voimien ja erojen ajattelija. Marxin tavoin Nietzsche pilkkaa hegeliläisiä virtauksia (mt., 20). Hegelin dialektiikka perustuu toisen kieltämiseen, siis negatiiviseen, kun taas nietscheläinen aktiivinen voima ”ei kiellä toista tai sitä, mitä se ei ole, vaan myöntää oman eronsa ja nauttii tästä” (mt.). Deleuzen mukaan Nietzsche näkee Hegelin dialektiikan väsähtäneenä, reaktiivisena, raskaana, työhön ja negatiivisuuteen tukeutuvana orjan ajattelutapana. Dialektiikan tilalle Nietzsche asettaa pluralismin, myöntämisen, keveyden, leikkimisen ja nautinnon. (Mt., 21–22.) Deleuzelle dialektiikan kolme ongelmaa ovat 1) kielteisen kyvyn pitäminen teoreettisena periaatteena (eli vastakohtien ja ristiriitojen ajattelu), 2) kärsimyksen ja surun arvostaminen ja 3) ajatus, jonka mukaan positiivisuus on toissijaista ja seuraa kieltämisestä (mt., 249–250). Nietzschen ajattelu muodostaa ”ehdottoman antidialektiikan”, joka ”vapauttaa ajattelun sitä raskauttavista taakoista” (mt., 249).

Deleuze vertaa toisiinsa kahta suhdetta: Nietzschen suhdetta Kantiin ja Marxin suhdetta Hegeliin. ”Nietzsche haluaa nostaa kritiikin takaisin jaloilleen samalla tavoin kuin Marx teki dialektiikalle.” (Mt., 118.) Nietzsche kuitenkin pureutuu Kant-kritiikissään syvemmälle kuin Marx Hegel-kritiikissään, koska koko Hegel ja dialektiikka syntyivät

²⁰ Neljänneksi *Logique du sensissä* (1969) Deleuze pohjustaa *Anti-Oidipuksen* kapitalismianalyysia esittelemällä konnektiivisen, konjunktiivisen ja disjunktiivisen synteessin sekä skitsofrenian ja elimettömän ruumiin käsitteet, mutta tuossa kirjassa Deleuze ei vielä kytke käsitteitä Marxiin.

Deleuzen mukaan siitä, että Kant epäonnistui kritiikkinsä ulottamisessa tarpeeksi pitkälle. Kant kyllä ”on ensimmäinen filosofi joka ymmärsi, että kritiikin on oltava kokonaisvaltaista ja positiivista” (mt.). Kant päätyi kuitenkin sovitteluratkaisuun: hän teki teologiasta antropologiaa ja asetti ihmisen jumalan paikalle. Kant säästää kritiikiltä esimerkiksi jumalan ja sielun idean sekä vapauden ja kuolemattomuuden ihanteet. Nietzschen katsannossa kantilainen kritiikki nöyrtyy ja pysähtyy, koska se ei ulotu totuuteen, moraaliin ja uskontoon (mt., 119). Jos Kant olisi vienyt kritiikkinsä loppuun asti, ei olisi ollut Hegeliä. Ilman Hegeliä ei taas olisi ollut Marxia kääntämässä dialektiikkaa jaloilleen. Siksi Marx on toissijainen.

Deleuze siis suhtautuu Marxiin tässä vaiheessa vielä varovaisesti. Jää epäselväksi, onko Marx hänelle dialektiikan vastustaja, niin kuin Nietzsche on, vai onko Marxin ajattelu pikemminkin viimeinen yritys pelastaa dialektiikka nihilismiltä. Choat katsoo Deleuzen Marx-penseyden johtuneen siitä, että Deleuze ei tuolloin pitänyt Marxia poliittisesti riittävän radikaalina ajattelijana. Deleuzen epäilyksiä voi osittain selittää myös poliittisella kontekstilla. 1900-luvun puolivälin Ranskassa Marx liitettiin pitkälti Ranskan kommunistiseen PCF-puolueeseen ja hegeliläiseen humanismiin, jotka molemmat olivat Deleuzelle ongelmallisia ja jähmettyneitä liikkeitä. Tällaisessa ympäristössä Marxin ottaminen vakavasti nimenomaan filosofina oli huomattava teko. (Choat 2009, 14.)²¹

Deleuzen ja Guattarin marxilaisen projektin kannalta on tärkeä huomioida, miten ankarasti Deleuze arvostelee dialektiikkaa, Marx kun tunnetusti piti omaa metodiaan dialektisena, tosin sellaisena, joka on ”käännetty jaloilleen” Hegelin nurinkuriseen dialektiikkaan verrattuna (Marx 1974, 26). Kun Hegelin dialektiikka näyttäytyy sarjana synteesejä ja säilyttäen kumoamisia, Marxin dialektiikkaa on mahdollista lukea liikkeenä, jossa löydettyt käsitteet jakautuvat yhä uudestaan ilman sovittamista tai säilyttämistä (Harvey 2010, 26). Yleisen käsityksen mukaan Deleuze ja Guattari säilyttävät Marxin kapitalismianalyysistä tavan tarkistella yhteiskunnallisia jännitteitä mutta korvaavat Marxin ristiriitojen dialektiikan omalla de- ja reterritorialisaation käsitteistöllään (esim. Choat 2009, 16–17). Onko de- ja reterritorialisaation dynamiikka tosiaan niin kaukana Marxin dialektiikasta, että kyseessä on aivan eri käsitteistö?

²¹ Nietzsche-kirja on Choatin (2009, 9-13) mukaan muutenkin tärkeä Deleuzen poliittisen filosofian kannalta, koska teoksen lukeminen kumoaa Žižekin (2003) esittämän väitteen, jonka mukaan Deleuzen oma tuotanto olisi täysin epäpoliittista ja vasta yhteistyö Guattarin kanssa politisoisi Deleuzen. Deleuze korostaa kirjassaan Nietzschen genealogista analyysia arvoista ja instituutioista valtakamppailun tuotteina, mikä osoittaa, että Deleuze oli poliittinen ajattelija myös ennen kuin hän tapasi Guattarin.

Entä onko Deleuze-tutkijoiden käsitys dialektiikasta liian yksinkertaistava? Buchanan (2000, 7, 27–31) esittää, ettei Deleuzen dialektiikan vastaista retoriikkaa pidä hyväksyä kritiikittä, koska Deleuze itse argumentoi välillä dialektisesti käyttäen kahtiajakoja ja näkökulman muutoksia Marxin tavoin, ja että kaikki dialektiikka ei liity Hegelin dialektiseen metodiin. Toisaalta tässä näkökulmassa kadotetaan argumentin eli esitystavan ja esitetyn ontologian välinen ero: on tietenkin mahdollista argumentoida dialektisesti ilman että argumentilla esitetään dialektinen ontologia. Voi myös kysyä Mäkelän (2011) tavoin, ymmärsikö Deleuze itse Hegeliä tarpeeksi hyvin voidakseen arvostella tämän dialektiikkaa. Näin kysyttäessä unohdetaan kuitenkin jälleen kerran, että Deleuze ei pyri ”ymmärtämään tarpeeksi hyvin” vaan tuottamaan uusia efektejä kulloisessakin ympäristössään. Hegel-efekti tuottaa uuden näkemyksen erosta ja identiteetistä, ja samoin Marx-efekti tuottaa näkemyksen ei-dialektisestä Marxista.²²

Toinen Nietzsche-kirjan marxilainen juonne liittyy universaalihistoriaan. Deleuzen mukaan Nietzsche tutkii universaalihistoriaa kristinuskon näkökulmasta tai pikemminkin nihilismin näkökulmasta, koska nihilismi löysi kristinuskosta osuvimman ilmaisunsa (Deleuze 2005b, 53). Nihilismi, eli pyrkimys kieltää elämä, on ”universaalihistorian moottori”. Nihilistinen koston, kaunan, huonon omatunnon ja asketismin henki on vuosisatojen aikana ja paljolti kristinuskon muodossa painautunut niin syvälle elämisen ja ajattelemisen tapoihimme, että emme edes tiedä, millainen olisi kaunaton ihminen, toisin sanoen yli-ihminen, joka ei olisi nihilisti, ei syyttäisi olemassaoloa ja veisi siltä arvoa. (Mt., 52–54.) Kristillisen nihilismin universaalihistoriassa on samoja piirteitä kuin Deleuzen ja Guattarin myöhemmin *Anti-Oidipuksessa* esittämässä universaalihistoriassa, jossa tarkastellaan historiaa kapitalististen tendenssien näkökulmasta. Kristinuskon taipumus syyllistämiseen ja nihilismiin on samankaltainen kuin kapitalismin taipumus tehdä kaikista ihmisistä äärettömästi velallisia.

Seuraavan kerran Deleuze käsittelee Marxia *Différence et répétitionissa*. Teoksen alkupuolella hän käsittelee Marxin ja Hegelin suhdetta Marxin toiston teorian valossa. Kapitalismianalyysin kannalta tärkeämpi on teoksen neljäs luku, jossa Deleuze lukee

²² Vielä yksi näkökulma Deleuzen dialektiikan kritiikkiin on sen yhdistäminen 1960- ja 1970-lukujen yhteiskunnallisiin liikkeisiin, erityisesti italialaiseen operaismoon ja autonomeihin, joiden mukaan kapitalismi ei ole vain kaksinapainen työn ja pääoman välisen ristiriidan kautta lineaarisesti etenevä järjestelmä. Dialektiikan kritiikki on tässä mielessä suoraan poliittista: kun arvostellaan dialektiikkaa, arvostellaan myös ajatusta edistyksen välttämättömyydestä, Hegelin ”säilyttäen kumoamisesta” ja siitä, että tuotantovoimien kapitalistinen kehitys olisi välttämätön edellytys kommunismille. Autonomit kehittivät itsenäisesti ajatusta elävän työn voiman ei-dialektisestä kasvusta samalla, kun Deleuze kehitti ei-dialektisen eron ontologiaa. Tämä aihe kaipaisi lisätutkimusta: vaikuttiko esimerkiksi Nietzschen ”löytäminen” 1960-luvun alussa sekä Deleuzen että operaistien dialektiikkakritiikkiin?

Marxia Althusserin läpi. Kirjoissaan *Pour Marx* (1965) ja *Lire le Capital* (1965) Althusser kehitti oppilaidensa kanssa ylimääräytymisen käsitteen, jonka avulla on mahdollista päästä eroon vulgaarin marxismin reduktionistisesta tavasta hahmottaa yhteiskunta yhden keskeisen (eli taloudellisen) ristiriidan kautta. Althusserilainen ajattelu mahdollistaa yhteiskunnan käsittelyn monimutkaisena differentiaalisista elementeistä muodostuvana rakennelmana, jossa ei ole yhtä tiettyä määrittävää tekijää. Yhteiskunnan elementit ovat ”ylimääräytyneitä”, eli ne määräytyvät toisistaan käsin ja niitä määrittävät monet elementit ja suhteet, ei pelkästään työn ja pääoman suhde. Deleuze näkee Althusserin käsitteistössä tavan siirtää Marx dialektiikan kehikosta Deleuzen omaan teoriaan virtuaalisista ideoista, jotka edeltävät aktuaalisia asiantiloja. Marxilaisittain voi puhua yhteiskunnallisista ideoista, jotka koostuvat moninaisista ideaalisista kytkennöistä. Yhteiskunnan idea sisältää esimerkiksi tuotanto- ja omistussuhteet, jotka eivät muodostu tiettyjen konkreettisten yksilöiden vaan rakenteellisten roolien välille. Tiettyä, konkreettista yhteiskuntaa ehdollistaa ideaalinen rakenne, virtuaalinen idea, joka aktualisoituu kyseisen yhteiskunnan todellisiin suhteisiin ja noiden suhteiden termeihin. Kapitalismissa tämä tarkoittaa esimerkiksi (mutta ei ainoastaan) työläisen ja kapitalistin välistä suhdetta. (Choat 2009, 19–21; Deleuze 2003, 240–241.)²³

Virtuaalinen on Deleuzen Bergson-luennasta (Deleuze 1991) tuleva käsite, joka korvaa mahdollisuuden käsitteen. Mahdollisuudella viitataan filosofiassa tavallisesti aristoteeliseen potentiaan, jonka — ainakin oppikirjamaisissa Aristoteles-tulkinnossa — erottaa “varsinaisesta” asiasta vain olemassaolo; mahdollisuuden toteutuminen lisää mahdollisuuteen vain olemassaolon. Toteutunut mahdollisuus muistuttaa toteutumaton mahdollisuutta. Virtuaalisuus puolestaan aktualisoituu eriytymällä ja eroamalla: aktuaalinen ei muistuta virtuaalista. Deleuze (2003, 269; ks. myös Deleuze & Guattari 1993, 160) siteeraa Proustia: virtuaalinen on “todellista mutta ei aktuaalista, ideaalista mutta ei abstraktia”. Virtuaalinen on määritettyä ja ideaalista olemista, joka aktualisoituu intensiivisesti ajassa ja paikassa ilman, että se määräisi aktualisoitumisen hetkeä, koska tämä hetki on aina suhteessa itse aktuaaliseen. Asiat ovat aina paljon enemmän kuin niiden aktuaalinen, havaittu osuus. Virtuaalinen on mahdollisuuksien runsautta, joka ylittää aina aktuaalisen; virtuaalinen pursuaa aktuaalisen yli. Esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksessa teksti on aina enemmän kuin lukijan siitä synnyttämät konkretisaatiot, samoin

²³ Althusserin merkitystä Deleuzen ajattelussa on toistaiseksi tutkittu melko vähän, vaikka hän on ainakin *Différence et répétitionissa* tärkeä taustahahmo. Kuinka paljon Deleuzen näkemys Marxista on velkaa Althusserille?

jokapäiväisessä havaitsemisessa kahvikuppi on paljon enemmän kuin aktuaaliset havainnot siitä. Geenit ovat hyvä esimerkki virtuaalisesta rakenteesta. Organismit muovautuvat aktualisoitumalla (eriytymällä, erottumalla) geneistä, mutta syntynyt organismi ei millään tavalla “muistuta” genejään. Lisäksi geenit muokkautuvat ajallisesti ja paikallisesti, ne eivät siis ole mitään maailman ulkopuolisia mahdollisuusrakenteita. Kun klassiseen ajattelun kuvaan kiinnittynyt ajattelu on tavallisesti asettanut viitepisteekseen aktuaalisen, siis jo toteutuneen, virtuaalista kartoittava ajattelu etsii taipumuksia ja piirteitä, jotka eivät ole aktualisoituneet ja kysyy, millaiseksi asiat voivat tulla niiden pohjalta.

Dialektiikka sekä Marxilla että Hegelillä korostaa ajallista ulottuvuutta. Deleuzen virtuaalisuuden ajattelu painottaa puolestaan — althusserilaisittain ja strukturalismia muistuttavalla tavalla — tilallisuutta ja yhtäaikaisuutta. Esimerkiksi yhteiskuntaa ohjaava virtuaalinen idea tai kaava ei toimi historiallisella tasolla, vaan se ruumiillistuu eri tavoin eri yhteiskunnissa. Virtuaalinen idea on differentiaalinen ongelma, ja jokainen yhteiskunta on erilainen vastaus tähän ongelmaan. Idean aktualisoituminen konkreettisiksi suhteiksi kehittää idean teemoja. Tässä mielessä voidaan Deleuzen (2003, 241) mukaan sanoa (hyvin marxilaisittain), että yhteiskunnassa on olemassa vain taloudellisia ongelmia: talous on yhteiskunnan virtuaalinen ongelmakenttä, joskin vastaukset talouden ongelmiin saattavat olla esimerkiksi juridisia, poliittisia tai ideologisia — tai militaristisia tai rasistisia, kuten Deleuze huomauttaa. Talous on ehtojen rakennelma. Sitä voi ajatella eräänlaisena geeninä, joka määrittää sitä, millä tavalla yhteiskunnallisia ratkaisuja työstetään, mutta se ei määrää näitä ratkaisuja ennalta.

Deleuze kirjoittaa *Différence et répétitionissa* abstraktilla ja epähistoriallisella tasolla ”taloudesta” ja ”yhteiskunnasta” ilman tarkempia määreitä. Ei ole selvää, onko talous kaikkien yhteiskuntien virtuaalinen idea vai määrittääkö se nimenomaan kapitalistisia yhteiskuntia. Kapitalismia ei käsitellä teoksessa; kapitalismin virtuaalista ulottuvuutta ja aktualisoitumista Deleuze tutkii varsinaisesti vasta Guattarin kanssa *Anti-Oidipuksessa* ja *Mille plateaux'ssa*. Muutenkin Deleuze kirjoittaa 1960-luvun tuotannossaan korkealla abstraktiotasolla ja käsittelee pitkälti ”puhtaan” filosofisia ongelmia. Deleuzen varhaistuotantoa voi pitää kuitenkin itsessään jonkinlaisena virtuaalisena kenttänä, joka ehdollistaa Guattarin kanssa aktualisoituvaa poliittista filosofiaa.

3.3 Guattari: Marx ja psykoanalyysi

Guattari tutustui Marxiin jo 15-vuotiaana, kun hän kierteli myymässä trotskilaista lehteä *La Voie Communiste*. Hän oli paikasta ja aiheesta nopeasti toiseen liikkuva aktivisti, psykoanalyytikko ja semiootikko, joka tuki elämänsä aikana muun muassa Etelä-Amerikan ja Palestiinan antikolonialistisia liikkeitä, italialaisia autonomimarxisteja ja psykiatriaktivisteja. Guattari osallistui kunkin vuosikymmenen näkyvimpiin yhteiskunnallisiin kamppailuihin, kuten vuoden 1968 työläisten ja opiskelijoiden kapinointiin Pariisissa, homoliikkeeseen 1970-luvulla ja ympäristöliikkeeseen 1980-luvulla. Marx ja Freud olivat alusta asti hänen ajattelunsa lähteitä, joita hän työsti Lacanin oppilaana ja La Borden psykiatrisella klinikalla. La Borde oli Guattarin tärkein tukikohta, jossa hän työskenteli 1950-luvun puolivälistä kuolinvuoteensa 1992 asti. (Genosko 2002, 1–28.)

La Borden klinikalla potilaat tekivät ruokaa ja hoitivat kasvimaata yhdessä lääkäreiden kanssa, kun taas lääkärit ja hoitajat tiskasivat välillä: potilaista tuli henkilökuntaa ja lääkäreitä, henkilökunta taas lähentyi potilaita (Dosse 2010, 44–47, 57–58). Guattari piti tätä esimerkkinä ”transversaalista” käytännöstä, jossa suljetut logiikat ja alueet avataan toisiinsa (mt., 62). Käsite on tärkeä Deleuzen ja Guattarin yhteistuotannossa, koska se luonnehtii heidän tapaansa käsitellä lähteitä ja teemoja. Transversaali yhdistää erilaisia asioita mutta ei ylikoodaa eikä hallitse niitä (ks. mt., 62; Genosko 2002, 54–121). Transversaali on jokin, joka leikkaa heterogeenisten alueiden lävitse ja kytkee ne yhteen alistamatta niitä yhdelle tai yleiselle. Käsitettä voi myös pitää kontribuutiona filosofian kiistaan universaalikäsitteistä. Kun universaali puhuu ikään kuin kaikkien suulla, partikulaari rajoittuu tiettyyn asiaan ja Duns Scotuksen esittelemä tämyys (*haecceitas*) rajoittuu tiettyyn asiaan ainutlaatuisesti eli esimerkiksi tietyssä ympäristössä tietyllä hetkellä, niin transversaali voi yhdistää partikulaareja ja tämyyksiä ilman, että sen täytyy kohota universaalien korkeuksiin. Käsite ilmenee erityisesti Deleuzen ja Guattarin eklektisessä kirjoitustyyliin, joka yhdistelee akateemista kieltä, kiroilua, filosofiaa, manifestia, matematiikkaa, luonnontieteitä, 1960-luvun uuden romaanin tyyliä ja erilaisia pastisseja.

Guattari pyrki kehittämään yksilöön keskittyntä psykoanalyysia kollektiivisempaan suuntaan analysoimalla ryhmiä erilaisissa ympäristöissä. Hän käytti marxilaista ajattelua

psykoanalyysin muuttamiseen ja esimerkiksi korvasi Freudin fantasian käsitteen ”ryhmäfantasialla”: fantasiat ovat ensisijaisesti kollektiivisia, eivät yksilöiden sisäisiä, eivätkä ne rajoitu vain perheen sisälle. Guattari myös sovelsi psykoanalyysia marxismiin ja analysoi, kuinka valtaan kohdistuva halu jäykisti marxismin viralliset edustajat, kuten puolueet, teoreetikot ja järjestöt. Psykoanalyysin ja puolue marxismin kritiikki nousivat kapitalismianalyysin kanssa *Anti-Oidipuksen* tärkeimmiksi teemoiksi. Guattari työskenteli 1960-luvulla myöhemmin kuuluisaksi tulleiden käsitteidensä kanssa, mutta häneltä puuttui tapa liimata käsitteet yhteen. Deleuzen tapaaminen tarjosi tämän logiikan. (Guattari teoksessa Deleuze 2005a, 17.) Deleuze on nimenomaan logiikoiden, periaatteiden, liikesuuntien ja käsitejärjestelmien ajattelija, kun Guattaria voi pitää enemmän irrallisten käsitteiden, tapahtumien ja keksintöjen kehittäjänä.

3.4 Miten Marxilta ajetaan parta

Hardt (2007, xvii–xxi) antaa neljä ohjetta Deleuzen lukemiseen: on tunnistettava Deleuzen vihollinen, on luettava Deleuzea filosofisesti, on huomioitava Deleuzen valikoivuus ja on nähtävä Deleuzen oma ajattelu teoreettisena ”keräytymisenä” tai eräänlaisena evoluutiona. Deleuzen ja Guattarin Marx-luenta sovellettuna ohjeet voi kirjoittaa auki seuraavalla tavalla.

Ensiksi Deleuzella ja Guattarilla on selkeä vihollinen ja se on sama kuin Marxilla: kapitalismi ja sitä tukevat valtiomuodot. Kapitalismi on ajattelun ja muun toiminnan nykyinen ympäristö, mutta Deleuzelle ja Guattarille se on myös elämää alistava järjestelmä, ja siksi he tarjoavat käsitteellisiä työkaluja sen purkamiseen. Marxismiin usein liitettyjen rakennekäsitteiden sijaan he korostavat prosesseja, liikkeitä ja kamppailuja. Taloustieteellisen tutkimuksen sijaan he korostavat vallankumouksellisuutta: *Anti-Oidipuksessa* Deleuze ja Guattari asettavat ajattelulle vallankumouksellisen tehtävän, ja *Mille plateaux’ssa* he kirjoittavat kapitalismin murskaamisesta. Siihen ei heidän mukaansa riitä Marxin toistaminen eikä ”paluu Marxiin” (Deleuze 2005a, 27). Käsitys kapitalismista on päivitettävä ja korjattava Marxin ajoista, mutta Marxin avulla eikä häntä vastaan. Deleuze ja Guattari seuraavat kapitalismianalyysissaan marxilaista immanentin kritiikin perinnettä, jossa kohteena olevaa järjestelmää pyritään arvostelemaan ja murtamaan

järjestelmän omista tendensseistä käsin eikä esimerkiksi järjestelmän ulkopuolisten moraalisten ihanteiden nimissä.

Toiseksi, kumouksellisista ja poliittisesta painotuksista huolimatta Deleuze ja Guattari tekevät filosofiaa. He eivät esimerkiksi puhu metafysiikan lopusta, yritä ylittää filosofiaa tai astua sen ulkopuolelle (mt., 74). He eivät lue Marxia ensisijaisesti taloustieteilijänä vaan filosofina. Deleuzen näkemys filosofiasta hänen julkaisu-uransa alussa oli sama kuin sen lopussa: filosofia on käsitteiden luomista ja tärkeintä siinä on uutta tutkituista ajattelihoista uusia käsitteitä (Deleuze 2004, 22; ks. myös Deleuze 2005a, 61, 74; Deleuze & Guattari 1993, 14–17). Täytyy siis kysyä: mitä Marxin luomia käsitteitä Deleuze ja Guattari pitävät tärkeinä, mitä käsitteitä he itse luovat Marxin kautta ja millaisen systeemiin he asettavat nämä käsitteet.

Kolmanneksi, kuten edellä on korostettu, Deleuze on hyvin valikoiva lähteissään. Jos hänen käsittelemänsä ajattelijat esittää Deleuzen kannalta ongelmallisen väitteen, Deleuze ei välttämättä arvostelee tätä väitettä, vaan yksinkertaisesti jättää sen kokonaan pois käsittelystä (Hardt 2007, xix). Deleuze ja Guattari toimivat samoin suhteessaan Marxiin. He eivät yritä tehdä minkäänlaista kokonaistulkintaa Marxin tuotannosta, vaan keskittyvät *Pääoman* osiin I ja III sekä vuosien 1857–1858 taloudellisiin käsikirjoituksiin eli *Grundrisseen*. Lisäksi he viittaavat *Taloudellis-filosofiin käsikirjoituksiin 1844* ja hajanaisiin teksteihin ja kirjeisiin. Suoria viitteitä useammin Marx mainitaan eräänlaisena käsitteellisenä henkilönä, joka kuljettaa Deleuzen ja Guattarin tekstin juonta. Syvin Marxin vaikutus näkyy kuitenkin siinä, miten Deleuze ja Guattari käyttävät Marxin käsitteistöä oman kapitalismin skitsoanalyysinsä mallina (ks. luku 6). Marx vaikuttaa sisällön lisäksi myös teosten rakenteissa, väliotsikoissa ja vitseissä. *Anti-Oidipus* esimerkiksi sisältää psykoanalyysin perhekeskeisyyttä arvostelevan luvun nimeltä ”Pyhä perhe”, joka on viittaus Marxin ja Engelsin samannimiseen pamflettiin. *Anti-Oidipuksen* kolmas luku puolestaan noudattaa Marxin ja Engelsin *Saksalaisen ideologian* universaalihistorian esittelyä, joka etenee ”villeistä” despoottisen yhteiskunnan kautta kapitalismiin.

Hardtin neljännen ohjeen mukaan kapitalismin käsitettä Deleuzen ja Guattarin Marx-luennassa on tarkasteltava myös heidän oman ajattelunsa kehittymisen näkökulmasta. Deleuze suhtautuu Marxiin aluksi varovaisesti ja pitää häntä toissijaisena Nietzscheen verrattuna. Marx saa hitaasti enemmän sijaa hänen ajattelussaan, kunnes Deleuze lopulta määrittelee itsensä marxilaiseksi ja pitää Marxia yhtenä tärkeimmistä ajattelihoista. 1950-

luvulla julkaistuissa teksteissä Marxia ei mainita käytännössä lainkaan. 1960-luvulla Deleuze viittaa Marxiin politisoidessaan Nietzscheä ja ajatellessaan yhteiskunnallisia ideoita. 1970- ja 1980-luvuilla Deleuze tekee Guattarin kanssa marxilaista filosofiaa Kapitalismi ja skitsofrenia -sarjassa. 1990-luvun alussa, vähän ennen kuolemaansa, Deleuze suunnitteli vielä kirjoittavansa teoksen ”Marxin suuruudesta” (Deleuze 1995). Deleuzen oma poliittinen toiminta seurasi samansuuntaista liikerataa kuin hänen Marx-kiinnostuksensa, minkä huomaa esimerkiksi katsomalla hänen artikkeleidensa aiheita. 1950- ja 60-luvuilla Deleuze julkaisi pitkälti vain filosofiaa ja kirjallisuutta käsitteleviä tekstejä. 1970-luvulla hän käsitteli lisäksi yhteiskuntatieteitä, valtaa, kapitalismia ja psykoanalyysia. Vuosikymmenen loppupuolella Deleuze alkoi julkaista poliittisia tekstejä ja antaa haastatteluja muun muassa sensuurista, uusfilosofeista, huumeista, rauhasta ja Lähi-idän politiikasta (ks. Deleuze 2006).

Guattarin suhde Marxiin oli tasaisempi. Marx oli hänelle käytännöllinen työkalu, jolla pystyi muokkaamaan psykoanalyysia, tukemaan yhteiskunnallisia liikkeitä ja hyökkäämään porvarillisia ja kapitalistisia instituutioita vastaan. Vuonna 1990 Marxista oli tullut molemmille niin tärkeä, että Deleuze sanoi Antonio Negrin *Futur antériur* -lehteen tekemässä haastattelussa: ”Mielestäni Félix Guattari ja minä olemme molemmat pysyneet marxisteina, ehkä kahdella eri tavalla, mutta kuitenkin. Se tarkoittaa, että emme usko poliittiseen filosofiaan, joka ei keskity kapitalismin ja sen kehityksen analyysiin.” (Deleuze 2005a, 129.)

Deleuzea ja Guattari kiinnostaa Marxissa eniten ”kapitalismin analyysi immanenttina systeeminä, joka ei lakkaa ylittämästä rajojaan ja joka saa ne aina uudelleen laajemmassa mittakaavassa, koska pääoma itse on raja” (mt., käännöstä muutettu). Siirryn seuraavaksi esittelemään tätä Deleuzen ja Guattarin Marxista kehittämää kapitalismin ja sen kehityksen analyysia. Koska analyysissa on sekä historiallinen puoli (kapitalismin synty, kehitys ja tulevaisuus) että loogis-käsitteellinen puoli (kapitalismin kaava eli pääoman lakkaamaton itsensä ylittäminen), käsittelen sitä ensin historiallisesta ja sitten käsitteellisestä näkökulmasta.

4. KAPITALISMIN SYNTY

4.1 Johdanto

Deleuzen ja Guattarin historianfilosofinen ajattelu vastustaa determinismiiä, suoraviivaisia kausaaliketjuja ja reduktionistisia selitystapoja. He korostavat tapahtumien katkoksellisuutta, epälineaarisuutta, monimutkaisuutta, epäjatkuvuutta ja yhteismitattomuutta. Menneen tulkitsemisen sijaan heitä kiinnostaa uuden tuottaminen. Historiallisen materiaalin osuus Deleuzen ja Guattarin yhteisissä teoksissa on kuitenkin suuri, jos pitää mielessä heidän yleisen historianvastaisuutensa. Claire Colebrook (2009, 7–8) tiivistää Deleuzen ja Guattarin historianfilosofian neljään teesiin, joiden keskeinen sisältö on seuraava.

1. On mahdollista kirjoittaa universaalihistoria, mutta vain jälkikäteen ja vain kapitalismin näkökulmasta. Tästä näkökulmasta kapitalismi ymmärretään sitä edeltäneiden yhteiskuntien ”piilotetuksi logiikaksi”.²⁴

²⁴ Historiantutkimuksen näkökulmasta tällainen lähestymistapa johtaa anakronistiseen tulkintaan menneisyydestä (anakronismi-keskustelusta yleisesti ks. Syrjämäki 2011). Tässä yhteydessä on syytä painottaa, että Deleuze ja Guattari tekevät filosofiaa eivätkä tutki historiaa faktojen näkökulmasta, kuten historiatieteen voi ajatella tekevän. He eivät myöskään yritä ymmärtää aikaisempia yhteiskuntamuotoja niiden omasta hermeneuttisesta horisontista käsin. Ks. myös tämän tutkielman luku 5.1, jossa käsitellään lyhyesti marxilaisen muotoihin keskittyvän ajattelun eroa yhteiskuntatieteisiin, jotka tutkivat faktoja.

2. Kapitalismissa ja universaalihistoriassa ei kuitenkaan ole mitään välttämätöntä. Historia on kontingenssien historiaa.
3. Perinteinen historiantutkimus, joka selvittää kausaalisia suhteita, laskee todennäköisyyksiä ja sijoittaa asioita kontekstiin, kesyttää ajattelua ja estää uuden luomista. Filosofia ylittää historian ja kronologian ja tavoittaa sen, mikä on ylihistoriallista eli mikä on jatkuvassa tulemisen tilassa vailla selkeää suuntaa. Deleuze ja Guattari kutsuvat tätä elementtiä ”puhtaaksi tapahtumaksi”.
4. Todellinen (normatiivisessa merkityksessä, siis ”hyvä”) historiantutkimus käsittelee historiaa materiaalisesti ja tutkii tapahtumia aineen kahden eri tendenssin kautta: yhtäältä materia muodostaa kerrostumia ja vakaita kappaleita (reterritorialisoi), toisaalta se purkaa kerroksia ja pakenee (deterritorialisoi).

Ensimmäinen teesi tiivistää Kapitalismi ja skitsofrenia -sarjassa esitetyn kapitalismin universaalihistorian. Historiaa voidaan katsoa hyvin suurien linjojen kannalta, kunhan lähdetään liikkeelle nykyisyydestä ja tiedostetaan, että näemme menneeseen vain historiallisten prosessien lopputulosten läpi. Marx (1974, 55) on lähellä tätä kantaa kirjoittaessaan, että ”ihmisen anatomia on avain apinan anatomiaan”, eli kapitalismi antaa avaimia aikaisempiin yhteiskuntamuodostelmiin, koska kapitalismissa tavataan aikaisempien yhteiskuntamuotojen kappaleita, vaikkakin muuntuneina (ks. Hänninen 2011, 237).

Toinen teesi on varoitus: on muistettava historian sattumanvaraisuus ja yllätyksellisyys. Universaalihistoriasta ei voida suoraan johtaa poliittista ohjelmaa eikä sillä voi ennustaa tulevaisuutta tarkasti, toisin kuin esimerkiksi marxilaiset ovat joskus uskoneet. Historia ei etene välttämättömällä tavalla, ei myöskään kapitalismin historia, ja vastaavasti kapitalismista ei seuraa vääjäämättä mitään tiettyä tulosta, esimerkiksi kommunismia tai sivilisaation täydellistä romahdusta. Kolmas teesi muotoilee Deleuzen (1969, 190–197) Platon-tulkinnasta periytyvän vastakkainasettelun: yhtäällä on määrittäneiden olioiden ja hetkien aktuaalinen ja historiallinen taso, toisaalta on lakkaamattoman ja mitattoman tulemisen virtuaalinen taso. Deleuzen ja Guattarin historianfilosofian tähtäimessä on ”puhdas tapahtuma” eli aktuaalisessa tapahtumassa ilmenevä virtuaalinen tendenssi. Neljäs teesi esittelee Deleuzen ja Guattarin materialismin, jossa aineella on taipumus sekä deterritorialisaatioon että reterritorialisaatioon.

Miten Deleuze ja Guattari voivat käsitellä historiaa, jos he asettavat vastakkain historian ja tapahtuman? Eikö historian kirjoittaminen ole heidän lähtökohdistaan vain tapahtumien kiinnittämistä ja kuriin laittamista, ja eikö filosofian pitäisi keskittyä ajattelemaan puhdasta tapahtumaa, kuten Deleuze-tutkija Paul Patton (2009, 47) kirjoittaa: ”Jos historia

kertoo meille mitä aktuaalisesti tapahtuu ja miksi, niin filosofian tehtävä on ilmaista puhdas tapahtuma siinä, mikä tapahtuu.” Filosofia siis käsittelee sitä, mikä tapahtumassa ”pakenee omaa aktualisaatiotaan”, kun taas historia käsittelee yksittäisten tapahtumien aktuaalisia sarjoja. Deleuzen ja Guattarin lähtökohdista historianfilosofian voi kuitenkin käsittää yrityksenä ilmaista puhtaiden tapahtumien sarja — ei itsessään, vaan siinä, mikä tapahtuu, eli historiassa. ”Puhdas tapahtumallisuus tässä mielessä on historiallisen ajattelun korkein objekti.” (Mt.) Tätä tapahtumallisuutta ei Deleuzen ja Guattarin mukaan voi palauttaa yhteiskunnallisiin rakenteisiin tai vaikutussarjoihin. Historioitsijat rakentavat kausaliitteja jälkikäteen, vaikka tapahtuma ”itse irrottautuu tai rikkoo välinsä kausaliitteiden kanssa; se on risteys, poikkeama suhteessa lakeihin, epävakaa tilaa, joka avaa uuden mahdollisuuksien kentän” (Deleuze 2005a, 43). Esimerkiksi vuoden 1789 Ranskan vallankumous, Pariisin kommuuni 1871, bolsevikkien vuoden 1917 vallankumous ja vuoden 1968 toukokuu ovat tällaisia ”epävakauksia” eli puhtaita tapahtumia, joita ei voi tyhjentävästi selittää ainakaan yhteiskuntatieteiden kausaliitteikkäsityksellä (mt.). Deleuzen ja Guattarin historianfilosofia pyrkii löytämään aktuaalisista tapahtumista näitä ”epähistoriallisia ytimiä” (Deleuze 2005a, 127) ja niiden virtuaalisia tendenssejä, jotka eivät tyhjenny aktuaalisessa tapahtumassa.²⁵ Vastaavasti Deleuzen ja Guattarin yhteiskunta-ajattelu ei kuvaile aktuaalisia yhteiskuntia — mikä on esimerkiksi sosiologian tehtävä — vaan etsii yhteiskunnista virtuaalisia tendenssejä ja muutosta edelläkäyviä liikesuuntia.

4.2 Yhteiskunnalliset asetelmat

Deleuzelle ja Guattarille yhteiskuntaa eivät määritä yksilöt, rakenteet, ristiriidat tai strategiat vaan se, mikä pakenee. Yhteiskunta määritellään sen mukaan, mistä, miten ja mitä se vuotaa:

Sanoisin: yhteiskunta, sosiaalinen kenttä, ei ole ristiriitainen, vaan se pakenee, pakenee joka puolelle, ja nämä pakolinjat ovat niitä, jotka tulevat ensin (myös jos tämä ”ensin” ei ole kronologinen). Sen sijaan, että ne olisivat sosiaalisen kentän ulkopuolella tai astuisivat ulos siitä, pakolinjat

²⁵ ”Tapahtuma on kaikkea muuta kuin asiaintila; se kyllä aktualisoituu asiaintiloissa, ruumiissa ja elämässä, mutta siinä on aina tietty varjainen ja salainen osansa, joka on joko enemmän tai vähemmän kuin tämä aktualisoituminen: sillä ei asiainloista poiketen ole alkua eikä loppua; se on onnistunut saavuttamaan tai säilyttämään äärettömän liikkeen, jolle se antaa konsistenssin. [...] Reaalinen olematta aktuaalinen, ideaalinen olematta abstrakti.” (Deleuze & Guattari 1993, 159–160.)

muodostavat sille rihmaston tai kartografian. (Deleuze 2005a, 52–53, käännöstä muutettu.)

Tässä yhteiskuntajäsennyksessä on erityistä sen keskittyminen liikkeeseen. Deleuze ja Guattari eivät ole kiinnostuneita siitä, minkälaisia olioita yhteiskunnassa on tai mitä yhteiskunta kokonaisuutena on, vaan he kysyvät, mihin suuntiin yhteiskunnalliset prosessit liikkuvat. Yhteiskuntaa määrittävät sen sisäiset liikesuunnat ja sen kytkeytyminen sitä ympäröiviin virtauksiin. Ei ole niin, että ensin olisi yksilö, rakenne tai luokka, joka sitten päätyisi konfliktiin tai yhteistyöhön toisen olion kanssa. Liike on loogisesti ensisijaista. Yksilöt, rakenteet, luokkakerrostumat ja muut entiteetit ovat seurauksia ja pysäytyskuvia pakenemisen prosesseista.

Kun yhteiskuntaa tarkastellaan koneistona, sitä ei uhkaa niinkään puutteellisuus, vaan purkautuminen, pakeneminen ja tulviminen (Deleuze 1971). Esimerkiksi tarpeet, niukkuuden ja nälänhädän yhteiskunta pystyy vielä koodaamaan, mutta koodaamista vastustavat virtaukset ovat ongelma kaikille kapitalismia edeltäville yhteiskunnille.

Mikropolitikan näkökulmasta yhteiskunnan määrittelevät sen pakolinjat, jotka ovat molekulaarisia. Aina virtaa tai pakenee jotain, joka karkaa binaarisilta järjestyksiltä, resonanssikoneistolta, ylikoodauskoneelta: se mikä pannaan ”tapakehityksen” piikkiin, nuoret, naiset, hullut ja niin edelleen. Vuoden 1968 toukokuu Ranskassa oli molekulaarinen ja sen edellytykset olivat sitäkin havaitsemattomampia makropolitikan näkökulmasta. (Deleuze & Guattari 1980, 263–264).

Pakenevat liikkeet deterritorialisoivat ja työntävät yhteiskuntakoneistoa kohti kriisiä, minkä vuoksi ne aiheuttavat poliittista kauhua: siirtolaisten, työttömien ja kulkureiden liikettä on kontrolloitava, koodeihin sopeutumaton nuoriso on otettava kiinni ja yhteiskunnallisia liikkeitä on valvottava poliisilla ja medialla. Yhteiskunta muodostuu pakenemisen (liikkuminen, luominen, deterritorialisaatio, dekodeaminen) ja kiinniottamisen (kontrolli, kuri, reterritorialisaatio, koodaaminen) dynamiikasta. Yhteiskunnan perustoiminto on koodata yhteiskunnalliset virrat ja kohdella vihollisena jokaista sellaista virtausta, joka esittää itsensä ei-koodattavana, koska koodaamaton liike kyseenalaistaa koko yhteiskuntaruumiin (Deleuze 1971). Pakeneva liike muodostaa kartaston, jonka mukaan yhteiskuntaa voidaan tarkastella.²⁶

²⁶ Autonomiperinteessä on tehty juuri tällaisia tutkimuksia kapitalismin historiasta liikkumisen ja sen kontrolloimisen näkökulmasta. Ks. Boutang (1998) ja Papadopoulos, Stephenson & Tsianos (2008). Jälkimmäinen teos viittaa usein Deleuzen ja Guattarin *Mille plateaux'hon*.

”Yhteiskunta” on laaja ja abstrakti käsite, jollaisia Deleuze varoittaa käyttämästä ilman selityksiä. Deleuze ja Guattari operoivatkin moninaisella käsitteistöllä, joka ulottuu mittakaavallisesti yhteiskunnan käsitteen ala- ja yläpuolelle. Käsitteiden käytössä Deleuze ja Guattari noudattavat samaa periaatetta, jota Deleuze soveltaa filosofien lukemiseen: on pikemminkin luotava uusia käsitteitä kuin karsittava niitä. Seurauksena Deleuzen ja Guattarin töissä esiintyy kymmeniä olennaisia käsitteitä, kahtiajakoja, kolmipaikkaisia rakenteita ja käsitesarjoja. *Anti-Oidipuksessa* esitetään yhteiskunnallinen ontologia yhdellä käsitteistöllä, ja kirjan jatko-osassa tätä käsitteistöä ei varsinaisesti hylätä, mutta sen rinnalle ja osittain myös tilalle tuotetaan kokonaan uusi käsitteipatteristo. Lukijan ja erityisesti tutkijan on valittava, pyrkiikö hän yksinkertaistamaan käsitteistöä, kääntämään sitä jonkin toisen käsitteistön kielelle vai pyrkiikö hän pitämään kiinni kaikista kohdatuista käsitteistä, jolloin vaarana on niin moninainen rykelmä käsitteitä, että sitä on erittäin vaikea käyttää.²⁷

Kapitalismianalyysin seuraamisen kannalta on olennaista, että Deleuzen ja Guattarin ontologiassa on kerrostumia, asetelmia, virtauksia, koneita sekä abstrakteja koneita. ”Kerrostuman” käsite on lainattu geologiasta ja tarkoittaa ilmiöiden tihentymistä, kasaantumista, jäykistymistä ja laskostumista. Deleuzen ja Guattarin (1980, 9–10) mukaan esimerkiksi kirjat sisältävät kerroksia, kivilajeja ja pohjavesivirtauksia siinä missä ihmisten muodostamat organisaatiot. Kun aikaa tutkiva historia käsitetään usein lineaariseksi kertomukseksi, geologian näkökulmasta asiat leviävät erilaisille ja päällekkäisille pinnoille. Kerrostuma on enemmän tai vähemmän hierarkkinen valikoima ainesta, jonka erottaa muista tasoista esimerkiksi organisaatio (vaikkapa tietty konsistenssi), sisältö tai molemmat. Kerrostumat ovat artikulaatioita, jotka koostuvat muodosta ja substanssista sekä sisällöstä ja ilmaisusta. Deleuze ja Guattari luettelevat kolme merkittävää kerrostumaa: fysikaalis-kemiallisen, orgaanisen ja ihmiseen liittyvän antropomorfisen (tai ”alloplastisen) kerroksen. Maailma kerrostuu jatkuvasti uusiksi: joet muuttavat uomaansa maa- ja kivilajien kerrostumisen mukaan, yhteiskunnat kerrostuvat luokkiin eri tavoin eri aikoina. (Mt., 53–94, 627–628.)

²⁷ Käsitteistön yhteenvedosta ks. *Mille plateaux'n* päätösluku ja Parrin (2010) toimittama *The Deleuze Dictionary*. Colebrookin (2002) *Understanding Deleuze* on tiivis johdatus Deleuzen käsitteisiin. Bontan ja Protevin (2004) *Deleuze and Geophilosophy* on esimerkki yrityksestä kääntää Deleuzen ja Guattarin käsitteistö luonnontieteelliselle kielelle. DeLanda (2005, 202–223) on yrittänyt yhdistellä Deleuzen ja Guattarin käsitteitä punaisiksi langoiksi, jotka läpäisevät johdonmukaisesti kaikki heidän teoksensa sekä Deleuzen oman tuotannon.

”Asetelma” (tai ”sommitelma”, *agencement*²⁸) puolestaan tarkoittaa alueellista muodostelmaa, joka on sekä semioottinen että käytännöllisesti toimiva järjestelmä. Asetelma muodostuu kappaleista, ilmaisuista, ominaisuuksista, alueista ja liikenopeuksista. Myös asetelmat ovat jatkuvassa liikkeessä: ne sekä koodautuvat että dekodautuvat. Asetelma on moneus sekä tilanteen koostamisen prosessi. Se yhdistää luonteeltaan erilaisia asioita. Esimerkiksi ihminen, jalustin ja hevonen muodostavat asetelman. Halu on aina halua johonkin asetelmaan. Kun vaikkapa rakastamme jotakin ihmistä, rakastamme itse asiassa asetelmaa, jonka ihminen muodostaa ja mahdollistaa: häneen liittyviä alueita, tunnelmia, affekteja ja niin edelleen. (Deleuze 2005a, 174–178; Deleuze & Guattari 1980, 629–630.)

”Virtaus” (tai virta, *flux*) kuvaa Deleuzen ja Guattarin prosessiontologiaa. Kaikki virtaa: väestö, pääoma, geneettinen materiaali, sperma ja ulosteet. Raha ja tavarat virtaavat markkinoilla, väestö virtaa kaupungeissa, sähkö virtaa johdoissa, hiustyylit ja muudit virtaavat ihmisryhmissä ja niiden välillä. Deleuze ja Guattari tarkastelevat, miten virrat liittyvät toisiinsa ja miten erilaiset koneet ottavat, katkovat ja kanavoivat virtauksia sekä miten virtoja koodataan, rekoodataan ja dekodataan. (Deleuze 1971.) Yksilöt ovat leikkauksia yhteiskunnallisista virtauksista. Kun mitä tahansa ilmiötä tarkastellaan abstrahoituna riittävän laajasta mittakaavasta ja muutoksen näkökulmasta, saadaan virtauksia.

”Koneen” käsite ei ole metafora vaan mekanismi, joka tuottaa todellisia vaikutuksia (Deleuze & Guattari 2010, 164, ks. myös 49). Käsitteen voi nähdä myös humanistisen kokonaisuuksiin ja merkityksiin tähtäävän metafysiikan kritiikiksi. Deleuzelle ja Guattarille maailma koostuu koneista ja niiden kytköksistä: suu ja rinta muodostavat maidonjuontikoneen, yhteiskunnallisen koneen osina ovat ihmiset ja se ottaa sosiaalisia virtauksia sisäänsä, irrottaa ketjuja ja jakaa osia. Deleuze ja Guattari lainaavat Lewis Mumfordia: “Jos konetta voidaan enemmän tai vähemmän Reuleaux’n klassisen määritelmän mukaisesti tarkastella kokoelmana kiinteitä elementtejä, joilla kaikilla on oma

²⁸ *Agencer*-verbi tarkoittaa muun muassa jäsentämistä ja sommittelemista, ja *agencement* sisältää tämän toiminnallisen merkityksen. Siinä on siis kyse tilanteen (sommitelman tai koosteen) lisäksi myös yhdistämisestä ja asioiden suhteeseen asettumisesta. Deleuze-suomennoksissa on vakiintunut tapa kääntää *agencement* ”sommitelmaksi”. Ratkaisun ongelmana on käsitteen estetisointi sekä sommittelijan viittaaminen. Julius Telivuo on ehdottanut käännökseksi ”asetelmaa”. ”Asetelma” viittaa sommitelmaa voimakkaammin dynaamisuuteen: esimerkiksi kertomuksissa on ”alkuasetelma”, joka laukaisee tapahtumat ja laittaa liikkeen käyntiin. Toisaalta ”asetelma” vaikuttaa edelleen oletettavan ”asettelijan”. Englanniksi *agencement* tavataan kääntää koosteeseen ja järjestettyyn tilanteeseen viittaavalla sanalla *assemblage*, joka sekkin on kiistelty ratkaisu. Toisaalta Deleuze ja Guattarit itsekin käyttävät *agencementin* synonyymeina sanoja *situation* ja *arrangement* (esim. Deleuze & Guattari 1980, 148, 255, 436).

erikoistehtävänsä ja joka toimii ihmisen kontrolloimana välittääkseen liikettä ja tehdäkseen työtä, niin inhimillinen kone oli todellinen kone.” (Mumford teoksessa Deleuze & Guattari 2010, 164.) Deleuzelle ja Guattarille koneita voivat olla muutkin kuin ihmisen kontrolloimat mekanismit. Itse asiassa kapitalismissa koneen ja ihmisen suhde on kääntynyt niin päin, että kone pikemminkin käyttää ihmistä ja ”ihmisistä on tullut teknisten koneiden lisiä” (mt., 286). Ihminen on ”selkärankais-masinoitu eläin” ja ”koneiden kirvamainen loinen” (mt., 323).

”Abstraktilla koneella” Deleuze ja Guattari tarkoittavat konkreettisissa asetelmissa immanentisti toimivia kaavoja, jotka ovat todellisia mutta abstrakteja. Abstraktit koneet ohjaavat asetelmien avautumista ja muuttumista. DeLanda (2000, 58–59) antaa esimerkiksi höyrymoottorin toimintaperiaatteen. Sama abstrakti kone (Carnet’n kierto, joka on idealisaatio lämpötilaeroilla työtä tuottavasta koneesta) aktualisoituu eri tavoin erilaisissa konkreettisissa asetelmissa, esimerkiksi hurrikaanissa ja höyrykoneessa. Jotkin abstraktit koneet kerrostavat aineellisia tasoja toistensa päälle, toiset pitävät asetelmia kasassa, kolmannet taas ylikoodaavat, homogenisoivat ja sulkevat (Deleuze & Guattari 1980, 640–641).

Karkeasti yhteenvedettynä Deleuzen ja Guattarin ontologian peruspiirteet voi ilmaista seuraavasti.²⁹ Aine organisoituu erilaisiin liikkuviin kerrostumiin. Kerrostumiin ja niiden väliin syntyy alueellisia asetelmia, jotka koostuvat sekalaisista fragmenteista ja leikkaavat eri kerrostumien läpi. Virtaukset läpäisevät asetelmat ja kuljettavat ainesta niiden välillä. Abstraktit koneet toimivat asetelmissa ohjaten niiden purkautumislinjoja ja sitä kautta niiden muutosta.³⁰ Halutessamme voimme korostaa yhtä näistä tarkastelutasoista ja tarkastella yhteiskuntaa esimerkiksi virtojen, kerrostumien, asetelmien, koneiden tai abstraktien koneiden näkökulmasta. Nämä käsitteet eivät eroa toisistaan jyrkkärajaisesti. Esimerkiksi asetelma lähestyy abstraktia konetta sitä enemmän, mitä enemmän se avautuu ja lisää kytköksiään.

²⁹ Tämä yhteenveto Deleuzesta ja Guattarista on erityisen karkea ja ”rekonstruktionistinen”, koska se ei ota huomioon *Anti-Oidipuksen* ja *Mille plateaux’n* käsitteiden eroja. Jälkimmäisessä teoksessa halun ja halukoneiden käsitteet, samoin kuin muikin psykoanalyysiin liittyvä käsitteistö, jäävät pois ja niiden tilalle tulevat muun muassa vähemmistön ja sotakoneen käsitteet. En kuitenkaan katso, että *Mille plateaux* olisi varsinaisesti ristiriidassa *Anti-Oidipuksen* käsitteistön kanssa tai kieltäisi sen keskeisiä ajatuksia. Lisäksi kaikki tulkitsijat eivät pidä Deleuzen ontologiaa materialistisena, vaikka se onkin yleisin näkemys (ja myös oma näkemykseni tässä).

³⁰ Vrt. DeLanda (2000, 21) pyrkii tiivistämään Deleuzen ja Guattarin ontologian luonnontieteiden käsitteillä: ”[T]odellisuus on yksi materia-energia, joka käy läpi erilaisia olomuodon muutoksia ja jonka jokainen uusi taso rikastaa seuraavan sukupolven uusien rakenteiden ja prosessien rakentamiseen käytettävissä olevaa epälineaarisen dynamiikan ja epälineaaristen yhdistelmien varastoa.”

4.3 Koneelliset prosessit

Marxismissa yhteiskunnat erotetaan toisistaan erityisesti sen mukaan, mikä on niiden tuotantotapa. Deleuze ja Guattari eivät torju tuotantotapaa erottavana tekijänä, mutta kirjoittavat, että tuotantotapa riippuu aina ”koneellisista prosesseista” ja siksi juuri nämä mekanismit määrittävät yhteiskunnallisia muodostelmia (mt., 542). Koneelliset prosessit ovat olemassa yhteiskunnallisen historian alusta asti vähintään tendensseinä ja virtuaalisina mekanismeina. Deleuze ja Guattari viittaavat Pierre Clastresin evolutionismin kritiikkiin: yhteiskuntahistoriassa liikutaan eri alueilla erilaista siksakkia ja hypätään ”kehitysvaiheiden” yli. Yhdellä alueella on heimoyhteiskunta, toisaalla on valtioita, kolmannella liikkuu sotakoneita, ja kaikki ovat olemassa yhtä aikaa ja toimivat jatkuvassa interaktiossa. Valtioita ja yhteiskuntien välisiä verkostoja on ollut ”aina ja kaikkialla” (mt., 535). Kehityslinjat saattavat myös kerrostua yhtäaikaaisesti. 1900-luvulla esimerkiksi Japani ja Italia istuttivat ”huipputeollisuuden kollektiiviseen subjektiivisuuteen, joka on säilyttänyt yhteyden joskus hyvinkin kaukaiseen menneisyyteen (shinto-buddhalaisuuteen Japanin tapauksessa, patriarkalismiin Italian tapauksessa)”, ja kolmannen maailman maissa jälkiteollinen ja keskiaikainen subjektiivisuus asettuvat päällekkäin: yhtä aikaa tietotalouden kanssa pidetään yllä klaanien alistussuhteita tai poljetaan naisten ja lasten oikeuksia (Guattari 2008, 70–71). 2010-luvun Euroopan unionissa tällaisia kehityskulkuja voi kuvata myös Deleuzen ja Guattarin ”reikäisen tilan” tai samaa tarkoittavalla ”seppien tilan” käsitteellä. Ympäri kulttuuriaan ja tietotalouttaan korostavaa Eurooppaa syntyy aukkoja, joista nousee monenlaisia uusarkaismeja: antisemitismiä Itä-Euroopassa, abortinvastaisuutta Espanjassa, islaminvastaisia liikkeitä eri puolilla Eurooppaa, äärioikeistolaisia katuliikkeitä Pohjoismaissa ja arvokonservatismia Suomessa. Sosiologi Richard Dayn mukaan tällaiset reiät osoittavat,

että oli systeemi kuinka totalisoiva tahansa, se ei koskaan saavuta tahtoaan kokonaan — on mahdotonta luoda systeemi, jolla ei ole ulkopuolta — vaikka systeemi näyttääkin peittävän koko planeetan. Sillä tulee aina olemaan aukkoja, jopa silloin, kun ei ole enää mitään reunoja. Ja näistä rei'istä nousee esiin kaikenlaisia subjekteja. (Day 2004.)

Totaalista yhteiskuntaa ei ole, koska jokainen järjestelmä on jollain tavoin huokoinen ja vuotaa aukoistaan.

Yhteiskuntien sekoittuneisuudesta huolimatta Deleuze ja Guattari luokittelevat koneellisten prosessien määrittämiä yhteiskunnallisia asetelmia. *Primitiivisiä yhteiskuntia* määrittävät

torjumisen ja ennakoimisen mekanismit, jotka pyrkivät estämään yhteiskunnan kiteytymisen valtiomuodoksi (mt., 542). Vaikka primitiivisissä yhteiskunnissa on valtamuodostelmia, niissä on myös mekanismeja, jotka estävät valtamuodostelmia kiteytymästä valtiolliseksi keskusvallaksi. Mekanismit estävät sosiaalisten muodostelmien yhdistymistä yhden pisteen, kuten keisarin, alle. Toisaalta ne estävät muodostelmien polarisoitumista yhden pisteen, esimerkiksi luokkataistelun, suhteen. Primitiivisessä yhteiskunnassa ei ole ylitetty kaupungin eikä valtion kynnystä, vaikka valtio toimiikin siinä virtuaalisesti jo ennen kuin se aktuaalisesti ilmaantuu; valtio toimii primitiivisten yhteiskuntien rajana eli pisteenä, jota kohti ne konvergoituivat mutta jota ne eivät voi saavuttaa tuhoutumatta. Valtio on primitiivisille yhteiskunnilla eräänlainen raja-arvo, jota ne sekä torjuvat että ennakoivat.

Valtioyhteiskuntia määrittävät kiinniottokoneistot ja ne organisoituvat geometrisesti. Aktuaalisesti olemassa oleva valtio toimii eri tavalla kuin raja-arvona toimiva valtio. Aktuaalinen valtio pyrkii kaappaamaan käyttöönsä muita muodostelmia, kuten sitä vastustavia primitiivisiä yhteiskuntia. Myös fyysisesti organisoituvat *urbaanit yhteiskunnat* eli kylät ja kaupungit pakenevat valtiota, ja niitä määrittävät ”polarisaation instrumentit”. Valtiota pakenevia *nomadiyhteiskuntia* puolestaan määrittävät sotakoneet ja ne organisoituvat numeerisesti. Valtiot pyrkivät ottamaan kiinni kyliä, kaupunkeja ja sotakoneita samalla, kun ne itse yrittävät torjua kapitalismia. (Mt., 542–545.)

Ekumeeniset organisaatiot kattavat heterogeenisiä yhteiskunnallisia muodostelmia, ja ne muodostuvat yhdistelemällä erilaisia organisoitumistapoja. Deleuze ja Guattari huomauttavat, että arkeologisen ja antropologisen aineiston perusteella jo neoliittisella kaudella eli nuoremmalla kivikaudella käytiin kauppaa pitkien matkojen välillä, mikä osoittaa, että kansainvälisiä tai ekumeenisiä yhteiskunnallisia sommitelmia on ollut kauan ennen kapitalismia. Yhteiskunnalliset muodostelmat ovat käytännössä aina osa jonkinlaista organisaatioiden verkostoa, oli kyseessä arkaainen imperiumi tai nykyaikainen kansallisvaltio. (Mt.)

Deleuze ja Guattari eivät listaa kapitalismia yhteiskunnalliseksi muodostelmaksi, koska kapitalismi on eräänlainen metamuodostelma tai Guattarin sanoin ”metamalli”, joka yhdistelee kaikkia muita muodostelmia. Tässä suhteessa se on lähellä ekumeenisen organisaation käsitettä. Yksi ominaisuus kuitenkin tekee kapitalismista ainutlaatuisen: koodaamisen ja pakenevan virtaamisen jäsenyys pätee Deleuzen ja Guattarin mukaan

kaikkiin muihin yhteiskuntiin paitsi kapitalismiin. Kapitalismin erikoisuus on siinä, että se elää siitä, mitä edeltävät muodostelmat kammoksuvat, eli pakenemisesta, purkautumisesta, jakautumisesta ja dekodeamisesta. Kun muut yhteiskuntamuodot pyrkivät torjumaan kapitalismia niille ominaisilla mekanismeilla, kapitalismi pyrkii torjumaan vain sen omia rajoja, jotka se asettaa aina uudelleen yhä suuremmissa mittakaavassa. Kapitalismi elää eräänlaista jatkuvaa vallankumousta, mutta samalla se on oma jatkuva vastavallankumouksensa. Tämä on yksi ilmaisu siitä, mitä Deleuze ja Guattari nimittävät kapitalismin skitsofreniaksi.

4.4 Aika ja paikka, valtio ja kaupunki

Miksi kapitalismi syntyi historiallisesti juuri Euroopassa ja juuri keskiajan jälkeen? Miksei se kehittynyt muualla ja aikaisemmin tai myöhemmin?

Deleuze ja Guattari käsittelevät kysymystä yhteiskunnallisten virtojen näkökulmasta. Kapitalismia edeltävät yhteiskuntajärjestelmät perustuivat virtojen ”koodaamiseen” eli rakenteistamiseen ja rajoittamiseen. Koodaaminen ei häviä kapitalismissa, koska täysin koodaamaton eli vapaana virtaava yhteiskunta on mahdoton asia, mutta kapitalismin perustendenssi on kuitenkin Deleuzen ja Guattarin mukaan dekodeaus eli virtausten vapauttaminen, purkaminen ja abstrahoiminen. Kapitalismi dekodeaa avioliiton, omaisuuden ja työn kaltaisten instituutioiden määritelmiä ja tyhjentää niitä merkityksistä. Avioliiton se purkaa yleiseksi seksuaalisuuden virraksi, omaisuuden abstraktiksi rahaksi eli pääomaksi ja työn yleiseksi potentiaaliksi eli työvoimaksi. Ilman dekodeusta ei olisi mahdollista käsitellä esimerkiksi ananasta, hiustenleikkuuta ja lentotukialusta toisiinsa verrattavina kauppatavaroina. Näistä dekodeatuista virtauksista muodostuu kapitalismissa aksiomaattinen järjestelmä, joka tekee kaikista virtauksista keskenään verrannollisia alistamalla ne rahan muodolle. (Roffe 2010, 40–41.)

Jotta kapitalismi voi syntyä, on jo oltava olemassa tietty määrä dekodeattuja virtoja. Virrat eivät kuitenkaan itsessään riitä synnyttämään kapitalismia. Esimerkiksi antiikin Roomassa kiinteistöomaisuutta yksityistettiin suuresti, omaisuudet kasautuivat valtaviksi rahavirroiksi, kauppatavarantuotantoa kehitettiin ja tuottajia irrotettiin tuotantovälineistään pakkolunastuksilla. Roomassa oli olemassa sekä jonkinlainen abstraktin rahan dekodeattu virta että tietty abstraktin työn dekodeattu virta, mutta siellä ei ollut kapitalismia. Deleuzen

ja Guattarin mukaan kyse on historiallisesta sattumasta: kapitalismin peruselementit eivät sattuneet kohtaamaan toisiaan sopivalla tavalla, mutta mikään historiallinen välttämättömyys ei estänyt kapitalismia syntymästä. Kapitalismi syntyy silloin, kun ”myytävän omaisuuden virrat, virtaavan rahan virrat, varjossa valmistautuvat tuotannon ja tuotantovälineiden virrat, deterritorialisoituvien työläisten virrat” kohtaavat ja yhtyvät. Kapitalismi edellyttää deterritorialisoitujen virtojen sattumanvaraista konjunktioita. (Deleuze & Guattari 2010, 255–257; Virtanen 2006, 201.)

Entä miksei kapitalismi kehittynyt keskiajan Kiinassa, joka oli teknologisesti länttä edellä? Deleuze ja Guattari vastaavat, että Kiinan hierarkkinen valtiohallinto ylikoodasi valtavan alueensa ja esti kapitalismin osatekijöitä tulemaan päätökseensä antamalla niille ulkoisen rajan.³¹ Aasian niemellä yhteiskunnallinen halu juuttui ”kiinni despoottisen valtion verkkoihin, koska viettivaraus on kokonaan despootin koneessa” (mt., 256). Kapitalismin ”osatekijät pikku hiljaa nousevat ja kehkeytyvät lännessä, kun taas idässä niitä estettiin tulemasta päätökseensä” (Deleuze & Guattari 1993, 102). Lännessä kapitalismilta puuttui ulkoinen raja. Idässä rajan muodosti hierarkkinen suurvaltio:

Kun Étienne Balázs kysyy, miksi kapitalismi ei syntynyt Kiinassa 1200-luvulla, vaikka kaikki tieteelliset ja tekniset ehdot tuntuivat täyttyvän, vastauksen tarjoaa valtio. Se sulki kaivokset heti kun metallivaranto arvioitiin riittäväksi ja piti kauppamonopolia tai kontrolloi kauppaa tiukasti (kauppias virkamiehenä). (Deleuze & Guattari 2010, 227.)

Kapitalismi olisi siis voinut kehittyä Kiinassa, Roomassa, Bysantissa tai keskiajalla, mutta se sattui syntymään myöhäiskeskiajan Euroopassa, koska Euroopan heterogeeniset urbaanit yhteiskunnat ja niiden muodostamat valtiottomat tilkkutäkkiverkostot olivat sille hedelmällinen ympäristö (ks. DeLanda 2000, 44–48).

Deleuze ja Guattari perustavat kapitalismin syntykertomuksensa Marxin lisäksi pitkälti Braudelin materialistiseen historiantutkimukseen. Braudelin mukaan kapitalismin alkuvaiheessa valtio ja kaupunki olivat kilpailijoita prosessissa, jossa valtio yleensä voitti sitä pakenevat kaupungit ja verotti niitä. Deleuze ja Guattari lukevat tätä siten, että valtio ja

³¹ Deleuzen ja Guattarin näkemys on tässä lähellä Braudelin ja McNeillin kaltaisia kapitalismin syntyä tutkineita historioitsijoita (ks. DeLanda 2000, 19–20). Braudel tiivistää kapitalisminäkemyksensä kolmessa luennossa, jotka on koottu kirjaksi (Braudel 1979). Hänen mukaansa kapitalismi perustuu maailmanlaajuiseen epätasapainojen, monopolien, orjuuden ja muiden valtarakenteiden hyväksikäyttöön (mt., 57–58, 75, 91–92, 111–112). Deleuzen ja Guattarin tavoin Braudel pitää kapitalismin suurimpana vahvuutena kykyä mukautua ja muuttua (mt., 61). Braudel kuitenkin käyttää kapitalismin käsitettä hyvin spesifisti. Hänelle kapitalismi on markkinoiden vastakohta. Kun markkinoilla, esimerkiksi torilla, toimitaan suoraan ja läpinäkyvästi, niin kapitalismissa toiminta perustuu juuri hierarkioiden hyväksikäyttöön ja salailuun.

kaupunki muodostivat kaksi deterritorialisaation muotoa ja nopeutta, jotka ruokkivat toisiaan (Deleuze & Guattari 1980, 540–541). Yksinkertaistettuna kapitalismi syntyi siitä, kun valtio reterritorialisoi kaupunkien deterritorialisaation:

Kuten Braudel osoittaa, kapitalismi on lähtöisin kaupungeista, jotka kuitenkin sitten veivät deterritorialisaation niin pitkälle, että tarvittiin moderneja immanenteja valtioita kesyttämään niiden hulluus, suitsimaan ja piirittämään ne uusina sisäisinä rajoina toteutuneiden välttämättömien reterritorialisaatioiden toteuttamiseksi. (Deleuze & Guattari 1993, 103.)

Sekä valtiossa että kaupungissa on kyse keskusvallasta, mutta eri muodoissa. Valtiollinen kaupunki on pääkaupunki, kuten Egyptin alueen vanhat pääkaupungit, Madrid ja Peking. Pääkaupunkien lisäksi on kuitenkin olemassa itsenäisiä kaupunkeja, jotka eivät ole valtiollisia ja joihin Deleuzen ja Guattarin ”kaupungin” käsite viittaa; nykyään voisi puhua kaupungin sijaan metropoleista. Sumerien metropolit ovat esimerkkejä näistä, samoin Välimeren foinikialaiset, kreikkalaiset ja karthagolaiset kansat, jotka loivat idän imperiaalisista muodostelmista eroavan urbaanin kudoksen. Esimerkkeihin voisi lisätä nykyiset valtiosta irtautuvat ja toisiinsa verkostomaisesti linkittyneet finanssimetropolit, kuten Lontoo, Hong Kong, Tokio ja New York. Tällaiset kaupungit ovat kiertokulun funktioita, huomionarvoisia pisteitä deterritorialisoituneen aineksen kierron reitillä; jotta materiaali pystyy virtaamaan sisään urbaaniin verkostoon ja seuraamaan tien ja kaupungin rekoodauksen kiertokulkua, sen on oltava tarpeeksi deterritorialisoitunutta. Näin kaupungit muodostavat uuden deterritorialisaation kynnyksen ja ovat itsessään suuria deterritorialisaation lähteitä, erityisesti meri- ja kauppakaupungit, jotka pyrkivät irrottautumaan muusta maasta ja maaseudusta, niin kuin antiikin Ateena ja Karthago ja renessanssin Venetsia. (Deleuze & Guattari 1980, 538–539).

Kaupungit ovat siis horisontaalisia ja verkostomaisia, ja valtio on päinvastoin vertikaalinen ja hierarkkinen. Kaupungit ”hankkivat itselleen alueita kaupallisen kierron välityksellä laajenevassa geometrisessä ulottuvuudessa”, kun taas valtiot asettuvat ”vastakkaisuus- ja vertailusuhteeseen maaseudun kanssa suhteuttaen sen aritmeettisesti ylempään ykseyteen” (Deleuze & Guattari 1993, 92). Yhtäältä kaupungit ovat valtiolle alisteisia. Toisaalta kaupunki saattaa murtautua vapaaksi, kun valtion ylikoodaus provosoi dekodattuja virtoja. Jotkin kaupungit saavuttavat suhteellisen autonomian eikä niillä ole enää samanlaista yhteyttä omaan maahansa, koska ne käyvät kauppaa toisten kaupunkien ja imperiumien kanssa.

Pankit tunnetusti syntyivät itsenäisissä kaupungeissa, joihin myös kaupankäynti keskittyi. Onko kapitalismi näin kaupunkien tuotosta? Eräässä mielessä kyllä, kapitalismi on kaupungeista lähtöisin ja erityisesti kaupunkivaltioista. ”[K]apitalismi kiertää Eurooppaa fantastisena suhteellisena deterritorialisaationa, joka nojaa ennen kaikkea kaupunkivaltioihin” (Deleuze & Guattari 1993, 102). Deleuzen ja Guattarin mukaan pankki- ja kauppakaupungit olivat kuitenkin itsessään epätuottavia ja sekä ennakoivat että vastustivat kapitalismia, aivan kuten primitiivinen yhteiskunta ennakoi ja vastusti valtiota ja kuten valtio ennakoi ja vastusti kapitalismia. Kaupungeilla oli silti tärkeä rooli kapitalismin synnyssä. Tämän voi havaita tutkimalla Aasiaa, jossa valtio oli niin paljon kaupungeja vahvempi, että se ylikoodasi ne, eikä kapitalismi päässyt syntymään. Kaupungeilla täytyy olla tarpeeksi deterritorialisaatiovoimaa ja kykyä vastustaa valtiota, ja vastaavasti valtioilla täytyy olla tarpeeksi reterritorialisaatiovoimaa ja kykyä ottaa kiinni kaupungeja.

Lopulta kapitalismi voitti Euroopassa valtion eikä kaupungin kautta (Deleuze & Guattari 1980, 542). Länsimaisista valtioista tuli dekodattujen virtausten realisoimisen malleja, ja sitä kautta niiden onnistui alistaa kaupungit uudelleen. Deleuzen ja Guattarin mukaan kapitalismi tarvitsee edelleen valtioita turvaamaan reunaehtonsa. Ensinnäkin kapitalismin edellyttämä muodollinen yhdenvertaisuus, ”samaan palauttaminen” eli kaiken dekadaaminen ja vertaaminen rahaan, syntyy vasta valtion, verotuksen ja rahajärjestelmän alaisuudessa, ja valtiota tarvitaan pitämään tätä yllä erityisesti verotuksen kautta.³² Toiseksi valtiota tarvitaan ylläpitämään jatkuvaa ”alkuperäistä kasautumista” eli ”vapaan” työvoiman tuotantoa. ”Alkuperäinen kasautuminen ei todellakaan tuotu vain kerran kapitalismin aamunkoitossa: se on pysyvää eikä lakkaa uusintumasta.” (Deleuze & Guattari 2010, 265.) Näin moderni valtio antaa kapitalismille sen toteuttamisen välineet: kapitalismi ei voi toteutua muuten kuin valtioiden kautta. Valtioiden avustuksella kapitalismista realisoituu maailmanjärjestelmä. Se on kuin yksi kaupunki, megalopolis tai megakone, jonka kaupunginosina valtiot toimivat.

Kapitalismi aloitti toimintansa paikallisena ja rajoittuneena järjestelmänä Euroopassa. Kasvaessaan ja vapauttaessaan yhteiskunnallisia ja aineellisia virtoja yhä enemmän siitä

³² Valtion ja rahan suhteessa voi nähdä jälleen esimerkin siitä, miten Deleuzelle ja Guattarille reterritorialisaatio ja rekoodaaminen synnyttävät deterritorialisaatiota ja dekadausta. Kun valtio luo rahaa verottaakseen ja velkaannuttaakseen väestöä ja siten käyttää rahaa kontrolloimiseen (Virtanen 2006, 192), tästä reterritorialisaatiosta syntyykin kaupankäynnin ja pankin muodossa pakenevia ja alati lisääntyviä rahavirtoja, jotka johtavat valtiosta vuotavaan deterritorialisaatioon.

kehittyi universaali järjestelmä, massiivinen deterritorialisatiokone, jolla on ”tarve lähteä kotoaan”. Tämän historian lopussa päädytään tilanteeseen, jossa ”ei ole kuin yksi universaali asia, ja se on markkinat. Ei ole olemassa universaalia valtiota juuri siksi, että on olemassa universaalit markkinat, joiden keskuksia valtiot ja pörssit ovat.” (Deleuze 2005a, 130.)

4.5 Rahan ja työvoiman virtojen kohtaaminen

Edellä käsittelin kapitalismin syntyä konkreettisten historiallisten sattumien näkökulmasta. Deleuzen ja Guattarin mukaan kapitalismin rakennuspalikat kohtasivat sattumalta urbaanissa Euroopassa myöhäiskeskiajalla, ja koska Euroopasta puuttui homogeenisoiva ja hierarkkinen valtiorakenne, kapitalismin elementit synnyttivät kaupungin ja valtion välisen itseään ruokkivan prosessin, joka johti kapitalismin leviämiseen lopulta maailmanlaajuisiksi järjestelmäksi. Tämä syntytarina on historioitsijoiden hyvin tuntema, ja Deleuze ja Guattari lähinnä tiivistävät sitä ja kääntävät sen omalle käsitteistölleen. Seuraavaksi kuvaan kapitalismin syntyä abstraktimmasta virtojen näkökulmasta, jossa Deleuzen ja Guattarin filosofinen näkökulma korostuu selkeämmin.

Deleuzelle ja Guattarille kapitalismin ensisijaiset elementit ovat ne kaksi virtausta, jotka Marx osoittaa *Pääomassa*: tuotantovälineistä ja feodaalisista hierarkioista irrotettu ”vapaa” työläinen, jonka on pakko myydä työvoimaansa, ja koodeista vapautettu raha, joka muuttuu pääomaksi ja kykenee ostamaan työvoimaa (Deleuze & Guattari 2010, 257; Virtanen 2006, 96).³³ Työläisten virtausta ennakoivat orjien vapauttaminen sekä imperiumien suuren mittakaavan projektit, kuten kaivokset ja metallurgia, jotka tuottivat (esimerkiksi maaorjuudesta) riippumattoman työn virtaa (Deleuze & Guattari 1980, 561). Lopullisesti työläisten virta syntyy, kun despoottinen valtio ja feodalistinen järjestelmä hajoavat, yhteismaat yksityistetään ja tuottajat erotetaan tuotantovälineistään.

Yksityisen omaisuuden virtaa ennakoi vuosituhansien aikana tapahtunut julkisen omaisuuden yksityinen haltuunotto, jonka myötä yksityisomaisuus kasvaa julkisen rinnalla ja alkaa lopulta paeta sitä. Varsinainen abstraktin rahan virta syntyy, kun raha kiertää kauppiaiden ja koronkiskureiden kautta, luottoinstituutiot kehittyvät ja alkaa kasautua

³³ Ks. myös Deleuze & Guattari (1993, 102): ”Marx rakentaa kapitalismin käsitteen nimenomaan määrittelemällä nämä sen kaksi keskeistä käsitettä, alastoman työn ja puhtaan rikkauden sekä niiden erottumattomuusalueen, jolla rikkaus ostaa työtä.”

mittavaa finanssi- ja teollisuuspääomaa. Jotta kapitalismi voi syntyä, yhtäältä työn virta täytyy dekodata orjuudesta ja torppariudesta alastomaksi ja vapaaksi työksi, ja toisaalta vaurauden virta täytyy dekodata rahanvaihdosta ja kauppa- tai maavarakuudesta puhtaaksi ja itsenäiseksi pääomaksi. Työ ei ole enää jotakin tiettyä konkreettista työtä, vaan potentiaalisesti mitä tahansa työtä. Vastaavasti omaisuus ei ole enää esimerkiksi maan, tavaroiden tai ihmisten omistamista, vaan se abstrahoituu oikeudeksi ja rahaksi, jotka voivat edustaa mitä tahansa. (Mt., 565–566; Virtanen 2006, 202.)

Kuten Rooman ja Kiinan kohdalla huomattiin, puhdas työvoiman olemassaolo yhdessä puhtaan rikkauden olemassaolon kanssa ei vielä tarkoita kapitalismia, vaan kapitalismista voidaan puhua vasta, kun työvoima ja pääoma yhtyvät eli kun pääoma ottaa tuotannon suoraan haltuunsa. Aikaisemmissa yhteiskunnissa kauppa- ja finanssikapitalistinen toiminta asettui vanhan yhteiskuntaruumiin huokosiin ilman, että se olisi muuttanut yhteiskunnan tuotantotapaa. Esimerkiksi kauppa- ja pankkiporvaristo pystyi feodalismin aikana liittoutumaan hallitsevien hierarkioiden kanssa uhkaamatta feodaalista yhteiskuntamuotoa. Pääoma oli tällöin ”allianssipääomaa”. Kapitalismi syntyy, kun pääoma niveltyy työvoimaan, alkaa ohjata tuotantoa ja muuttuu uudeksi yhteiskunnalliseksi ruumiiksi. Silloin pääoma muuttuu allianssista ”filiaatioksi” eli siitä tulee polveutuvaa: raha synnyttää lisää rahaa, arvo tuottaa lisäarvoa. (Deleuze & Guattari 2010, 258–260.)

Kapitalistisessa tuotantotavassa on siis kyse sellaisesta arvon kierrosta, jossa arvo lisääntyy loputtomasti. Pääoman arvonlisäyksen prosessi alkaa kapitalismin kehittyessä näyttää maagiselta ja jumalankaltaiselta itseliikunnalta. Deleuze ja Guattari (mt., 260) lainaavat Marxia:

[I]tsemiikkua arvo, itseliikkua raha ja sellaisena pääoma [--] esiintyy äkkiä etenevänä, itsensä liikkeellepanevana substanssina, jonka pelkkiä muotoja tavara ja raha kumpikin ovat. [--] Alkuperäisenä arvona se eroaa itsestään lisäarvona samoin kuin isäjumala eroaa itsestään poikajumalana, vaikka molemmat ovat yhdenikäisiä ja todellisuudessa ovat vain yksi persoona, sillä ainoastaan 10 punnan lisäarvo tekee alkuperäiset 100 puntaa pääomaksi. (Marx 1974, 148.)

Deleuze ja Guattari painottavat kapitalismin korkeaa abstraktiotasoa edeltäviin yhteiskuntiin verrattuna.³⁴ Esikapitalistisessa yhteiskunnassa arvo ja lisäarvo eivät ole

³⁴ Virtanen (2006, 200, alaviite 313) mukaan Deleuzen ja Guattarin dekodauksen käsite tavallaan semiotisoi Weberin ”rationalisoitumisen” käsitteen: kyse on merkityksen korvautumisesta abstraktilla laskennallisuudella.

puhtaasti abstrakteja vaan perustuvat koodeihin, esimerkiksi sosiaalisiin normeihin ja rituaaleihin. Kapitalismissa virtojen yhtymästä uutettu lisäarvo taas on puhtaasti abstraktia. Tätä voi havainnollistaa antropologi Louis Dumontin tutkimuksella, jonka mukaan moderni taloudellinen ajattelu eroaa traditionaalisemmista yhteiskunnista erityisesti kahdessa suhteessa (Heiskala & Virtanen 2011, 49–50). Ensinnäkin esikapitalistisissa yhteiskunnissa ihmisten väliset suhteet ovat tärkeämpiä kuin suhteet ihmisten ja tavaroiden (tai tavaroiden ja tavaroiden) välillä. Kapitalismissa tämä kääntyy nurinpäin, kun esineisiin liittyvät suhteet asettuvat ensisijaisiksi ihmisten välisiin suhteisiin nähden. Deleuzen ja Guattarin käsitteistöllä voisi sanoa, että esikapitalistiset yhteiskunnat perustuvat laadullisiin suhteisiin (koodeihin) ihmisten välillä, kun taas kapitalismi perustuu määrällisiin suhteisiin (rahan dekodattuun virtaan) esineiden välillä (myös työvoima näyttäytyy esineenä kapitalismissa). Toiseksi esikapitalistisissa yhteiskunnissa on tyypillistä erotella erilaisia rikkauden tyyppisiä, esimerkiksi liikkumaton rikkaus, kuten maa ja tilukset, ja liikuteltava rikkaus, kuten raha ja karja. Kapitalismissa syntyy autonominen rikkauden kategoria eli juuri se, mitä Deleuze ja Guattari kutsuvat dekodatuksi ja abstraktiksi rahan virraksi.

Deleuze ja Guattari kuvaavat kapitalistista virtojen yhtymää differentiaalisella suhteella Dy/Dx , jossa Dy edustaa työvoimaa ja Dx pääomaa. Differentiaali tarkoittaa eroa kahden eron välillä: sekä työvoimaan että pääomaan kätkeytyy ero, vaikka kapitalismissa ero peittyy tavarafetismin alle (Tynan 2009, 32–33). Suhteesta ”virtaa pääoman polveutumismuoto $x + dx$. Differentiaalinen suhde ilmaisee kapitalismin perusilmiötä, koodin lisäarvon muuttumista virran lisäarvoksi.” (Deleuze & Guattari 2010, 261.) Tässä yhtälössä muuttujilla ei ole arvoa ilman keskinäistä suhdetta (mt., 284). Yhtälö voidaan ratkaista, vaikka muuttujien arvot ovat tuntemattomia tai sellaisia, ettei niiden arvoa voida määrittää. Differentiaaliyhtälöille ei kuitenkaan ole mitään yleispätevää ratkaisutapaa, vaan ratkaisu riippuu yhtälön tyypistä. Differentiaalisuhde kuvaa näin Deleuzen ja Guattarin mukaan kapitalismin abstraktia ja puhtaasti muodollista toimintatapaa: pääoman tai työvoiman sisällöllä tai merkityksellä ei ole väliä, kunhan niiden eroihin perustuva konjunktio voidaan ”ratkaista” eli saada tuottamaan lisäarvoa. Teollisuusraha, finanssiraha, kaupparaha: kapitalismille kelpaa periaatteessa kaikki raha, mikä voidaan muuttaa pääomaksi. Miestyöläinen, naistyöläinen, musta tai valkoinen työläinen, homo tai lesbo: kapitalismille kelpaa periaatteessa myös kaikki työvoima, joka voidaan kytkeä lisäarvon tuotantoon. Kuten Virtanen (2006, 206) kirjoittaa, kapitalismi ”organisoi yhteiskunnan

pelkästään lisäarvon tuottamista varten eikä jollain merkityksellisellä tavalla”.

Käytännössä kapitalismi ei tietenkään aina toimi näin muodollisesti. Esimerkiksi pankit saattavat valtiollisten käytöskoodien vuoksi kieltäytyä käsittelemästä laillistakin kannabisrahaa (Kovaleski 2014), ja työnhaussa suositaan edelleen henkilöitä, jotka ovat lähempänä alueellisia käytös-, ulkonäkö ja sukupuolinormeja. Mikään ei kuitenkaan periaatteessa pakota kapitalismia toimimaan näin tai pitämään yllä juuri näitä hierarkioita, vaikka kapitalismi aina käytännössä edellyttääkin hierarkioita. Jos despoottista valtiota voi kuvailla ”julmaksi” tai ”terroristiseksi” sen käyttämän suvereenin väkivallan tähden, niin kapitalismi puolestaan on kylmässä abstraktiudessaan *kyyninen* järjestelmä, jossa kaikki palvelee pääoman kasautumista (Deleuze & Guattari 2010, 258). Kyynisyys viittaa siihen, että kapitalismi järjestelmänä on kiinnostunut vain rahallisesta lisäarvosta. Sitä ei määritä esimerkiksi käytöskoodien noudattaminen tai nautinnon hakeminen, vaan määrän tuottaminen yksinomaan tuottamisen vuoksi ja tuotetun lisäarvon realisoiminen. (Mt., 261, 269, 273. Ks. myös Hardt & Negri 2005a, 202–205, 328–329; Virtanen 2006, 203–204.)

Marx viittasi usein kapitalismin kulta-aikaan, jona se ei peittänyt omaa kyynisyyttään: ainakaan alussa se ei voinut olla tietämättä mitä teki, kun se kiristi lisäarvoa. Mutta miten valtavaksi tämä kyynisyys onkaan kasvanut, kun se jo julistaa: ei, keneltäkään ei varasteta. Kaikki nimittäin perustuu kahdenlaisten virtojen kirjavuuteen kuin luotaamattomassa kuilussa, jossa voitto ja lisäarvo syntyvät: kauppapääoman taloudellisen voiman virta ja pilkallisesti ”ostovoimaksi” nimetty virta, todella *impotentti* virta, joka edustaa palkansaajan ehdotonta voimattomuutta suhteellisena riippuvuutena teollisuuskapitalistista. Siinä ovat raha ja markkinat, kapitalismin todellinen poliisi. (Deleuze & Guattari 2010, 273.)

Kapitalismin toimintakaava hakee vain ja ainoastaan jatkuvaa rahallista lisäarvoa ja se hakee sitä riippumatta esimerkiksi kuolleiden tai tuhoutuneen ympäristön volyyymista. Siinä missä tämä kyynisyys oli aikaisemmin ilmeistä, kun kapitalismi oli leimallisemmin ryöstö- ja seikkailukapitalismia tai imperialistista kapitalismia, nykyään kyynisyys on verhottu muodolliseen (dekoodattuun, abstraktiin) tasa-arvoon. Marxin ”kapitalismin kulta-ajalla” kuolonuhrit kenties nähtiin, mutta niistä ei juuri välitetty. Sittemmin, vapaiden markkinoiden, ihmisoikeuksien ja tasavertaisten mahdollisuuksien aikakaudella, nälkään kuolemista tulee ”oma vika” tai kärsiminen käännetään jopa eettiseksi: kyse on järjestelmän takaamasta yksilön vapaasta valinnasta. Kapitalistinen kyynisyys on sitä, että järjestelmään väistämättä kuuluva kuoleman ja tuhon elementti esitetään reiluna pelinä.

Yhteiskunnallisten virtausten tarkastelu osoittaa, miten ”reilu peli” perustuu epäsymmetrioihin, kontrolliin ja eroihin, joita löytyy erityisesti muodollisuuden ja reiluuden perikuvana pidetystä rahasta. Marxismissa keskitytään usein siihen, miten arvo syntyy palkkatyöstä: ilman työvoiman tuottavaa panosta arvonlisäys olisi mahdotonta. Mutta kapitalismi perustuu muuhunkin kuin palkkatyöhön, se tarvitsee yhdisteltäväkseen useita heterogeenisiä virtoja. Deleuze ja Guattari arvostelevat marxilaisia muun muassa siitä, etteivät nämä käsittele riittävästi finanssipääomaa, pankkeja ja luottojärjestelmää, koska marxismissa kaikki palautetaan palkkatyöhön *Pääoman* työarvoteorian nimissä:

Eräässä mielessä pankki hallitsee koko järjestelmää ja halun viettivarauksia. Keynes toi muun muassa halun takaisin rahan ongelmaan; juuri tämä täytyy alistaa marxilaiseen analyysiin. Siksi on onnetonta, että marxilaiset taloustieteilijät jäävät liian usein pohtimaan tuotantotapaa ja teoriaa rahasta yleisenä vastikkeena sellaisena kuin se ilmenee *Pääoman* ensimmäisessä jaksossa, eivätkä he kiinnitä tarpeeksi huomiota pankkikäytäntöön, finanssioperaatioihin ja luottorahan erityiseen kiertoon (paluu Marxiin, marxilaiseen teoriaan rahasta merkitsisi juuri tätä). (Mt., 263.)

Rahan virta ei ole vain yksi voima, vaan se koostuu (vähintään) kahdesta virtauksesta: yritysten käyttämästä rahasta ja työvoiman saamasta palkasta. Nämä rahavirrat ovat niin erisuuruisia, että Deleuzen ja Guattarin (mt.) mukaan niiden mittaaminen samalla yksiköllä on ”puhdasta fiktiota, kosmista roistomaisuutta, aivan kuin galaksienvälisiä tai atominsisäisiä välimatkoja mitattaisiin metreillä ja senttimetreillä. Yritysten arvo ja palkollisten työvoima ovat täysin yhteismitattomia.”³⁵ Tämä on yksi tapa ilmaista kapitalismiin liittyvä tuottava epäsymmetria eli se, miten kapitalismi muodollisesta tasa-arvoisuudestaan (kaikkia ja kaikkea mitataan samalla abstraktilla asteikolla) huolimatta toimii juuri eroilla ja epätasaisuuksilla. Vaikka sekä pääoman omistajat että työläiset käyttävät molemmat ”samaa” rahaa, niin käytännössä pääomavirtoihin kytkeytyneet pystyvät käyttämään työvoimaa oman rahavirtansa kasvattamiseen, kun taas työvoimalla ei ole muuta mahdollisuutta kuin tehdä työtä pääomalle alisteisesti.³⁶ Työläisten palkkavirrat eli ”vaihtoarvon voimattomat monetaariset merkit” ovat heiveröisiä yritysten velka- ja finanssivirtojen edessä; yritysten raha on pääoman vallan merkkijärjestelmä, joka ”todistaa tulevaisuudessa ilmenevästä voimasta” (mt., 262). Työläinen on palkkansa kanssa yhtä

³⁵ Vertaus on huonosti valittu, koska sekä galaksienvälisiä ja atominsisäisiä matkoja voidaan toki mitata senttimetreillä, vaikka se onkin hyvin epäkäytännöllistä (mielekkäämpää olisi käyttää mittayksikköinä valovuosia ja nanometrejä).

³⁶ Marxilaisittain rahan eri virrat voi ilmaista vaihtelevan pääoman (palkka eli työvoiman uusintaminen) ja kiinteän pääoman (tuotantovälineet ja tuotannon laajentaminen) käsitteillä.

aikaa voimaton ja riippuvainen kapitalistisesta finanssi-, teollisuus- ja kauppapääomavirrasta. (Mt., 262–273.)

Kapitalismissa valtava valtioton rahamassa kiertää maailman ympäri ja pakenee valtioiden kontrollia: kapitalismin deterritorialisaatiovoima ylittää valtioiden voiman. Syntyy ylikansallinen valtajärjestelmä, johon yksittäisten hallitusten päätökset eivät enää varsinaisesti päde. Sen hallitsemista vaikeuttaa sekin, että toisin kuin valtio, kapitalismi ei ole territoriaalista vaan se ottaa kohteekseen maan sijaan aineellistuneen työn eli kauppatavaran. Näissä olosuhteissa alkaa vaikuttaa siltä, että kapitalismi kehittää taloudellisen järjestyksen, joka voi tulla toimeen ilman valtiota. Vaikka kapitalismi tarvitsee valtioita, se käy — jälleen kerran ristiriitaisesti ja skitsofreenisesti — jatkuvaa sotaa niitä vastaan markkinoiden edistämisen, sääntelyn purkamisen ja virtausten kiihdyttämisen nimissä. (Deleuze & Guattari 1980, 567.) Nämä väitteet ovat tuttuja 1990- ja 2000-lukujen globalisaatiokeskustelusta, ja myös Hardtin ja Negrin (2005a) kaltaiset Deleuzen ja Guattarin työn jatkajat ovat esittäneet niitä. Deleuze ja Guattari kuitenkin katsovat, että kapitalismi ei hävitä valtioita vaan antaa niille uuden muodon ja tehtävän (mt., 568).

Deleuze ja Guattari (1980, 573–574) erottelevat kolme historiallista valtiomuotoa.³⁷ Arkaaisen Kiinan kaltainen imperiaalinen valtio ylikoodaa jo koodattuja virtoja. Toiseksi on moninaisia ja sekalaisia valtioita, kuten kehittyneet imperiumit, itsehallinnolliset kaupungit, feodaalijärjestelmät ja monarkiat, jotka alistavat ja yhdistelevät dekodeattuja virtoja. Kolmas muoto on moderni kansallisvaltio, joka sekä organisoii dekodeattujen virtauksien kytköksiä että dekodeaa virtauksia yhä lisää ja toimii näin kapitalismin aksiomatiikan realisointimallina. Kapitalismissa valtioiden uusi tehtävä on juuri maailmanlaajuisen aksiomatiikan toteuttaminen ja sääntely (Deleuze & Guattari 2010, 287; aksiomatiikasta ks. tutkielman luku 5.4). Tämä ei kuitenkaan tarkoita homogeenisuutta. Aksiomatiikka sallii todellisen moni- ja erimuotoisuuden, kunhan yhteiskunnallinen muodostelma kykenee hoitamaan kapitalismin perustehtävän eli lisäarvon tuottamisen ja realisoinnin. Valtiot realisoivat kapitalismia esimerkiksi siirtomaajärjestelmillä, murskaamalla vähemmistöjä ja muodostamalla kansoja, julkisen velan avulla, mainonnalla,

³⁷ Ks. kuitenkin: ”Valtio saa erilaisia muotoja, mutta koskaan ei ole ollut kuin yksi ainoa valtio. Sen vuoksi muunnelmat, kaikki uuden liiton variantit, kuuluvat samaan kategoriaan.” (Deleuze & Guattari 2010, 252.) Tätä voi lukea niin, että valtio on virtuaalinen idea, joka saa erilaisia konkreettisia ilmentymiä historiallisissa valtioissa.

siviilihallinnolla, kauppasodilla ja sotilasmenoilla, jotka ovat kaikki myös esimerkkejä valtioiden tavoista säännellä ”pääoman ylivertaista deterritorialisaatiota”.

Deleuzen ja Guattarin ajatuksena on, että vaikka valtio näyttää asettuvan kapitalismia vastaan ja estävän kapitalismin hillittömyyksiä sääntelyllä, niin kokonaisjärjestelmän näkökulmasta valtio rajoineen ja tuotannon hidastuksineen nimenomaan mahdollistaa ja takaa kapitalismin. Ilman valtion tarjoamaa jarrua, reterritorialisaatiota, kapitalismi saattaisi kiihtyä liikaa ja murtua. ”Valtio poliiseineen ja armeijoineen muodostaa jättiläismäisen vastatuotannon armeijan, mutta se toimii itse tuotannon ytimessä ja säätelee sitä.” (Deleuze & Guattari 2010, 269.) Vastatuotannon elementti ei enää ole tuotannon ulkopuolella, kuten esimerkiksi despoottisen valtion byrokraatia oli, vaan päinvastoin ”se luikertelee kaikkialle tuottavaan koneeseen ja kiinnittyy siihen tiukasti voidakseen säädellä sen tuottavuutta ja realisoida sen lisäarvon” (mt.). Pääoma on tuotannon ja antituotannon ykseys; kapitalismi tuottaa niin paljon enemmän kuin mitä se pystyy käsittelemään, että se tarvitsee antituotantoa ja repressiota kontrolloimaan pakenevia elementtejä (Tynan 2009, 46).

Yhtäältä se [vastatuotanto -PP] kykenee toteuttamaan kapitalismin korkeimman päämäärän imemällä liialliset resurssit itseensä: tuottamaan puutetta suurina kokonaisuuksina, tuomaan puutteen sinne missä on aina liikaa. Toisaalta se yksin kaksinkertaistaa pääoman ja tiedon virran, *typeryyttä* vastaavan pääoman ja virran, jotka myös imevät sen itseensä tai realisoivat sen ja varmistavat ryhmien ja yksilöiden integroitumisen järjestelmään. Ei ainoastaan puute liiallisuuden ytimessä, vaan typeruus tiedossa ja tieteessä: erityisesti tullaan näkemään, miten tieteellisen tai teknologisen tiedon edistyksellisimmät sektorit ja nykyisten tehtävien kaikkein latautuneimmat typerimmät arkaismit yhdistyvät valtiossa ja armeijassa. (Mt., 269–270.)

Kapitalismin deterritorialisoiva ja tuottava voima tarvitsee valtion vastatuotannon tarjoamaa reterritorialisaatiota (”typeryyttä”) moneen tarkoitukseen, esimerkiksi imemään liiallisia resursseja ja tuottamaan puutetta ja sitä kautta kysyntää, takaamaan ihmisten kiinnittymisen järjestelmään eli tuottamaan ja uusintamaan työvoimaa ja pitämään yleistä järjestystä yllä. Näitä tehtäviä varten kapitalismi herättää henkiin muinaisten valtiomuotojen ja arkaisten hierarkioiden kappaleita ja antaa niille lisävoimaa. Tästä tulee *Anti-Oidipuksen* nimi: oidipalisaatiolla Deleuze ja Guattari (esim. 2010, 60) viittaavat kontrollimekanismeihin, jolla ihmisten halut sidotaan kiertämään suljettua kehää. Esimerkiksi lapsen halut kiinnitetään ydinperheen auktoriteetteihin eli isään ja äitiin, koululaisen halujen pitäisi kanavoitua kiertämään opettajan ympärillä, työelämässä halut

kanavoidaan esimieheen, ja niin edelleen. Koulu on klassinen esimerkki, koska se on perinteisesti ollut massiivinen institutionaalinen ympäristö, jossa oppilaiden halut ohjataan opetuskoneen (opettajan, opetusrituaalien, koulusymbolien) pinnalle.³⁸ Oppilaiden täytyy attribuoida tieto ja auktoriteetti opettajalle pohjimmiltaan ”maagisesti” niin, että opettajan tuotantoprosessi ja koko valtava ja poliittinen koulukoneisto taloudellisine ja kurillisine taustavaatimuksineen katoaa näkyvistä. Oppilaiden ”kokemukset ja koneistamiset” ylittävät opettajan kyvyt ja taidot, mutta tämä seikka täytyy pitää piilossa ja opettajan on estettävä oppilaiden halujen liiallinen harhailu. Opettajan täytyy tulla oidipukseksi, joka opettaa pikku-oidipusten armeijaa. Myöhäistuotannossaan Guattari (2008, 65–66) kirjoittaa oidipalisaation mekaniikasta:

minä ja toinen rakentuvat lähtien liikkeelle primaariryhmiin rajoittuvista vakiosamastumien ja -jäljittelyjen peleistä, jotka kiertyvät isän, päällikön tai mediatähden ympärille. Suuret mediat toimivat itse asiassa juuri tällaisen joukkosielujen muokkaamisen mielessä.

Vaikka ideaalisena rakenteena kapitalismi on hyvin suoraviivainen ja yhdenvertaisuudessaan muodollisesti tasa-arvoinen järjestelmä, toimiakseen käytännössä se hyväksikäyttää hierarkioita, oidipaalisia perhemekanismeja, vanhoja fobioita ja sosiaalisia rooleja, sukumuodostelmia, karismaattisia halun kohteita ja muita muotoja, jotka järjestävät yhteiskunnallisia virtauksia. Aina kapitalismin ei tarvitse itse aktiivisesti tuottaa näitä muodostelmia: pääoma tuotannon yleisenä suhteena voi myös helposti integroida ei-kapitalistisia sektoreita ja tuotantotapoja. Esimerkiksi byrokraattiset sosialistiset valtiot eivät Deleuzen ja Guattarin mukaan ole (tai eivät olleet) kapitalismin ulkopuolella, vaan ne konjugoivat sen kanssa. Parhaimmillaan kapitalismi pystyy siirtämään ongelmallisimpia piirteitään — esimerkiksi globalisaatiokeskustelussa paljon painotettuja hikipajoja, ympäristöongelmia ja väkivaltaa — despoottisiin yhteiskunnallisiin muodostelmiin, jolloin se säästyy kustannusten lisäksi moraalisilta syyteiltä.

4.6 Kapitalismin universaalihistoria

Anti-Oidipuksen kolmannessa luvussa Deleuze ja Guattari esittävät antropologisen, historiallisen, psykoanalyttisen, taloustieteellisen ja filosofisen aineiston perusteella

³⁸ Tässä esimerkissä koululla tarkoitetaan lähinnä 1900-luvun kurivallan piiriin kuulunutta instituutiota. Kontrollien ja yrittäjyyskasvatuksen aikakaudella esimerkki pitäisi miettiä uusiksi.

yhteiskunnan luonnonhistorian kapitalismin kehittymisen näkökulmasta. Deleuzen ja Guattarin käsitteillä ilmaistuna kyseessä on yhteiskunnallisen de- ja reterritorialisaation universaalihistoria. Sen suurten linjojen läpikäyminen auttaa hahmottamaan kapitalismin erikoisuutta suhteessa sitä edeltäviin yhteiskuntiin. Kyse on siis samasta historiakertomuksesta kuin edellä, mutta vielä abstraktimmalla tasolla.

Deleuze ja Guattari jakavat yhteiskuntahistorian kolmeen yleiseen systeemiin: ”villiin” tai ”primitiiviseen” territoriaaliseen koneeseen, ”barbaariseen” despoottiseen koneeseen ja ”sivistyneeseen” kapitalistiseen koneeseen. Villi territoriaalinen kone perustuu kytkentöihin. Territoriaalisuus viittaa primitiiviseen yhteiskuntamuotoon, joka on sidottu maaperään, järjestäytyy heimoihin ja koodaa yhteiskunnallisia virtauksia. Despoottinen barbaarinen kone puolestaan perustuu disjunktioihin (jakamiseen). Despoottisuus viittaa imperiaalisiin valtiomuodostelmin, jotka ylikoodaavat haluja. Sekä territoriaalinen että despoottinen järjestelmä perustuvat identiteetteihin ja koodeihin. Kapitalismin Deleuze ja Guattari ymmärtävät konjunktioihin (yhdistelyyn) perustuvaksi moderniksi yhteiskuntajärjestelmäksi, joka dekodaa virtauksia ja korvaa yhteiskunnalliset koodit joustavalla aksiomatiikalla. (Deleuze & Guattari 2010, 162–178.)

Omaperäistä tässä universaalihistoriassa on kapitalismin nostaminen sosiaalisen elämän deterritorialisoivaksi rajaksi, joka ”vainoo” kaikkia muita yhteiskuntajärjestelmiä. Kapitalismi yhtä aikaa hävittää identiteettejä ja yhdistelee niiden jäännöksiä surutta. Sillä ei ole omaa ”ruumista”, koska se on vihamielinen koodeja kohtaan, joten se reterritorialisoi itsensä vanhojen yhteiskunnallisten muodostelmien palasiin (Tynan 2009, 43). Siksi se on uhka kaikille muille yhteiskuntajärjestelmille, ja siksi kapitalismia tutkimalla voidaan löytää myös aikaisempien yhteiskunnallisten muodostelmien osasia.

Kapitalismi laittaa koko yhteiskunnallisen kentän liikkeeseen, kuten Marx ja Engels kirjoittavat kuuluisassa *Kommunistisen manifestin* kohdassa:

Jatkuvat mullistukset tuotannossa, kaikkien yhteiskunnallisten olosuhteiden alituinen järkkäminen, iänikuinen epävarmuus ja liikkeellä olemisen erottavat porvariston aikakauden kaikista muista. Kaikki piintyneet, ruostuneet suhteet ja niihin liittyvät vanhastaan arvossa pidetyt käsitykset ja katsantokannat menevät hajalle, kaikki vastamuodostuneet vanhenevat ennen kuin ehtivät luutua, kaikki säätyperäinen ja pysyväinen haihtuu pois, kaikki pyhä häväistään, ja ihmisten on lopulta pakko katsella asemaansa elämässä ja keskinäisiä suhteitaan avoimin silmin.

Yhä laajemman menekin tarve tuotteilleen ajaa porvaristoa yli koko maapallon. Kaikkialle sen täytyy pesiä, kaikkialle kotiutua, kaikkialla solmia suhteita. (Marx & Engels 1970, 23–24.)

Kapitalismi hajottaa vanhan ja pyhän sekä vapauttaa sosiaalisten halujen virrat, esimerkiksi tuhoamalla haluja kiinnipitävät instituutiot (maaorjuuden, monarkian, kirkon ja kansallisvaltion) ja löysentämällä ihmisten siteitä synnyinalueisiinsa (globalisaatio, kiihtyvät ympäristökatastrofit, pakolaisuus ja muu siirtolaisuus). Tämä deterritorialisatioliike toteutuu myös symbolisemmilla tasoilla. Esimerkiksi 1900-luvulla maalaustaide on irrotettu esittämästä kohdetta ja kiinnitetty siihen itseensä: Picasso ja Duchamp olivat suuria deterritorialisoijia, ja kubismi, dada, abstrakti taide sekä postmodernismi hajottivat ja irrottivat taiteen elementtejä yhä uudestaan. Musiikissa Schönberg deterritorialisoi musiikin tonaalisesta sävelasteikosta. Samalla runous deterritorialisoitui mitoista ja loppusoinnuista. Länsimainen ihminen on vähitellen irrotettu uskonnosta, kansakunnasta, kylästä ja pienyhteisöstä. On väitetty, että nykyistä kokemusta leimaa deterritorialisoituminen historiasta ja lopulta ”virtuaalitodellisuuden” myötä myös ruumiista. Todellisuus irrottautuu sisällöistä ja viitepisteistä. Ihmisyyskin deterritorialisoituu geeniteknologian kehityksen myötä. Historia pirstaloituu merkityksettömäksi, ja sopeuttava, joustavoittava, prekarisoiva ja muillakin tavoilla deterritorialisoiva talous irrottaa ihmisiä taustoistaan. Identiteetit deterritorialisoituvat ja niitä reterritorialisoidaan uusiksi yhä lyhyemmissä suhteissa.³⁹

Halujen täydellinen vapauttaminen kuitenkin uhkaa kapitalismia, ja siksi kapitalismi jatkuvasti vastustaa omaa vapauttavaa liikettään, joka työntää järjestelmää sen rajoja kohti. Tämän Marx ja Engels jättävät sanomatta manifestissaan. Myöhemmin *Pääoman* kolmannessa osassa Marx (1976, 253) kuvaa mekanismin ristiriitaisuutta: ”Kapitalistinen tuotanto pyrkii alituisesti voittamaan nämä sisäiset rajansa, mutta se voittaa ne ainoastaan keinoin, jotka asettavat nämä rajat sen eteen uudestaan ja paljon suuremmissa mittakaavassa. Kapitalistisen tuotannon *tosi raja on pääoma itse* [--].” Kapitalismi purkaa omat rajansa, mutta asettaa ne aina uudelleen eri tasolla. Tämä on yksi Deleuzen ja Guattarin pääväitteistä: kapitalismi on sisäisesti skitsofreenista. Kapitalismi panee liikkeelle dekodattuja ja deterritorialisoituja virtoja ja on jatkuvassa jakautumissuhteessa itsensä kanssa. Kapitalismi yhtä aikaa vapauttaa ja vangitsee, hajottaa ja rakentaa, keskittää ja hajauttaa. ”Viime kädessä deterritorialisaatiota ja reterritorialisaatiota on mahdoton

³⁹ Tämä esimerkki 1900-luvun kehityskuluista on muotoiltu Relanderin (2004, 20–22) pohjalta.

erottaa toisistaan: ne ovat joko kiinni toisissaan tai sitten ne ovat kuin saman prosessin kaksi puolta.” (Deleuze & Guattari 2010, 294.)

Kapitalismi deterritorialisoi. Se esimerkiksi vapauttaa työvoiman feodaalisista orjuussuhteista ja kirkosta. Samalla kapitalismi reterritorialisoi esimerkiksi sitomalla työvoiman palkkatyöhön, uusiin tuotantovälineisiin ja finanssikapitalismin myötä myös loputtomaan velkaan. ”Se rakentaa itsensä territoriaalisen ja despoottisen, myyttisen ja traagisen representaation raunioille, mutta kunnostaa ne omaan palvelukseensa ja toiseen muotoon, pääoman kuviksi.” (Mt., 342.) Kapitalismi vapauttaa, mutta koska se järjestelmänä kavahtaa omaa rajaansa, sen deterritorialisaatiolla on taipumus ”rekyyliin” eli se synnyttää vastakkaissuuntaista liikettä. (Mt., 295–296). Kapitalismin tapauksessa takaisinpotku tarkoittaa muun muassa halujen reterritorialisoimista hierarkioihin eli ”oidipaalisiin muodostelmiin”: isän komentamaan ydinperheeseen, pomon käskemään tehtaaseen, opettajan ohjaamaan kouluun ja niin edelleen. Fasismi on ”kapitalismin fantastisin taloudellinen ja poliittinen reterritorialisaatiopyrkimys” (mt., 294).

Kapitalismin ristiriitojen osoittaminen ei tuo varsinaisesti uutta Marxin lukemiseen, mutta kun marxismissa ristiriidat saatetaan tulkita kapitalismille ongelmallisiksi ja jopa kapitalismin tuhoutumiseen johtaviksi tekijöiksi, Deleuze ja Guattari päinvastoin katsovat, että ristiriitaisuus on kapitalismin moottori ja elinehto.

Ristiriita tai toimintahäiriö ei ole koskaan kertonut sosiaalisen koneen kuolemasta, koska sosiaalinen kone päinvastoin saa ravintoa esiin tuomistaan ristiriidoista, synnyttämistään kriiseistä, *aiheuttamastaan* ahdistuksesta sekä helvetillisistä operaatioista, jotka sitä virkistävät: kapitalismi on oppinut tämän ja lakannut epäilemästä itseään samalla kun jopa sosialistit ovat lakanneet uskomasta mahdollisuuteen, että koneen kuluminen voisi aiheuttaa luonnollisen kuoleman. Ja mitä enemmän kone rikkoutuu, mitä enemmän se skitsofrenisoituu, sitä paremmin se toimii, amerikkalaisittain. (Mt., 175–176.)⁴⁰

Kapitalismin kriittinen analyysi on Deleuzelle ja Guattarille tärkeää, koska heille kapitalismin skitsofrenia on kaikkien yhteiskuntien absoluuttinen raja, kun taas kapitalismi itse on kaikkien yhteiskuntien suhteellinen raja (mt., 303). Kapitalismi on vainonnut aikaisempia yhteiskuntajärjestelmiä ”kammottavana painajaisena” (mt., 163). Kapitalismi on deterritorialisaation ilmentymä, joka tuhoaa muut sosiaaliset muodostelmat ja sulauttaa ne itseensä. Tämän vuoksi kapitalismi on kaikkien yhteiskuntien suhteellinen raja. Lopulta

⁴⁰ Tätä voi pohtia talouskriisien aikana, kun kapitalismin kriitikot tulkitsevat kriisin järjestelmän heikkoudeksi ja mahdollisuudeksi ylittää kapitalismi.

kapitalismi tuottaa skitsofreenisen prosessin, jonka kautta koko inhimillinen historia uhkaa deterritorialisoitua olemattomiin ydintuhossa ja ekokatastrofeissa. Tämän vuoksi kapitalismi tuottaa kaikkien yhteiskuntien absoluuttisen rajan.

Kapitalismin kuluttamat suuret energiavirrat johtavat valtavaan deterritorialisaatioliikkeeseen, joka tempaa niin ihmiset ja kulttuurit kuin tavarat ja jopa Maan ilmaston purkavaan pyörteeseensä, puhumattakaan ydinaseista, jotka ovat voimakkaimpia kapitalismin kehittämiä deterritorialisaation välineitä. Tämä kapitalismin synnyttämä skitsofreeninen prosessi on eräässä mielessä yhteiskunnallisen historian loppu (Deleuze & Guattari 2010, 177: ”kapitalismi on historian lopussa, juuri se on tulosta kontingenssien ja pitkästä historiasta ja juuri se tuo lopun mukanaan”). Näin ajateltuna inhimillisen historian lopussa ei ole kyse metafysiikasta, täydellistyneestä valtiomuodosta tai teleologisesta välttämättömyydestä, vaan historian loppu on hyvin konkreettinen ja käytännöllinen asia: kapitalismin, ilmastonmuutoksen ja ydinaseiden tuottaman brutaalin deterritorialisaation jälkeen inhimillisen historian voi olla hyvin vaikea jatkaa.

5. KAPITALISMIN KÄSITE

5.1 Marxin projekti

Edellisessä luvussa esittelin Deleuzen ja Guattarin kertomusta siitä, kuinka kapitalismi on edellisen 600 vuoden aikana kehittynyt dekodattuja virtauksia yhdisteleväksi ja kiihdyttäväksi järjestelmäksi, jolla ei ole yhtä keskusta. Deleuzen ja Guattarin historianfilosofista lähestymistapaa kapitalismiin on myöhemmin kehitetty erilaisiin suuntiin, kuten DeLandan (2000) *A Thousand Years of Nonlinear History* ja Hardtin ja Negrin Imperiumi-trilogia osoittavat, ja se on päälinjoiltaan lähellä Braudelin kaltaisten historian tutkijoiden näkökulmia. Kapitalismin historiallisuuden korostaminen oli tärkeää jo Marxille, jonka keskeisin kritiikki poliittista taloustiedettä kohtaan liittyi siihen, että taloustieteilijät ovat käsittäneet kapitalistisen tuotantotavan luonnolliseksi ja siten eräässä mielessä ikuisiksi yhteiskuntamuodoksi, vaikka kapitalismi on historiallisesti syntynyt ja siten todennäköisesti ohimenevä ilmiö (Hänninen 2011, 236; Marx 1974, 21).

Tässä luvussa kysyn, mitä kapitalismi tarkoittaa sitten, kun se on kehittynyt universaaliksi järjestelmäksi. Lähestyn kapitalismin käsitettä nyt synkronisesta näkökulmasta: mikä on kapitalismin toimintalogiikka mahdollisimman abstraktilla tasolla? Tutkielman toisessa luvussa esittelin Gibson-Grahamin ja DeLandan kritiikkejä, joiden mukaan ”kapitalismi” on monoliittinen, ympäröivä tai jopa haitallinen käsite. Onko ylipäättään mielekäästä

puhua kapitalismista näin yleisellä tasolla? Esitän, että DeLandan omien, Deleuzesta ja Guattarista ammentavien lähtökohtien nojalla on mielekästä käyttää kapitalismin käsitettä. Tätä varten aloitan esittelemällä Marxin kapitalismitutkimuksen projektin ja hänen löytämänsä pääoman yleisen kaavan.

Marx oli filosofi eikä taloustieteilijä, ei ainakaan käsitteen nykyisessä kapeassa merkityksessä. Marx ei niinkään ”tehnyt taloustiedettä”, siis vaikkapa laskenut kansantuloja tai esittänyt matemaattisia malleja taloudesta, vaan harjoitti kapitalistisen yhteiskunnan muoto-oppia. Kuten Sakari Hänninen (2011, 231) kirjoittaa, Marxia ”on pidettävä pikemminkin yhteiskunnan kuin talouden tutkijana”. Marx arvosteli edeltäjiensä poliittista taloustiedettä, koska vaikka se korosti yhteiskunnallisten ilmiöiden keskinäistä riippuvuutta ja esimerkiksi hintojen määräytymistä ihmisen toiminnan ja suhteiden perusteella, se päätyi olettamaan kapitalistisen yhteiskuntamuodostuman luonnolliseksi. Marx kutsuukin ”porvarilliseksi tieteeksi” sellaista tiedettä, missä ”kapitalistinen järjestelmä käsitetään historiallisesti ohimenevän kehitysasteen asemasta yhteiskunnallisen tuotannon ehdottomaksi ja viimeiseksi muodoksi” (Marx 1974, 21). Poliittisen taloustieteen kriitikkona Marxista tuli myös siihen kuuluvan yhteiskuntamuodon eli kapitalismin kriitikko. Hän pyrki kartoittamaan yhteiskunnan kokonaisuuden eri osien keskinäisiä vaikutussuhteita erilaisilla tarkastelutasoilla, joiden tarkoitus oli säilyttää yhteiskunnallinen monimutkaisuus. Näistä syistä Marx ei pitänyt esimerkiksi taloutta, oikeutta, politiikkaa ja kulttuuria erillisinä sektoreina, ja siksikin häntä on mielekkäämpi ajatella yhteiskuntatutkijana eikä taloustieteilijänä. (Hänninen 2011, 230–232.)

Pääoman käsitteistö on täynnä muoto-loppuisia termejä, kuten arvomuo, tavaramuo, tuotantomuo ja palkkatyömuo. Myös raha ja pääomasuhde ovat nimenomaan muotoja, jotka kuuluvat kapitalistiseen tavarantuotantoon. Hänninen (2001) pitää Marxin esitystavan vahvuutena juuri sitä, että siinä on kyse muotoanalyysistä (morfologiasta) eikä faktojen tai merkitysten tutkimisesta. Suurta osaa yhteiskuntatieteistä hallitsee edelleen ajatus siitä, että tutkimuksen kohteena ovat nimenomaan faktat. Marx poikkeaa tästä. Hänen tendenssimäiset lainalaisuutensa, kuten voiton suhdeluvun laskutendensi, eivät ole faktisia, empiirisiä ennusteita, vaikka niitä on tietysti mahdollista kohdella myös sellaisina ja testata empiirisesti. Faktojen sijaan Marx tutkii yhteiskunnallisten muotojen ja suhteiden rakentumista ja liikettä. Hännisen (mt.) mukaan Marxin analyysin heikkous on kuitenkin siinä, että hänen muotoanalyysinsä on jossain määrin alkeellista. Esimerkiksi Marxin

oletus poliittisen taloustieteen ajatusmuodon ja porvarillisen yhteiskunnan muodon vastaavuudesta liian yksinkertainen.⁴¹ Hänninen esittää, että Deleuze pyrki uusimaan kapitalismin muotoanalyysissä käytettävää topologista mielikuvitusta. Tähän voi lisätä, että nimenomaan Deleuzen ja Guattarin yhteinen projekti tarjoaa kapitalismitutkimukselle Marxia monimutkaisemman morfologisen mielikuvituksen.⁴²

Kun DeLandan kaltainen kapitalismin käsitteen kriitikko kysyy, vastaako termiä ”kapitalismi” mikään maailmasta löytyvä entiteetti, fakta tai faktojen joukko, yksi vastaus kuuluu: kapitalismin käsitteellisen tutkimuksen ei tarvitsekaan ”vastata faktoja”, koska siinä ei ole kyse tosiasioista vaan yhteiskunnallisista muodoista. Jos taas kapitalismi koetaan teoreettiseksi monoliitiksi, kuten Gibson-Graham kirjoittaa, niin silloin ei ehkä ole perehdytty kapitalismin käsitteelliseen tutkimukseen, joka osoittaa kapitalismin olevan monimutkainen järjestelmä, joka sisältää lukuisia eri suuntiin liikkuvia ja keskenään ristiriitaisia muotoja. Monimutkaisuus, ristiriitaisuus ja hajanaisuus eivät estä kapitalismin muoto-opillista tutkimusta.

5.2 Pääoman yleinen kaava

Sekä Marxin että Deleuzen ja Guattarin muoto-opilliset esitykset ovat niin pitkiä ja monimutkaisia, että kaikkia käsitteitä keskinäisinä suhteineen voi olla vaikea pitää käytössä yhtä aikaa. Marx käyttää suurta määrää muoto-loppuisia käsitteitä, ja Deleuze ja Guattari luettelevat kapitalismia käsittelevissä teksteissään kymmeniä muoto-opilliseksi tulkittavia käsitteitä. *Pääoman* poliittisen taloustieteen kritiikkiä on mahdollista lukea painottamalla esimerkiksi alussa esitettyä arvomuodon kehkeytymistä, kuten marxismissa on usein tehty, tai ottamalla tulkinnan pohjaksi kirjan lopun esitykset niin sanotusta alkuperäisestä kasautumisesta ja uudenaikaisesta siirtomaateoriasta, kuten autonomit ovat

⁴¹ Marx ilmeisesti todella oletti, että taloustieteen ja vallitsevan todellisuuden kritiikki käyvät yhteen ja että ”porvarillisen talouden” kategoriat ovat ”päteviä ja objektiivisia ajatusmuotoja”, jotka ilmaisevat kapitalistisia tuotantosuheteita (Koivisto & Lahtinen 2012, 456). Marxin muoto-opin korostaminen ei tarkoita, että muotojen tutkiminen sulki pois esimerkiksi historiallisen muutoksen tutkimuksen. Tässäkin on syytä alleviivata, että muodot ovat Marxilla historiallisia ja syntyvät konflikteista ja valtasuhteista.

⁴² Jo Georg Lukács havaitsi Marxin muoto-opillisen puolen ja käsitti Marxin ajattelun nimenomaan ontologiana faktuaalisen yhteiskuntatieteen sijaan. Viren ja Vähämäki (2011, 216–220) huomauttavat, että muotojen tutkiminen ei riitä, koska silloin herää kysymys siitä, miten muotoihin päädytään. Virenin ja Vähämäen mukaan Deleuzen, Guattarin, Foucault’n ja esimerkiksi Hans-Jurgen Krahl’n kaltaisten kapitalismitutkijoiden tärkeys on siinä, miten he kartoittavat muotojen lisäksi valtasuhteita, jotka rakentavat muotoja. Esimerkiksi arvomuoto syntyy alkuperäisen kasautumisen väkivallan kautta (mt., 217).

tehneet halutessaan korostaa luokkataistelua ja kapitalismin muotojen kytkeytymistä valtasuhteisiin. Vastaavasti Deleuzen ja Guattarin kapitalismisarjaa voi lukea yhteiskunnallisten haluvirtausten saamien muotojen, erilaisten tilallisten järjestysmuotojen, mikrotason politiikan tai esimerkiksi geopolitiikan muotojen näkökulmasta.

Luen tässä tutkielmassa Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysia Marxin pääoman yleisen kaavan näkökulmasta, koska nähdäkseni juuri tämä kaava ilmaisee mahdollisimman abstraktilla tavalla kapitalismia ohjaavan toimintaperiaatteen ja kytkee toisiinsa sekalaisia ja heterogeenisiä prosesseja, joista kapitalismi aktuaalisesti koostuu. Lisäksi pääoman kaava toimii yhtenä metamallina Deleuzen ja Guattarin analyysille halun kiertokulusta kapitalismissa (ks. tutkielman luku 6).

Esimerkiksi Viren ja Vähämäki (2011) lukevat Deleuzea ja Guattaria fragmenttien ja hajautettujen virtojen ajattelijoina: kapitalismilla ei ole mitään ydintä, ja juuri siksi se on niin sitkeä ja omaperäinen yhteiskuntamuodostelma. Lisäksi Viren ja Vähämäki korostavat mekanismeja, joilla kapitalismissa työvoima tuotetaan ja pidetään kontrolloitavana, kuten liikkeen rajoittamista, palkkatyöhön pakottamista, velkaannuttamista ja tuotantovälineiden pakkolunastamista. En näe näissä painotuksissa ongelmaa, mutta nähdäkseni ne eivät varsinaisesti esitä — äärimmäisen yksinkertaista — kysymystä siitä, mihin kapitalismin kaikki suunnaton energia ja liike tähtää. Mihin kapitalismi tarvitsee hajanaisia virtauksia ja vanhojen yhteiskuntamuodostelmien pirstaleita? Miksi kapitalismissa on niin tärkeä uusintaa palkkatyösuhde? Marxin esittelemä pääoman yleinen kaava on yksinkertainen vastaus näihin kysymyksiin, sillä sen kautta on mahdollista sitoa tuotannon, kiertokulun ja työvoiman uusintamisen kysymykset toisiinsa.⁴³ Lisäksi kaava perustelee kapitalismin

⁴³ Viren ja Vähämäki (2011, 188) kuvaavat kaavalla pääoman kasautumista mutta arvostelevat näkemystä, jonka mukaan kapitalismi on yksinkertaisesti tuotannon rahatalous, jossa lisärahaa tehdään tuotantoon sijoittamisen kautta. Heidän mukaansa ”finanssivetoistunut talous muokkaa uudelleen kapitalismin perusteita” siten, että talouden kannalta ratkaisevassa asemassa ei enää ole tuotantoon sijoittava yrittäjä vaan ”sijoittaja, joka pyrkii hankkimaan mahdollisimman suuren tulon käyttämällä hyväkseen olemassa olevia rakenteita” (mt., 192). Voittoa hankitaan tuotannon sijaan keinottelemalla, kaappaamalla ja sijoittamalla tuotannon edellytyksiin, kuten ympäristöihin ja työvoiman tuotantoon (koulutus, terveydenhuolto, turvallisuus). En pysty tässä käsittelemään finanssivetoistumista, mutta nähdäkseni Virenin ja Vähämäen ehdottama ”uusi kapitalismi” noudattaa edelleen samaa pääoman kaavaa $R - T - R'$. Kaava ilmaisee, että pääomasuhteen hallitsemassa ympäristössä olennaisinta on saada sijoitukselle tuottoa ja tuottoa haetaan alistamalla elävää työtä pääomasuhteeseen, tapahtui sijoitus sitten 1800-luvun puuvillatehtaassa tai 2000-luvun finanssimarkkinoilla. Nykyään puhutaan entistä enemmän elämään *sijoittamisesta*, inhimillisestä *pääomasta*, *työvoiman* kouluttamisesta ja subjektiivisuuksien *tuotannosta*. Yritykset eivät ole *pelkkiä* kaappareita, vaan ne järjestävät tuotantoa sijoittamalla inhimillisiin tekijöihin ja niitä moduloiviin ympäristöihin. Tuotantoon siis sijoitetaan edelleen, vaikka tuotanto ei suurilta osin enää sijaitsekaan tehtaan sisällä tai vaikka se ei tarkoittaisi vain tavaroiden tuotantoa. Finanssikapitalismin metropoleissa pääoman

kaltaisen suuren ja abstraktin käsitteen mielekkyyden Deleuzen ja Guattarin ajattelussa, jos kaava käsitetään aktuaalista kapitalismia ohjaavaksi ja ehdollistavaksi abstraktiksi koneeksi. Esittelen seuraavaksi kaavan taustoineen ja sen jälkeen katson, miten se sopii Deleuzen ja Guattarin viitekehykseen.

Pääoma ei ole Marxille tavara tai olio, vaan prosessi. Se on arvoa liikkeessä. Kapitalismissa arvoa voi oikeastaan olla olemassa vain liikkeenä, mikä tarkoittaa konkreettisesti ja hyvin yksinkertaisesti esimerkiksi sitä, että jos tarpeeksi moni ihminen pitää rahojaan paikoillaan, tavaroiden kiertokulku pysähtyy, ihmiset eivät saa myytyä tavaroitaan ja seuraa talouskriisi. Näistä syistä kapitalismin kuvauksen täytyy tavoittaa arvo nimenomaan dynaamisena ja prosessiluonteisena. (Ks. Harvey 2010, 88–90.) Arvo liikkuu myös ei-kapitalistisissa yhteiskunnissa, mutta niissä arvon liikerata ei lisää arvoa: arvo kyllä palautuu, mutta ei määrällisesti kasvaneena. Kapitalismissa arvon kiertoprosessi on luonteeltaan loputtomasti laajeneva: pääoma on arvoa, joka sijoitetaan kiertoon, lisääntyy ja palaa kasvaneena takaisin. Sitten arvo investoidaan jälleen kiertoon, jossa se lisääntyy taas ja palaa jälleen, jotta kierros voi käynnistyä uudelleen. Pääoma on arvoa, joka liikkuu niin, että se tuottaa lisää arvoa työvoiman avulla. Rahan kiertokulusta ja arvonlisäyksestä tulee loputon itsetarkoitus, ja koko yhteiskuntaa aletaan rakentaa tämän liikeradan ympärille: kapitalismi on syntynyt.

Pääoman kolmannessa ja neljännessä luvussa Marx esittää argumentin pääoman synnystä. ”Tavarankiertokulku on pääoman lähtökohta”, Marx (1974, 141) aloittaa. Alussa tavarat (T) vaihtuvat toisiin tavaroihin: kiertokulun kaava on $T - T$. ”Tavarantuotanto ja kehittynyt tavarankiertokulku, kauppa, ovat ne historialliset edellytykset, joiden nojassa pääoma syntyy. Maailmankauppa ja maailmanmarkkinat aloittavat 1500-luvulla pääoman uudemman kehityshistorian.” (Mt.) Marx sijoittaa siis maailmanlaajuisen kapitalismin alun 1500-luvulle. Historiasta puhuminen on tosin tässä kohtaa *Pääomaa* sikäli hankalaa, että Marxilla looginen ja historiallinen argumentointi kulkevat usein rinnakkain, eikä aina ole selvää, esittääkö Marx loogisen vai historiallisen väitteen (Harvey 2010, 77).

Todellisuudessa pääoman looginen ja historiallinen alkuperä eivät nimittäin ole samoja: Marxin esityksessä kauppa- ja korkopääoma ovat teollisuuspääoman loogisia johdoksia, mutta historiallisesti kapitalismi tarvitsee aluksi kauppa- ja korkopääomaa, jotka täytyy

kaava on ehkä ennakoimattomampi kuin tehtaassa eikä se operoi pelkästään palkkatyön välityksellä, mutta sitä voi silti pitää kapitalismin toiminnan yleisenä kuvauksena.

alistaa kapitalististen markkinoiden kuriin, ja teollisuuspääoma tulee vasta sitten. Seuraan tässä kuitenkin Marxin loogista enkä historiallista esitystä.

Kaupankäynnin lisääntyessä raha (R) alkaa saada enemmän merkitystä kiertokulussa. Raha alkaa välittää tavaran kiertokulkua, ja ”kiertokulku hikoilee alituisesti rahaa” (Marx 1974, 113): kaava muuttuu muotoon $T - R - T$. Rahan astuminen kiertokulkuun tarkoittaa tavaroiden ja yhteiskunnallisten suhteiden yhteismitallistamista ja abstrahointia tai dekodeamista, niin kuin Deleuze ja Guattari sanovat. Marx (mt., 111) kirjoittaa:

Kun tavara rahaksi tullessaan häviää, ei rahasta näe, kuinka se on joutunut omistajansa käsiin tai mikä on muuttunut rahaksi. *Non olet* (raha ei haise), olkoonpa sen alkuperä mikä hyvänsä. Jos se toisaalta edustaa myytyä tavaraa, niin toisaalta se edustaa myös ostettavia tavaroita.

Rahan liike deterritorialisoi: se irrottaa omaisuuden omistajistaan ja yhteiskunnallisista suhteistaan, koska rahasta ei näe, mikä on muuttunut rahaksi ja miksi raha itse tulee muuttumaan. Raha pystyy edustamaan kaikkea: ostamista, myymistä ja vaikkapa ”pyhimysten luita” (mt., 129). Kaikki muuttuu rahaksi, ja kaikki tulee myytäväksi ja ostettavaksi.⁴⁴ Virtojen dekodeaus etenee.

Kiertokulusta tulee se suuri yhteiskunnallinen sulatto, johon kaikki uppoaa tullakseen siitä jälleen pois rahakiteenä. [-] Samoin kuin rahassa ovat kadonneet kaikki tavaroiden laatueroavuudet, rahakin puolestaan hävittää kiihkeänä tasoittajana kaikki eroavuudet. (Mt.)

Rahassa on pääoman alkumuoto, kuten Marx kirjoittaa käsitellen jälleen kapitalismin muoto-oppia:

Jos jätämme huomiotta tavaran kiertokulun aineellisen sisällyksen, erilaisten käyttöarvojen vaihdon, ja pidämme silmällä vain niitä taloudellisia muotoja, joita tämä prosessi synnyttää, niin tapaamme sen viimeisenä tuotteena rahan. Tämä tavaran kiertokulun viimeinen tuote on pääoman ensimmäinen ilmenemismuoto. (Mt., 141.)

Klassisen antropologisen rahakäsityksen (ks. Maurer 2006, 19–21) mukaan arkaaiset yhteisöt tyypillisesti vierastavat rahaa tai näkevät sen ahdistavana ja torjuvat sitä, aivan kuten Deleuzen ja Guattarin mukaan ”primitiiviset” yhteiskunnat ennakoivat ja torjuvat

⁴⁴ Vrt. Marxin rakastaman Herakleitoksen fragmentti 90: ”Kaikki vaihtuu tulta vastaan ja tuli kaikkea vastaan, kuten tavara kultaa ja kulta tavaraa vastaan.” (Herakleitos 1971, 36.)

kapitalismin syntyä.⁴⁵ Rahan tekee uhkaavaksi ja voimakkaaksi sen abstrakti universaalius ja rajattomuus. Kun tavaroita vaihdetaan tavaroihin ($T - T$), niin silloin partikulaari vaihtuu toiseen partikulaariin. Kun raha astuu mukaan ($T - R - T$), kiertokulkuun ilmestyy epäsymmetria. Siirtymä rahasta tavarahan ($R - T$ eli universaalista partikulaariin) eroaa nimittäin paitsi tavaravaihdosta ($T - T$ eli partikulaarista partikulaariin) myös siirtymästä tavarasta rahaan ($T - R$ eli partikulaarista universaaliin). Universaalina rikkauden edustuksena rahalla on enemmän voimaa kuin tavaralla, joka on aina partikulaari. Tavaralla ei voi saada potentiaalisesti mitä tahansa, mutta rahalla voi. (Harvey 2010, 64.)

”Tavaran kiertokulun laajetessa kasvaa rahan, rikkauden aina iskuvalmiin, absoluuttisesti yhteiskunnallisen muodon valta” (Marx 1974, 129): raha on rikkauden yhteiskunnallinen muoto, jonka valta kasvaa tavaran kiertokulun laajetessa. Raha on valtaa ja vieläpä valtaa, joka kasvaa ilman pysyviä rajoja. Aikaisemmilla yhteiskunnilla on aina ollut rajansa ja ne ovat pitäneet kapitalismin poissa juuri rajojen avulla. Koska kapitalismi on rahan yhteisö, siltä puuttuvat ulkoiset rajat. Rahan kasautumisella ei ole mitään tiettyä loppupistettä tai kynnystä, jonka jälkeen kapitalismi väjäämättä sortuisi. Näin myös vallan kasaamiselle kapitalismissa ei ole mitään luontaista rajaa. Varakkaat voivat periaatteessa kasvattaa yhteiskunnallinen valtaansa loputtomiin. (Harvey 2010, 72–74.)

Kaavassa $T - R - T$ raha vain välittää tavaran kiertokulkua, eikä prosessissa synny ylimäärää, jos sitä tarkastellaan kokonaisuutena. Kaavan seuraavassa vaiheessa suhde kääntyy toisin päin ja tavara alkaa välittää rahan kokonaisliikettä: kyseessä on kaava ” $R - T - R$, rahan muuttuminen tavaraksi ja tavaran jälleenmuuttuminen rahaksi, ostaminen myymistä varten. Raha, joka liikkuessaan käy viimeksi mainitun kiertokulun rataa, muuttuu pääomaksi, siitä tulee pääomaa, ja se on jo tarkoitukseltaan pääomaa.” (Marx 1974, 142.) Raha muuttuu siis pääomaksi, joka syntyy yhteiskunnallisesta päätöksestä käyttää rahaa arvona, joka liikkuu niin, että se tuottaa lisää arvoa.

Kiertokulkuun kuuluu arvonlisäys: lopun R ei ole sama kuin alun R , vaan sen arvo on lisääntynyt. Marx kuvaa lopputulosta merkillä R' . $R - T - R'$ tarkoittaa, että kokonaisuutena katsottuna rahalla ostetaan rahaa: R (esimerkiksi 100 euroa) – T (tavara,

⁴⁵ Maurer (2006, 21) arvostelee tätä narratiivia, jonka mukaan rahalla on aina tuhoava tai vähintään homogenisoiva vaikutus. Maurerin mukaan uudempi antropologinen tutkimus osoittaa, että useat yhteisöt ovat ottaneet modernin rahan vastaan lähinnä välinpitämättömästi. Tällaiset huomiot asettavat varauksia sekä Marxin että Deleuzen ja Guattarin esitysten historialliselle tarkkuudelle. Raha ei välttämättä aina tee sosiaalisista suhteista abstraktimpia tai dekodaa niitä (mt., 21–22).

joka myydään eteenpäin isommalla summalla) – R' (raha kasvaneena esimerkiksi 110 euroon). Rahan luovuttaminen (R – T) tarkoittaa tässä sijoittamista, investointia, joka epäonnistuu, ellei rahaa saada takaisin (T – R'). Marx esittelee seuraavaksi yhden kuuluisimmista käsitteistään:

Tätä lisäkasvua eli lisäystä yli alkuperäisen arvon minä nimitän lisäarvoksi. Alkujaan liikkeeseen pantu arvo ei siis ainoastaan säily kiertokulussa, vaan muuttaa siinä myös arvomääräänsä, saa lisäarvoa eli lisää arvoaan. Ja juuri tämä liike tekee sen pääomaksi. (Mt., 145.)

Lisäarvo liittyy tunnetusti työvoiman riistoon⁴⁶ mutta myös siihen, miksi pääoman kasvu on loputonta. Kun tavaroita vielä vaihdetaan tavaroihin (T – T) tai kun rahaa vaihdetaan tavaroihin, jotta voidaan ostaa toisia tavaroita (T – R – T), kiertokulun prosessin päämäärä on itse kiertokulun ulkopuolella. Kiertokulun tarkoituksena on kulutus eli tarpeiden tyydyttäminen (Marxin käsittein: käyttöarvo). Sitä vastoin ”ostamisella myymistä varten on [--] sama alku ja loppu, raha, vaihtoarvo, ja jo sen kautta tämä liike on päättymätön” (mt.). Kapitalismissa rahan kierto pääomana on ”itsetarkoitus, sillä arvon lisääntyminen tapahtuu ainoastaan tämän alati uudistetun liikkeen piirissä. Pääoman liike on siis rajaton.” (Mt., 146.) Käyttöarvoilla on vielä rajansa, mutta pääomalla ei. Pääoma tähtää aina rajojen rikkomiseen ja itsensä laajentamiseen, Deleuzen ja Guattarin termein deterritorialisaatioon.

Jotta kapitalismi säilyisi, sen täytyy välttämättä kasvaa ja tähdätä rajattomaan laajentumiseen. Tämä on yhteiskunnallisesti välttämätöntä: kapitalismi on välttämättä kytköksissä loputtomaan lisäarvon takaa-ajamiseen. Yritykset ovat sidottuja kilpailuun: jos ne lakkaavat kasaamasta pääomaa, ne häviävät kilpailussa niille yrityksille, jotka pystyvät tehostamaan tuotantoaan. Lisäksi kasvupakkoa ajaa rahan, velan ja koron rooli: velkoja on hoidettava ja korkomenoista on suoriuduttava, mikä tapahtuu kasvattamalla kotiutettavan rahan määrää. Jos kapitalismi lakkaa laajentumasta ja pysähtyy, pääomasuhde romahtaa eikä järjestelmä enää toimi. Laajentumispakko puolestaan johtaa siihen, että kiertokulussa tuotettu lisäarvo täytyy saada realisoitua jossakin. Siksi kapitalismissa täytyy jatkuvasti

⁴⁶ Marxin mukaan työvoima tuottaa enemmän arvoa kuin mitä sen uusintaminen vaatii, ja siten kapitalistien voiton taustalla on työläisten maksamaton työpanos. ”Työvoiman kulutusprosessi on samalla tavarain ja lisäarvon tuotantoprosessi.” (Marx 1974, 166.) Jos työläiset pitäisivät kaiken tuottamansa arvon, silloin kapitalistille ei jäisi mitään, minkä voisi realisoida voitoksi. Lisäarvon suhteellista suuruutta Marx (mt., 201) kutsuu lisäarvon suhdeluvuksi, ja ”lisäarvon suhdeluku ilmaisee siis täsmälleen sen riistoasteen, jossa pääoma riistää työvoimaa eli kapitalisti työmiestä” (mt., 203). Kun Marx kirjoittaa riistosta, hän tarkoittaa tätä työvoiman kapitalisteille tuottamaa lisäarvoa.

luoda uusia ympäristöjä, joissa uusi arvo voidaan realisoida, kuten siirtomaita, virtuaalisia markkinoita ja uusia subjektiviteetteja.

Pääoman yleisen kaavan myötä arvosta tulee arvonlisäysprosessin varsinainen subjekti: ”Arvosta tulee siis itseliikkuva arvo, itseliikkuva raha ja sellaisena pääoma. Se tulee kiertokulusta, menee siihen jälleen, säilyy ja monistuu siinä, palaa siitä suureneena ja alkaa saman kiertoliikkeen aina vain uudestaan.” (Mt., 148–149.) Kapitalistilla ei ole enää valinnanvaraa: jos haluaa olla kapitalisti, on osallistuttava arvonlisäykseen, muuten joutuu kilpailluksi ulos markkinoilta. Pääoman yleisen kaavan esittelyn yhteydessä Marxin näkökulmasta olennaista on kuitenkin analysoida arvon kiertoa järjestelmässä eikä yksilöiden välillä: ”kapitalisti” on rakenteellinen rooli tai Deleuzen ja Guattarin (1993, 70–74) sanoin ”käsitteellinen henkilö”, eikä kukaan tietty yksilö.⁴⁷ Samoin ”työläinen” ja ”työvoima” ovat rakenteellisia käsitteitä eivätkä viittaa yksilöihin.⁴⁸

Vielä on selittämättä, mikä on prosessin arvonlisäyksen takana eli mikä mahdollistaa vaiheen R'. Marxin mukaan pelkkä tavaravaihto ei luo arvoa. Tavarana voi kyllä myydä sen arvoa suuremmalla hinnalla, mutta tämä johtaa vain yleiseen hinnannousuun, ja tavaroiden arvosuhteet pysyvät ennallaan. Kun oletetaan suljettu kapitalistinen systeemi, kuten Marx tekee *Pääoman* ensimmäisessä osassa (Harvey 2010, 97), rahan arvomutoksen täytyy johtua kaavan kohdasta T, siis tavarasta ja tarkemmin sen käytöstä. Vain yksi tavara pystyy Marxin mukaan tuottamaan lisää arvoa. Se on työvoima eli työkyky, jolla Marx tarkoittaa ”kaikkia niitä ruumiillisia ja henkisiä kykyjä yhteensä, jotka ihmisellä on ruumiillisessa olemuksessaan, elävässä persoonallisuudessaan ja jotka hän panee liikkeelle joka kerta kun hän tuottaa jonkinlaisia käyttöarvoja” (Marx 1974, 159). Pääoman arvonlisäyksen takana on siis työvoima, jota pääoma käyttää kasvattaakseen omaa valtaansa. Tämä edellyttää Deleuzen ja Guattarin kuvaamaa työn virran dekodeeraamista eli työläistä, joka on irrotettu kaikesta muusta paitsi omasta työkyvystään:

Voidakseen muuttaa rahansa pääomaksi rahanomistajan on siis löydettävä markkinoilta vapaa työläinen, vapaa kahdessa mielessä: työläinen vapaana henkilönä hallitsee työvoimaansa tavarana eikä hänellä toisaalta ole

⁴⁷ ”Kapitalismissa pääoma deterritorialisoituu, lakkaa olemasta kiinteää omaisuutta ja reterritorialisoituu tuotantovälineiksi, ja työ puolestaan muuttuu ”abstraktiksi” työksi, joka reterritorialisoituu palkaksi; siksi Marx ei puhukaan vain pääomasta ja työstä, vaan katsoo tarpeelliseksi luoda todellisia sosiaalipsykologisia tyyppejä: antipaattisen Kapitalistin, sympaattisen Proletaarin.” (Deleuze & Guattari 1993, 74.)

⁴⁸ *Pääoma* ei tosin ole pelkästään rakenteellista tai muoto-opillista analyysia. Esimerkiksi työpäivää käsittelevässä luvussa Marx käsittelee työläisten oloja sekä työvoiman uusintamista ja käyttöä huomattavasti tarkemmassa mittakaavassa ja antaa enemmän tilaa työvoiman subjektiviteetille.

myytävänä mitään muuta tavaraa, on vapaa kuin taivaan lintu, vapaa kaikista työvoimansa realisoimiseen välttämättömistä esineistä. (Mt., 160.)

Seuraavaksi Marx esittää sen, mistä Deleuze ja Guattari kirjoittavat pääoman ja työn virtojen konjunktiona:

Pääomaa syntyy vain siellä, missä tuotantovälineiden ja elinhyödykkeiden omistaja kohtaa markkinoilla vapaan työläisen työvoimansa myyjänä, ja jo tämä yksi historiallinen edellytys käsittää kokonaisen maailmanhistorian. Pääoma ilmentää siis jo aivan syntymästään alkaen yhteiskunnallisen tuotannon uutta aikakautta. (Mt., 161.)

Marxin näkemys työvoimasta ja sen arvosta (joka on ”sen omistajan ylläpitoon tarvittavien elinhyödykkeiden arvo” ja vaihtelee ajan ja paikan mukaan, mt., 162) kytkeytyy hänen työarvoteoriaansa, jota en käsittele tässä tarkemmin, koska se ei ole olennainen Deleuzelle ja Guattarille.⁴⁹ Pääoman yleisen kaavan ymmärtämiseksi on kuitenkin vielä olennaista ymmärtää, että Marxin mukaan ”työvoiman kulutusprosessi on samalla tavaran ja lisäarvon tuotantoprosessi” (mt., 166), eli arvonlisäys tapahtuu tuotannossa, joka on vaihdon muodollisen piirin ulkopuolella. Kuten Marx muotoilee:

Työvoiman kulutus, samoin kuin kaiken muunkin tavaran kulutus, tapahtuu markkinoiden eli kiertokulun piirin ulkopuolella. Yhdessä rahanomistajan ja työvoiman omistajan kanssa jätämme sen tähden tämän meluisan, pinnalla esiintyvän ja kaikkien silmin nähtävän alan seurataksemme molempia tuotannon salattuun paikkaan, jonka kynnyksellä saamme lukea: No admittance except on business. Täällä me emme näe ainoastaan, kuinka pääoma tuottaa, vaan myös, kuinka sitä itseään, pääomaa, tuotetaan. Voitonteon salaisuuden täytyy paljastua. (Mt.)

Deleuzen ja Guattarin kannalta palkkatyö ei ole yhtä olennainen kuin yleinen kiertokulun ja virtausten organisoimisen analyysi. Työvoiman eli tuotannon tason huomioiminen on kuitenkin tärkeää siinä mielessä, että se osoittaa, miten vähän Marxin ”porvarilliseksi” määrittelemä tiede toisinaan sanoo *tuotantoprosesseista*. Vaikka Deleuze ja Guattari katsovat, että arvoa syntyy myös palkkatyön ulkopuolella ja että myös koneet osallistuvat arvontuotantoon, niin heitä ja Marxia yhdistää tuotannon tärkeys: oli kyse kauppatavarasta, yhteiskunnallisista lausumista tai poliittisista suhteista, niin kapitalismin tutkimuksen on käsiteltävä asioiden ja suhteiden tuottamista. Jo varhaisessa tuotannossaan Deleuze

⁴⁹ Deleuze ja Guattari eivät allekirjoita työarvoteoriaa ainakaan sellaisena kuin se esitetään *Pääomassa*. Heidän mukaansa myös koneet ja palkkatyön ulkopuoliset toimijat osallistuvat arvon luomiseen, kun taas Marx katsoo *Pääomassa*, että koneet vain siirtävät yhteiskunnallisesti välttämättömän (ihmis)työn tuottamaa arvoa.

käsittelee toistuvasti kysymystä tuotannosta ja tuotannon prosesseista, vaikka filosofiassa onkin tavallisesti kyse tavarantuotannon sijaan käsitteiden, totuuksien ja olemisen kategorioiden tuotannosta.

5.3 Abstrakti kone ja aktuaalinen kapitalismi

Pääomasuhdetta ilmaiseva pääoman yleinen kaava $R - T - R'$ tiivistää kapitalismin toimintatapoja ja seurauksia. Ensinnäkin kaava kuvaa pääoman taipumusta jatkuvaan deterritorialisaatioon: kaavan toteuttaminen vaatii, että kapitalismin on laajennuttava ja kasvettava koko ajan. Toiseksi, jotta kaavan toteutus voi pysyä käynnissä, tuotettu lisäarvo on realisoitava jossakin, minkä vuoksi kapitalismissa on koko ajan luotava uusia markkinoita, puutteita ja haluja. Tämäkin liittyy deterritorialisaatioon, mutta lisää siihen kapitalismin ”konstruktionistisen” puolen: järjestelmänä se hajottamisen lisäksi koostaa uusia asetelmia. Kolmanneksi kaava osoittaa kapitalistisen yhteiskunnan rakenteellisen nurinkurisuuden: vaikka työvoima tuottaa arvon, niin pääoman liikkeessä työvoiman ja pääoman suhde kääntyy toisin päin eli pääoma alkaa näyttäytyä sekä tuotannon että koko yhteiskunnan maagisena ehtona. Deleuze ja Guattari kuvaavat tätä ”elimettömän ruumiin”⁵⁰ käsitteellään. Neljänneksi kaavan T-kohta edellyttää työvoiman jatkuvaa tuotantoa ja alistamista eli jatkuvaa ”alkuperäistä kasautumista” ja proletarisaatiota, mitä Deleuze ja Guattari analysoivat subjektiivisuuksien tuotantona. Viidenneksi kaava osoittaa suuntaa kapitalismin analyysille: tutkimuksen on keskityttävä kokonaisprosessiin, tuotantoon, kiertokulkuun ja näiden reunaehtoihin, eikä yksittäisiin toimijoihin tai vain tiettyihin toimintavaiheisiin.

⁵⁰ Elimetön ruumis (*corps sans organs*) on Deleuzen ja Guattarin Antonin Artaud’lta omaksuma käsite, joka viittaa klassisen poliittisen filosofian ”yhteiskuntaruumiin” käsitteeseen. Elimettömän ruumiin käsite asettuu organisaation käsitettä vastaan. Organisaatiossa eriytyneet elimet toimittavat eri tehtäviä ja asettuvat suhteisiin toistensa kanssa. Organisaatio edellyttää kuitenkin ”epäorganisointuneen” taustan, elimettömän ruumiin, josta elimet syntyvät ja eriytyvät ja muodostavat elimellisiä (organisoituja) ruumiita. Deleuzen ja Guattarin mukaan — yksinkertaistettuna — pääoma on kapitalismin elimetön ruumis, hallitsijan ruumis on despoottisten yhteiskuntien elimetön ruumis ja maa on primitiivisten yhteiskuntien elimetön ruumis. Elimetön ruumis kuvaa siis yhteiskuntahistoriallisessa käytössä sitä, mikä yhteiskunnassa oletetaan perimmäiseksi elämän mahdollistavaksi alustaksi. Se on yhteiskunnallisten suhteiden seuraus, jonka vuoksi se itse näyttäytyy yhteiskunnan loogisena ehtona. Käsitteen laajemmasta tulkinnasta ks. Message (2010). Virtanen (2006, 177) ymmärtää elimettömän ruumiin merkitysainekseksi eli ”aineellisiksi intensiteeteiksi”, joilla ”ei ole erityistä olomuotoa tai tilaa, erityistä tehtävää tai välinettä ilmaisuunsa”.

Deleuze ja Guattari viittaavat pääoman yleiseen kaavaan suoraan vain yhdessä kohtaa ja silloinkin ohimennen (Deleuze & Guattari 2010, 284⁵¹). Myöskään Deleuzen ja Guattarin tulkinnoissa ei ole kiinnitetty huomiota yleiseen kaavaan kovin paljon (poikkeuksena Buchanan 2008, 54–57, ks. myös tämän tekstin luku 6.3 ja Virtanen 2006, 205). En väitä, että Deleuze ja Guattari itse pitivät kaavaa tekijänä, joka yhdistää heidän kapitalismianalyysiaan, mutta nähdäkseni heidän analyysiaan kapitalismista ja sen lakkaamattomasta jakautumisesta ja uudistumisesta on mielekästä ajatella nimenomaan yleisen kaavan näkökulmasta. Lisäksi kaavan käsittäminen kapitalismia ohjaavana abstraktina koneena tekee mahdolliseksi torjua esimerkiksi DeLandan kapitalismin käsitettä kohtaan esittämän kritiikin.

Kuten esittelin luvussa 4.2, Deleuze ja Guattari tarkoittavat abstraktilla koneella konkreettisissa asetelmissa toimivia kaavoja, jotka ovat todellisia mutta abstrakteja; toisinaan (esim. Deleuze & Guattari 1980, 176) he käyttävät ”kaavan” (*diagramme*) käsitettä abstraktin koneen synonyymina. Abstrakti kone on materiassa immanentisti toimiva kaava, joka ei esitä mitään vaan ohjaa todellisuuden rakentumista (Virtanen 2006, 166–167). Se ei ole marxismin ”pohjarakenteen”⁵² kaltainen infrastruktuuri, joka määräisi tapahtumia viime kädessä, eikä se ole transsendentti platoninen idea, joka määräisi asioita ylhäältä käsin. Näiden sijaan sen rooli on ”ohjata” asetelmien deterritorialisatiolinjoja (*elle a plutôt un rôle pilote*, Deleuze & Guattari 1980, 177). Deleuze ja Guattari antavat esimerkeiksi muun muassa musiikissa ääntä ja instrumentteja deterritorialisovan wagnerilaisen abstraktin koneen ja matematiikassa Riemannin abstraktin koneen. DeLanda (2000, 309) soveltaa abstraktin koneen käsitettä periodisiin attraktoreihin, jotka ruumiillistuvat hyvin erilaisissa konkreettisissa sommitelmissa, kuten kidekoneessa ja pitkissä taloussykleissä. Esimerkiksi hurrikaanin taustalla on sama kaava kuin jota insinöörit soveltavat rakentaessaan höyrykoneen: sekä höyrykone että hurrikaani operoivat lämpötilaeroilla ja kuljettavat energiaa Carnot’*n* kierron läpi (mt., 58). Höyrykoneen kaava, kuten muutkaan abstraktit koneet, ei kuitenkaan ole olemassa missään ”ideoiden taivaassa”, vaan kyse on empiirisen tutkimuksen materiasta löytämästä kaavasta. Vaikka yksi ja sama kaava ohjaakin hyvin erilaisia aktualisaatioita, niin kaava on silti syntynyt tietyissä olosuhteissa, tiettyjen reunaehtojen vallitessa. Samoin esimerkit taiteellisista ja

⁵¹ *Anti-Oidipuksen* suomennos on virheellinen tässä kohtaa: alkuteoksen pääoman kaava $R - T - R$ on kääntynyt nurin rahavälitteisen tavarankierron kaavan muotoon $T - R - T$.

⁵² Marxin kohdalla perustan ja päällysrakenteen ei yleensä ajatella olevan suorassa tai deterministisessä suhteessa, paitsi aivan dogmaattisimmissa marxismin muodoissa (ks. Koivisto & Lahtinen 2012, 452–454).

matemaattisista abstrakteista koneista ovat historiallisia, vaikka kerran synnyttyään koneiden on mahdollista levitä ohjaamaan muita asetelmia.⁵³

Olisiko mahdollista käsittää Marxin pääoman yleinen kaava $R - T - R'$ kapitalistista yhteiskuntaa ohjaavaksi abstraktiksi koneeksi? DeLandaan höyrykone-esimerkkiä soveltaen voisi sanoa, että pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa, englantilaisessa liberalismissa ja Kiinan autoritaarisessa kapitalismissa toimii sama pääoman kaava, vaikka valtiot realisoivat sisällöltään hyvin erilaista kapitalismia. Talous kasvaa valtioissa sisäisistä eroista huolimatta, lisäarvoa tuotetaan, ja kaava toteutuu. Kapitalismi järjestelmänä ei välitä sisällöistä vaan ainoastaan funktioista eli siitä, että pääoma liikkuu ja kasvattaa arvoaan. Kuten Deleuze ja Guattari (1993, 110–111) kirjoittavat aksiomatiikan yhteydessä: ”Nämä [kapitalismin] toteutumismallit voivat kuitenkin poiketa toisistaan paljonkin (olla demokraattisia, diktatorisia, totalitaarisia...); ne ovat aidosti erisyntyisiä ja silti täysin isomorfisia suhteessa kansainvälisiin markkinoihin, jotka eivät vain edellytä kehityksen epätasaisuutta, vaan myös tuottavat sen.”

Jos pääoman kaava käsitetään kapitalismia abstrakteimmalla tasolla ohjaavaksi koneeksi, niin kapitalismin käsite täytyy jakaa kahtia. Yhtäältä on kapitalismi virtuaalisena kaavana, toisaalta on kapitalismi aktuaalisena ja empiirisesti lähestyttävänä entiteettinä. Kapitalismia voi näin ajatella virtuaalisen kaavan aktualisoitumisen prosessina.

DeLanda (2009, 235) kirjoittaa, että ”Deleuze ja Guattari jäävät Marxin konkurssin kärsineen poliittisen taloustieteen lumoihin, mikä saa heidät postuloimaan molaarisia entiteettejä, joista ei ole historiallista todistusaineistoa, kuten dekodattujen virtausten kapitalistisen aksiomatiikan.” DeLanda jatkaa, että Deleuzen ja Guattarin virhettä pahentaa se, että he omaksuvat Marxilta kaikkein heikoimpia ideoita, kuten voiton suhdeluvun laskutendenssin, joka on DeLandaan (mt.) mukaan ”täysin fiktiivinen”. Tämä kritiikki osoittautuu nyt monella tapaa ongelmalliseksi. Ensinnäkin voiton suhdeluvun laskutendenssistä on esitetty empiiristä todistusaineistoa (esim. Kliman 2011), ja jotta sen voi hyväksyä tai hylätä, sitä on käsiteltävä: pelkkä fiktioksi julistaminen ei tietenkään ratkaise kysymystä siitä, laskeeko kapitalistisen voiton suhdeluku tendenssimäisesti.

⁵³ Foucault käytti diagrammin käsitettä *Tarkkailla ja rangaista* -teoksensa panoptismia käsittelevässä jaksossa, ja Deleuze ja Guattari viittaavat tähän kohtaan. Foucault’lle diagrammi on toimintakaavio, joka koskee pelkästään ainetta ja toimintoja, eikä siihen liity mitään päämääriä, keinoja tai substansseja (Virtanen 2006, 164). Hänen tapansa käyttää käsitettä on siis lähellä Deleuzea ja Guattaria, joskin Deleuze ja Guattari abstrahoivat käsitettä edelleen.

Toisaalta on kyseenalaista, pitäisikö koko tendenssiä ajatella empirian kannalta, koska kyseessä on jälleen yksi käsite, jolla Marx kuvaa kapitalismin muotoa eikä sitä, onko jokin entiteetti empirisesti olemassa vai ei. Niin kuin esitin luvussa 5.1, Marx ei tee tiedettä faktoista vaan esittää kapitalismin muoto-oppia. Siksi kapitalismin muotokäsitteiden esittäminen ja niiden arvosteleminen faktojen pohjalta liikkuvat eri käsitteellisillä tasoilla. Kolmanneksi DeLandan kritiikki kohdistuu joka tapauksessa vain kapitalismin käsitteen aktuaaliseen, siis empiriseen ja historialliseen tasoon. Vaikka DeLanda itse käyttää abstraktin koneen ja virtuaalisten mekanismien kaltaisia käsitteitä, niin kapitalismin kohdalla hän vaikuttaa unohtavan virtuaalisuuden tason ja rajoittavan ajattelunsa aktuaaliseen. DeLandan kritiikki herättää myös yleisemmin kiinnostavan kysymyksen siitä, miten mielekästä on arvostella filosofista käsitettä empirisen todistusaineiston puuttumisesta.

5.4 Kapitalismin aksiomatiikka

Kapitalismi on siis mahdollisimman abstraktisti käsitettynä pääoman loputtoman laajenemisen prosessi, jota kuvaa pääoman yleinen kaava $R - T - R'$, ja tätä kaavaa voi ajatella Deleuzen ja Guattarin esittelemänä abstraktina koneena, joka ohjaa kapitalismin toimintaa virtuaalisella tasolla, vaikka konkreettisesti kapitalismi toimii hyvin erilaisin tavoin eri aikoina, eri maissa, eri yhteiskuntaluokissa ja esimerkiksi yksilön erilaisissa elämänvaiheissa. Yleinen kaava vastaa kysymykseen ”mitä varten kapitalismi toimii”: se toimii tuottaakseen lisää arvoa, ja kun kaava kerran on laajasti toiminnassa, sen on pakko jatkaa toimintaansa, koska muuten koko järjestelmä romahtaa.

Tämä on nähdäkseni lopulta melko suoraviivainen tulkinta Marxin talousajattelusta. Se päivittää Marxia nykyaikaisemmalla käsitteistölle mutta ei vielä lisää kovin paljon kapitalismin muoto-opilliseen analyysiin. Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysin omaperäisempi osuus on heidän näkemyksensä kapitalismista jatkuvasti muuttavana aksiomaattisena järjestelmänä. Jos pääoman kaava kertoo miksi, niin aksiomatiikka kertoo miten. Samalla aksiomatiikan tarkastelu tähdentää, miten Deleuzen ja Guattarin ajattelussa ”rikkauden tuotannon dynamiikka piilee heterogeenisessä voimien moneudessa eikä pääoman ja työn suhteessa” (Virtanen 2006, 179).

Aksiomatiikan käsitteellä Deleuze ja Guattari kuvaavat kapitalismin muodollista ja loogista järjestelmäluonnetta. Matematiikassa aksiooma on peruslause, jonka avulla todistetaan tuloksia päättelöllä deduktiivisesti. Mikä tahansa lausejoukko, joka on keskenään ristiriidaton, voidaan asettaa aksiomaattiseksi järjestelmäksi.⁵⁴ Tällainen järjestelmä on looginen eli se perustuu muotoihin eikä sisältöön tai merkitykseen. Deleuzen ja Guattarin käsitteistössä aksiomatiikka on abstraktin koneen vastakohta. Kun abstrakti kone purkaa asetelmia ja laukaisee niissä pakolinjoja, niin aksiomatiikka tukkii pakolinjoja, pysäyttää liikkeitä, kerrostaa hierarkioita ja alistaa elementtejä järjestelmän osaksi. Abstrakti kone kiihdyttää virtauksia, kun taas aksiomatiikka pysäyttää ja estää dekodattuja virtoja pakenemasta joka suuntaan. Abstraktin koneen ja aksiomatiikan välillä on jatkuva jännite, asetelmat heilahtelevat purkautumisen ja kerrostumisen välillä, mutta Deleuzen ja Guattarin mukaan kyse ei ole yksinkertaisesta dualismista: abstrakti kone ja aksiomatiikka toimivat yhtä aikaa, sekoittuneina ja immanentisti aineellisissa asetelmissa. (Deleuze & Guattari 1980, 179–180; Virtanen 2006, 199–213.)

Aksiomatiikka on Deleuzelle ja Guattarille kontrolloimisen järjestelmä, joka jakaa funktionaalisia elementtejä. Se ei kuitenkaan ole mitään ”apodiktista tiedettä” vaan kokeilua, pimeässä hapuilua, peräytymistä ja etenemistä, niin kuin politiikka muutenkin (Deleuze & Guattari 1980, 575–576). Vaikka kyse on muodollisesta ja deduktiivisesta järjestelmästä, se kykenee muuttumaan jatkuvasti, koska aksioomat ovat riippumattomia toisistaan ja niitä voidaan lisätä tai vähentää tarpeen mukaan. Deleuzen ja Guattarin mukaan kapitalismi politiikkoineen toimii aksiomaattisesti, koska se uuttaa lisäarvoa yhdistelemällä merkityksettömiä (abstrahoituja ja dekodattuja) virtauksia. Deleuzen ja Guattarin Marx-luennassa mitkä tahansa yhteiskunnalliset virrat voidaan asettaa lisäarvon lähteiksi ja järjestelmän tuiksi, koska kapitalismi on nimenomaan muotoihin eikä sisältöön tai merkitykseen perustuva yhteiskuntamuodostelma.

⁵⁴ Ristiriidattomuuden vaatimus näyttäisi muodostavan tässä ongelman Deleuzelle ja Guattarille. He korostavat, että kapitalismi on kirjaimellisesti eikä vain metaforisesti aksiomaattinen järjestelmä (“[L]e capitalisme et la politique actuelle sont littéralament une axiomatique”, Deleuze & Guattari 1980, 576–577). Jotta väitteen voisi ottaa todella kirjaimellisesti, kapitalismin olisi oltava sisäisesti ristiriidaton järjestelmä (matematiikassa ei ole mahdollista muodostaa aksiomatiikkaa, jonka aksioomat olisivat ristiriidassa toistensa kanssa). Deleuze ja Guattari (1993, 111) kuitenkin viittaavat eräänlaiseen ristiriidan mahdollisuuteen: ”Ihmisoikeudet ovat aksioomia: markkinoilla ne voivat olla olemassa monien muiden aksioomien — erityisesti omistuksen turvaa koskevien — rinnalla, jotka paitsi ovat ristiriidassa niiden kanssa, ennen kaikkea johtavat niiden sivuuttamiseen ja lykkääntymiseen.” Tätä voi yrittää ratkaista lukemalla Deleuzea ja Guattaria siitä näkökulmasta, että kapitalismissa on monia erilaisia aksiomaattisia järjestelmiä (esimerkiksi valtiotyyppejä), jotka voivat olla keskenään ristiriitaisia mutta sisäisesti ristiriidattomia.

Aksioomaksi käyvät niin liberaali parlamentarismi, tieteelliset koodivirrat kuin autoritaarinen suunnitelmatalouskin. Aksioomat eivät ole teoreettisia tai ideologisia väitteitä vaan operatiivisia lauseita, jotka ”muodostavat pääoman semiologisen muodon” ja astuvat komponentteina tuotantoon, kiertokulkuun ja kulutukseen. Kapitalismin elinvoimaisuus johtuu siitä, että se ei tarvitse merkityksiä, esimerkiksi tiettyjä käytöskoodeja tai rituaaleja, vaan se kykenee ”lennossa” lisäämään aksioomia ja liittämään uusia dekodattuja virtoja voimanlähteekseen. Näin se pystyy joustavasti reagoimaan yhteiskunnallisiin kamppailuihin, ympäristöjen mullistuksiin ja muihin toimintaehtoien muutoksiin.

Miten notkeaa kapitalismin aksiomatiikka onkaan: se on aina valmis laajentamaan omia rajojaan lisätäkseen uuden aksiooman jo kyllästettyyn järjestelmään. Te tahdotte aksiooman palkansaajille, työväenluokalle ja ammattiliitoille, no, kas noin, ja vastedes voitto on virtaava palkan vieressä, kumpikin rinta rinnan, takaisin virtaaminen ja tulvavirta. Jopa delfiinien kielelle löytyy aksioma. (Deleuze & Guattari 2010, 272–273.)

Mille plateaux'n 13. luvussa on alaluku ”Aksiomatiikka ja nykyinen tilanne”, jossa Deleuze ja Guattari luettelevat kapitalistisen aksiomatiikan seitsemän ”nykyistä” (1980) piirrettä. Niiden tarkastelu vie kapitalismianalyysin takaisin historialliselle tasolle ja osoittaa samalla, ettei kapitalismissa ole juuri mitään olemuksellista tai pysyvää pääoman yleisen kaavan ja omaisuudettomien ihmisten kontrolloimisen lisäksi.

1. Lisääminen ja vähentäminen. Kapitalismissa on tendenssi lisätä jatkuvasti uusia aksioomia. Esimerkiksi ensimmäinen maailmansota ja Venäjän vallankumous tuottivat aksioomia, jotka käsittelevät työväenluokkaa, työllisyyttä, instituutioita, valtion roolia, ammattiyhdistysliikkeitä sekä kotimaan ja ulkomaan markkinoita. Keynesiläisyys ja New Deal olivat merkittäviä aksioomalaboratorioita. Toisen maailmansodan jälkeen aksioomiksi nousivat Marshall Plan, taloudellinen luotto ja rahoitussysteemin muutokset. Deleuzen ja Guattarin mukaan aksioomat moninaistuvat erityisesti silloin, kun kotimaan markkinoita organisoidaan kohtaamaan ulkomarkkinoiden vaatimukset. Sosiaalidemokratia voidaan määritellä sen aksioomanlisäystendenssin mukaan: se on poliittinen suuntaus, joka on erikoistunut aksioomien lisäämiseen. Nuorille, vanhoille, naisille ja muille väestöryhmille löydetään omat aksioomansa. (Mt., 577–578.)

Kapitalismi kykenee myös poistamaan aksioomia, tai se voi vähentää aksioomia yhtäällä ja lisätä niitä toisaalla. Se voi palata käyttämään vain muutamaa aksioomaa, joista kaikki

johdetaan. Tällöin kyse on tyypillisesti totalitarismista. Deleuzen ja Guattarin mukaan totalitaarinen valtio ei ole niinkään maksimaalinen vaan minimaalinen valtio, jota ohjaavat harvat aksioomat. Kun aksioomien lisääminen liittyy sisämarkkinoihin, niin vähentäminen liittyy ulkomarkkinoihin: fasismissa vientisektori toteutuu sotatalouden avulla, kun taas totalitarismissa se toteutuu kaupan ja pääoman kautta. (Mt.)

2. *Kylläntyminen.* Kapitalismin alueet saturoituvat ajoittain. Esimerkiksi taloustieteessä puhutaan ”markkinoiden kyllästymisestä”, jolloin tarjontaa on enemmän kuin kysyntää, kaikkia tuotteita ei saada kaupaksi ja tyypillisesti osa liiketoimijoista joutuu lopettamaan. Markkinoille tulee eräänlainen sisäinen raja vastaan. Tilanne ei välttämättä ole ongelma kapitalismin kannalta, koska järjestelmän sillä ei ole muita rajoja kuin se itse. Tätä rajaa se lakkaamatta siirtää ja määrittelee uudestaan:

Jos Marx osoitti kapitalismin toimivan aksiomatiikkana, tämä tapahtuu ennen kaikkea kuuluisassa luvussa, joka käsittelee voiton suhdeluvun laskutendenssiä. Kapitalismi on tosiaankin aksiomatiikka, koska sen ainoat lait ovat immanenteja. Se haluaisi meidän uskovan, että se kohtaa maailmankaikkeuden rajat, resurssien ja energian äärimmäisen rajan. Mutta se kohtaa ainoastaan omat rajansa (olemassa olevan pääoman säännöllinen arvon tuhoutuminen); se torjuu tai syrjäyttää vain omat rajansa (uuden pääoman muodostuminen uusilla aloilla ja korkealla voittoasteella). Tämä on öljyn ja ydinvoiman historia. Ja se tekee molemmat yhtä aikaa: kapitalismi kohtaa rajansa ja yhtäaikaaisesti syrjäyttää ne asettaen ne uudelleen kauemmaksi. (Mt., 578–579.)

Kylläännyttyään kapitalismi alkaa tuhota pääoman arvoa, kunnes pääoma alkaa kasautua uudelleen, uusilla alueilla ja mahdollisesti korkeammilla voittoasteilla. Eivätkö Deleuze ja Guattari esitä kapitalismia näin automaattisesti voittamattomana ja kaiken kiinniottavana järjestelmänä? He huomauttavat, että joskus tosiaan ajatellaan jokaisen aksiooman olevan eräänlainen kiinniotto (”rekuperaatio”). Tämä ei ole heistä hyvä ajatus, koska aksiomatiikan muokkaukset ovat jatkuvan kamppailun aihe. Jos kamppaillaan esimerkiksi valtion julkisen kulutuksen kohteista, kaikki vaihtoehdot eivät ole yhtä huonoja. Paikalliset kamppailut pystyvät vaikuttamaan kapitalismiin iskemällä suoraan kansallisen tai kansainvälisen tason aksioomiin. Esimerkiksi Venäjän vallankumous pakotti kapitalismin lisäämään aksioomat, jotka ottivat huomioon työväenluokan ja ammattiyhdistysliikkeen (Deleuze & Guattari 2010, 288–289). Lisäksi kaikkialla työläisten kamppailut vuotavat yli kapitalistisista yrityksistä. (Deleuze & Guattari 1980, 578–580.)

Kapitalismi ei ikinä kykene aksiomatisoimaan kaikkea, ja tämä on sekä sen toiminnan ehto (järjestelmän elinvoima pysyy yllä, kun aksioomia ilmestyy koko ajan lisää) että sen suurin ongelma (valtava määrä virtauksia pakenee kapitalistista kontrollia jatkuvasti). Kyseessä on jälleen ilmentymä Deleuzen ja Guattarin ajattelussa toistuvasta deterritorialisaation ja reterritorialisaation jännitteestä: miten toimia, jotta deterritorialisaatiota on järjestelmän kannalta riittävästi mutta ei liikaa? (Ks. Deleuze & Guattari 2010, 296–297.)

3. *Mallit ja isomorfia*. 1990- ja 2000-lukujen globalisaatiokeskustelussa esitettiin usein väite ”mcdonaldisaatiosta” eli siitä, että kapitalismi tekee maailmasta yhdenmukaisemman ja standardisoidumman. Deleuze ja Guattari katsovat, että ainakaan järjestelmätasolla kapitalismissa ei vallitse tendenssi homogenisaatioon. Kapitalismi kyllä tekee erityisesti ensimmäisen maailman valtioista isomorfisia, siis rakenteellisesti yhdenmukaisia siinä mielessä, että valtiot toimivat kapitalistisen aksiomatiikan realisoimisen malleina eli niiden kaikkien tavoitteena on tukea lisäarvon tuotantoa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki valtiot olisivat keskenään homogeenisia eli sisällöltään samanlaisia. Valtioiden homogenisaatio yhdistyy Deleuzen ja Guattarin mukaan isomorfisuuteen vain, jos valtioilla on tendenssi kohti yksiä integroitua kotimaan markkinoita.

Deleuze ja Guattari (mt., 580–588) luettelevat kolme kaksinapaista järjestelmää, jotka erottavat kapitalismin valtioita toisistaan. Ensimmäisessä maailmassa valtiot eroavat toisistaan sen mukaan, suuntautuvatko ne kohti demokraattista napaa (keskittyminen kotimarkkinoihin ja aksioomien lisääminen) vai totalitaarista napaa (keskittyminen ulkomarkkinoihin ja aksioomien vähentäminen). Toinen kaksinapaisuus muodostuu läntisten kapitalististen valtioiden ja itäisten sosialististen valtioiden välille. Tämä jakotapa on luonnollisesti vanhentunut reaaliosialismin romahtamisen jälkeen, mutta on ehkä silti kiinnostava huomioida, että Deleuze ja Guattari pitävät myös sosialistisia valtioita kapitalismin realisoimisen malleina, koska ne toimivat samoilla maailmanmarkkinoilla. Kolmas kaksinapaisuus erottaa keskustan ja periferian: kolmannen maailman aksioomat voivat erota ensimmäisen maailman aksioomista. Aksioomien eroaminen toisistaan ei kuitenkaan tuhoa yleisen aksiomatiikan konsistenssia. Päinvastoin maailmanjärjestelmä tarvitsee sekä keskuksia että periferioita, vaikka molemmat ovatkin jatkuvassa liikkeessä, kuten voidaan huomata suhteuttamalla Deleuzen ja Guattarin esitys *Mille plateaux'n* julkaisuvuoden jälkeiseen kapitalismin kehitykseen, jossa Neuvostoliitto on hajonnut,

Kiina ja globaali etelä on noussut ja ensimmäinen ja kolmas maailma sekoittuvat toisiinsa metropoleissa.

4. *Voima (puissance)*. Aksiomatiikan neljättä piirrettä voisi nimittää sodaksi. Kapitalismiin liittyy Deleuzen ja Guattarin mukaan tuhon ja sodan voima, joka ylittää sen. Kapitalismi käyttää sotaa mutta ei kykene hallitsemaan sitä. Sodan voima ruumiillistuu finanssi-, teollisuus- ja sotateknologisten kompleksien jatkumossa. Pääoman arvon aleneminen ja uuden pääoman kasautuminen ottavat rytmin ja mittakaavan, joka väistämättä vie komplekseihin integroituneen sotakoneen reitille. Yksinkertaisemmin — ja perinteisen marxilaisesti — sanottuna kapitalismi kylvää sotaa. Sotakoneen toiminta kuitenkin muuttuu 1900-luvulla. Ennen toista maailmansotaa sodankäynti toteutti von Clausewitzin vanhaa kaavaa, jonka mukaan ”sota on politiikan jatkamista toisin keinoin”. Toisen maailmansodan jälkeen kapitalistinen sotakone otti päämääräkseen sodankäynnin sijaan rauhan, politiikan ja maailmanjärjestyksen ylläpidon. Poliitikasta tuli ”sodan jatkamista toisin keinoin”. (Ks. Foucault 1997, luennot 1 ja 2.) Kun maailma rakentuu yhdeksi ”sileäksi tilaksi”, jota hallitsee yksi sotakone ja jonka koneiston osasia valtiot ovat, ei ole enää tarvetta fasismille. Deleuze ja Guattari viittaavat Paul Virilioon, jonka mukaan uusi sotakone löytää päämääränsä terrorin tai lykkäyksen absoluuttisesta rauhasta eikä tarvitse enää tiettyä vihollista vaan toimii määrittelemätöntä vihollista vastaan, joka voi olla kotimainen tai ulkomainen. Käsitys turvallisuudesta muuttuu: enää ei pelätä sotaa, vaan ”organisointua turvattomuutta”, molekulaarisia ja ohjelmoituja katastrofeja. (Deleuze & Guattari 1980, 582–584.)

5. *Kolmannen sisään suljetun laki (tai kolmannen maailman sisällyttäminen, ransk. tiers inclu)*.⁵⁵ Kuten on useaan kertaan tullut esille, Deleuzen ja Guattarin mukaan kapitalismiin kuuluu epätasaisuuksia, epäsymmetrioita ja vastakkaissuuntaisia liikkeitä. Deterritorialisaatio synnyttää aina reterritorialisaatiota ja toisin päin. Aksiomatiikka esimerkiksi tuottaa massiivisen määrän ruokaa, mutta estää nälänhädän ratkaisemisen käytännössä: ruoan hinta jää liian korkeaksi, ruoka jakautuu erittäin epätasaisesti ja lopulta noin puolet tuotetusta ruoasta päätyy kaatopaikalle. Esimerkkinä voisi käyttää myös siirtolaisuutta: kapitalismi johdattaa miljoonat ihmiset liikkeeseen kohti ensimmäistä maailmaa ja yhtä aikaa torjuu heitä rajakontrolleilla, ja kontrollit puolestaan tuottavat uusia

⁵⁵ ”Kolmannen sisään suljetun laki” on viittaus Aristoteleen kehittämään logiikan kolmannen poissuljetun lakiin, jonka mukaan väitelause voi olla vain tosi tai epätosi: kolmatta vaihtoehtoa ei ole. Deleuze ja Guattari leikittelevät *tiers*-sanalla, joka ranskassa viittaa myös kolmanteen maailmaan.

virtauskeinoja, kun jokainen käännytetty siirtolainen on potentiaalisesti uusi salakuljettajan asiakas. Kapitalismin keskusten sisälle syntyy uusia periferioita, kolmansia maailmoja avautuu ensimmäisen maailman sisään esimerkiksi metropolien ghettojen ja slummien muodossa, ja vastaavasti ensimmäisiä maailmoja rakennetaan kolmanteen maailmaan, kun Afrikasta ja Etelä-Amerikasta löydetään suuria sijoituskohteita. Virtaukset ja alueet sekoittuvat toisiinsa, keskustaan syntyy marginaaleja ja marginaaleihin keskustoja. (Mt., 584–586.)

Tässä on havaittavissa ituja 2000-luvun prekarisaatiokeskustelusta. Prekarisaatiolla viitataan ilmiönä muun muassa instituutioiden hajoamisesta johtuvaan elämän epävarmentumiseen ja haurastumiseen sekä toisten armoille joutumiseen (esim. Korhonen, Peltokoski & Saukkonen 11–13; Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa -tutkimusryhmä 2011). Deleuze ja Guattari eivät käytä prekarisaation käsitettä, mutta he viittaavat Negriin, joka on yksi prekarisaatiokeskustelun keskeisistä teoreetikoista, ja kirjoittavat alihankinta- ja tilapäistyön kasvusta, harmaasta taloudesta ja ensimmäisen maailman ”sisäisestä marginaalista”, johon lukeutuvat työläisten lisäksi kasvavissa määrin esimerkiksi opiskelijat. Mitä enemmän kiinteä pääoma eli koneet dominoivat kapitalismissa, sitä enemmän työ heidän mukaansa hajoaa kahteen suuntaan: yhtäältä intensiivinen lisäarvoa tuottava työ ei enää edes ota palkkatyön muotoa, vaan arvontuotanto hajoaa ympäri yhteiskuntaa, ja toisaalta ekstensiivisestä (palkka)työstä on tullut entistä kelluvampaa ja arvaamattomampaa (Deleuze & Guattari 1980, 586).

6. *Vähemmistöt*. Vähemmistön (ja ”vähemmistöläisen” eli minoorisen, *mineure*) käsite ei Deleuzella ja Guattarilla viittaa lukumäärään vaan standardimallista poikkeavaan tai sitä murentavaan toimintatapaan. Esimerkiksi vähemmistökirjallisuus kyseenalaistaa kirjallisuuden käsitteen tai määrittelee sitä uudelleen annettujen kriteerien ulkopuolella. Valkoinen keskiluokkainen mies on enemmistöä, vaikka lukumääräisesti kuuluisi vähemmistöön, koska muita ihmisiä verrataan edelleen valkoisen keskiluokkaisen miehen malliin. Kyse on siis laadullisesta käsitteestä, joka ei liity esimerkiksi väestötieteelliseen enemmistö/vähemmistö-jaotteluun. Vähemmistöön kuuluu variaatio ja tuleminen, enemmistö liittyy olemiseen. Aikamme on Deleuzen ja Guattarin mukaan vähemmistöjen aika, ja vähemmistö on aksiomatiikan kannalta ongelmallinen joukko. Joukko-opin käsitteillä aksiomatiikka kykenee manipuloimaan vain numeroituvia joukkoja (enemmistöjä), kun taas vähemmistöt muodostavat numeroitumattomia joukkoja, joiden

alkioita ei voi laskea ja joita ei voi aksiomatisoida. Aksiomatiikka liittyy numeroituviin joukkoihin, kun taas vähemmistöihin liittyy ongelmien kalkyyli. Deleuzen ja Guattarin mukaan politiikassa toistuu kuvio, jossa vähemmistöt esittävät alun perin vaatimattomia ongelmia ja vaatimuksia, ja aksiomatiikka osoittautuu kyvyttömäksi selvittämään pienintäkään näistä ongelmista: aksiomatiikka ei siedä sitä, että ihmiset muotoilevat omat ongelmansa. Vähemmistöjen voima ei ole niiden kyvyssä tunkeutua osaksi enemmistöä ja vaatia tunnustamista, vaikka tämäkin on Deleuzelle ja Guattarille tärkeää. Olennaista on, että jokainen vähemmistöjen identiteetti- ja tunnustamiskamppailu on merkki toisesta kamppailusta: numeroitumattoman joukon kyvystä nakertaa ja muuttaa malleja. (Mt., 586–588.)

7. Epätäydellisyyslauseet. Deleuzen ja Guattarin esityksen perusteella voi vaikuttaa siltä, että aksiomatiikalla on sotakoneensa kanssa ääretön ylivoima. Deleuze ja Guattari huomauttavat tähän, että vähemmistöjä on lopulta vaikea kontrolloida sotakoneella. Sotakoneen käyttämisessä on riskinä, että se laukaisee ”absoluuttisen sodan”, jonka estäminen on sotakoneen pääasiallinen tarkoitus. Lisäksi vähemmistöjä on vaikea tuhota, koska kapitalistinen aksiomatiikka jatkuvasti tuottaa ja uusintaa niitä vähemmistöjä, joita sen sotakone yrittää murskata. Deleuzen ja Guattarin mukaan ”kapitalismin syvin laki” on juuri tämä edellä usein esitetty kaksoisliike: kapitalismi jatkuvasti asettaa ja syrjäyttää omat rajansa mutta näin tehdessään nostattaa virtauksia, jotka pakenevat joka suuntaan. Näissä ”epätäydellisyyslauseissa” on ”vallankumouksellisen päätöksen siemen”, ja niiden toisiinsa kytkeytymisen järjestelmä asettuu aksiomatiikan konjugaatiojärjestelmää vastaan. (Mt., 588–591.)

Anti-Oidipuksen vallankumousretoriikkaan verrattuna *Mille plateaux* nähdään toisinaan seesteisenä ja ei-vallankumouksellisena kirjana. Aksiomatiikan esityksensä lopussa Deleuze ja Guattari käyttävät kuitenkin marxilaista ja anarkistista retoriikkaa. Heidän mukaansa ”vähemmistön voima löytää hahmonsä tai universaalitietoisuutensa proletariaatissa” (mt., 589). Niin kauan, kun proletariaatti määrittää itsensä saavutettujen etujen tai vallatun valtion keinoin, se näyttäytyy vain pääoman osana, ja ”parhaimmillaankin” seurauksena on vain valtion muuttuminen kapitalistisesta valtiosta byrokraattiseksi sosialistiseksi valtioksi. Deleuze ja Guattari (mt., 589–590) kirjoittavat, että koska valtio on kiinnioton ja kapitalismin realisoimisen malli, on vaikea nähdä,

minkälainen olisi naisten, prekaarien työläisten tai työstäkieltäytyjien valtio.⁵⁶ Vain jättämällä valtion ja pääoman tason vähemmistöjen joukot tulevat vallankumouksellisiksi ja tuhoavat numeroituvien joukkojen tasapainon. Valtion muodostamisen sijaan vähemmistöjen ongelmana on ”kapitalismin murskaaminen, sosialismin uudelleenmäärittely ja sellaisen sotakoneen luominen, joka pystyy vastustamaan maailmansotakonetta toisin keinoin” (mt., 590).

⁵⁶ ”On voit mal ce que serait un Etat-amazone, un Etat des femmes, ou bien un Etat des travailleurs précaires, un Etat du ”refus”.” (Deleuze & Guattari 1980, 589–590.)

6. SUBJEKTIVITEETTI, HALU JA SKITSOFRENIA

6.1 Johdanto

Edellisessä luvussa tarkastelin Deleuzen ja Guattarin marxilaista kapitalismianalyysia pääoman kaavan ja aksiomatiikan näkökulmasta. Vaikka Deleuze ja Guattari kirjoittavat, että kapitalismin kehitys on aina kamppailun kohteena eikä ole syytä vaipua deterministiseen pessimismiin siitä, että kapitalismi ottaa kaiken kiinni ja sulauttaa pakenevan liikkeen itseensä, niin näin korkealla abstraktiotasolla huomio saattaa vaikuttaa ponnottomalta. Kun kapitalismia tarkastellaan planeetan laajuisena deterritorialisaatiosta elävänä järjestelmänä, sen käsite todella tuntuu lähestyvän Gibson-Grahamin arvostelemaa totaalista monoliittia, joka murskaa alleen niin subjektin kuin vastarinnan mahdollisuudet. Esimerkiksi Mohamed Zayani (2000, 106) syyttää Deleuzea ja Guattaria determinismistä ja kapitalismin yleistämisestä kaiken voittavaksi totaliteetiksi: ”*Anti-Oidipuksessa* kapitalismi on sekä historiallisesti universaali määrittäjä että enimmäkseen ylittämätön ja läpäisemätön järjestelmä, tila, josta mikään ei voi vapauttaa itseään ja jota mikään ei voi läpäistä.”

Zayanin väitteeseen vastaaminen edellyttää, että tarkastellaan Deleuzen ja Guattarin ehdottamia poliittisia strategioita ja niiden käyttöä yhteiskunnallisissa liikkeissä. Esittelen näitä seitsemännessä luvussa. Sitä ennen on hyödyllistä katsoa tässä luvussa, miten Deleuze ja Guattari käsittävät subjektiviteetin ja miten heidän ehdottamansa skitsoanalyysin metodi pohjustaa vastarinnan mahdollisuutta. Subjektiviteetin käsittely edellyttää halun käsittelyä, ja molemmat tarjoavat vielä uuden näkökulman Deleuzen ja Guattarin tapaan käyttää Marxia. Kun edellisessä luvussa keskityin *Mille plateaux'hin*, käytän tässä luvussa enemmän *Anti-Oidipusta*.

Kapitalismi ja skitsofrenia -sarjan otsikkoa voi käyttää johtolankana: mitä tekemistä kapitalismilla on skitsofrenian kanssa? Deleuzelle ja Guattarille kreikan *skízo*, ”halkaista”, ja skitsofrenia ovat tietynlaisen prosessin malleja eivätkä kliinisiä käsitteitä. Siksi heitä vastaan esitetty kritiikki, jonka mukaan he romantisoivat skitsoja (esim. Kurki 2012), on ongelmallista (kritiikin ennakoinnista ks. Deleuze & Guattari 2010, 429–430). Deleuzen ja Guattarin mukaan kliiniset skitsofreniatapaukset tapaavat olla surullisia ja romahtaneita ihmisiä:

Erotamme skitsofrenian, joka on prosessi, ja sellaisen skitson tuottamisen, joka on sairaalaan kelpaava kliininen entiteetti: ne ovat miltei toistensa vastakohtia. Sairaalassa oleva skitso on joku, joka on yrittänyt jotain mutta epäonnistunut siinä. Hän on joku, joka on luhistunut. Me emme väitä, että vallankumouksellinen on skitso, vaan sanomme, että on olemassa dekadaamisen ja deterritorialisaation skitsoprosessi, jota ainoastaan vallankumouksellinen toiminta estää kääntymästä skitsofrenian tuottamiseksi. (Deleuze 2005a, 28.)

Skitso ei ole vallankumouksellinen, mutta skitsofreeninen prosessi (skitso on pelkästään sen keskeytys tai sen jatkumista tyhjyyteen) on vallankumouksen potentiaa. (Deleuze & Guattari 2010, 386.)

Deleuze ja Guattari kuvaavat skitsofrenian prosessilla kapitalismin tapaa toimia. Aikaisemmissa luvuissa esitetyn analyysin perusteella kapitalismin skitsofrenialle voi heti antaa monenlaisia merkityksiä. Ensinnäkin kapitalismia leimaa yleinen jakautuminen jännitteisiin elementteihin, kuten työhön ja pääomaan, luontoon ja tuotantovälineisiin sekä (yli)tuottamiseen ja (ali)kulutukseen. Toiseksi historiallisesti tarkasteltuna kapitalismi toimii skitsofreenisesti: se jatkuvasti siirtää rajojaan ja asettaa niitä uudelleen, purkaa yhdellä kädellä ja kokoaa toisella kädellä. Kolmanneksi kapitalismi tuottaa eräänlaista skitsofreniaa myös yksilötasolla: yksilöt ovat esimerkiksi jakautuneita työläisiksi ja

kapitalisteiksi (Gunn 2009). Skitsofrenia liittyy näin sekä subjektiviteetin ehtoihin kapitalismissa että suoraan itse subjektiviteettiin.

Jos teorian on tarkoitus toimia työkaluna (ks. Deleuze 1992, 92), sillä on voitava työstää nykyistä ympäristöä. *Anti-Oidipuksen* ympäristö tarkoittaa yhteiskunnallisessa mielessä kapitalismia ja tieteellisessä mielessä strukturalismia ja psykoanalyysia. Molemmissa ympäristöissä kysymys subjektiviteetista on ongelmallinen. Kapitalismin kontekstissa kysymys on poliittinen ja tieteellinen. Jos subjekti määritellään esimerkiksi uusklassisen taloustieteen tavoin rationaaliseksi ja atomistiseksi yksilöagentiksi, käsityksestä seuraa tietty yhteiskunnallisen ajattelun kehys, joka tavallisesti korostaa markkinoita ja itsekkäitä valintoja (Halttunen-Riikonen 2013). Marxilais-hegeliläinen kollektiivisubjekti puolestaan viittaa luokkataistelun tai kansallisvaltiokeskeiseen ajatteluun. Strukturalistit pitivät yksilöllistä subjektiä täysin toissijaisena rakenteisiin ja olosuhteisiin nähden, vaikka voi myös ajatella, että strukturalisteille itse rakenteesta tuli massiivinen, kollektiivinen, anonymi subjekti; strukturalismi ei niinkään hävittänyt subjektiä kuin hajautti sen kielioppeihin ja merkkijärjestelmiin. Poststrukturalistinen kerrostuneisuutta korostava subjektikäsite on aiempien subjektifilosofioiden kritiikkiä, joka alleviivaa vähemmistöjä, keinotekoisuutta, valtasuhteita ja identiteettejä. Historiallisesti nämä subjektikäsitteet ovat syntyneet kapitalismin olosuhteissa, ja ne luonnollisesti ovat myös vaikuttaneet näkemyksiin siitä, miten kapitalistisessa yhteiskunnassa tulee toimia. Tähän keskusteluympäristöön suhteutettuna Deleuze ja Guattari eivät ole erityisen kiinnostuneita subjektin käsitteestä, vaikka se esiintyykin *Anti-Oidipuksen* sivuilla. Käsitettä ei kuitenkaan mainita *Anti-Oidipuksen* sisällysluettelossa, eivätkä kirjaa käsittelevät kommentaarit (Holland 2001; Buchanan 2008) mainitse subjektiä sen vertaa, että käsite mainittaisiin teosten hakemistoissa.

Subjektin sijaan Deleuze ja Guattari kirjoittavat yleensä subjektiviteetista.

Myöhäistyössään *Kaaosmoosi* Guattari (2010, 43) esittää, että kysymys subjektista on hajautettava kysymykseksi subjektiviteetista. *Anti-Oidipuksen* kontekstissa subjektiviteettia ei voi ymmärtää ilman että hahmottaa Deleuzen ja Guattarin halun käsitteen.

6.2 Halu

Halu on ensimmäiseltä sivulta lähtien *Anti-Oidipuksen* keskeisin ja yleisin käsite, joka lävistää sekä yhteiskunnan instituutiot että yksilön psyyken. Oikeastaan näitä ei pitäisi erottaa, koska Deleuze ja Guattari katsovat, että halu on yhtä aikaa yhteiskunnallista, poliittista, psyykkistä, fantasmaattista ja tiedostamatonta. ”Ei ole olemassa yhtäältä todellisuuden yhteiskunnallista tuottamista ja toisaalta fantasian halutuottamista. [--] Todellisuudessa *yhteiskunnallinen tuotanto on yksinomaan itse halutuotantoa määräölosuhteissa.*” (Deleuze & Guattari 2010, 42, kursiivi alkutekstissä.)

Deleuzen ja Guattarin haluanalyysin yhtenä lähtökohtana on psykoanalyysin kyvyttömyys ymmärtää osallisuuttaan kapitalistiseen yhteiskuntaan. Tätä voi verrata siihen, että Marxin mukaan poliittinen taloustiede ei myöntänyt ”porvarillisuuttaan” eli kapitalismia luonnollistavaa luonnettaan. Marx arvostelee *Pääomassa* Adam Smithin ja David Ricardon taloustiedettä, jossa porvarilliset omaisuuden ja tuotannon käsitteet ymmärretään epähistoriallisiksi ja luonnollisiksi kategorioiksi. Vastaavasti psykoanalyysi Deleuzen ja Guattarin mukaan käsittää halun perheen sisäiseksi ja yksilökeskeiseksi puutteeksi. Niin kuin porvarillinen taloustiede aloittaa vaihdon konkreettisesta piiristä eikä selitä miten konkreettinen tuli sellaiseksi kuin se on, siten psykoanalyysi aloittaa halun konkreettisesta piiristä eikä selitä miten halu lukitaan niihin kohteisiin, joihin se suuntautuu porvarillisessa yhteiskunnassa. Niin kuin porvarillinen taloustiede päättyy puolustelemaan ja luonnollistamaan kapitalistista yhteiskuntamuotoa keskittymällä yksityisomaisuuden esitysmuotoihin, siten psykoanalyysi päättyy luonnollistamaan ja puolustamaan ydinperheen kaltaisia instituutioita — ja niiden kautta koko kapitalistista yhteiskuntajärjestelmää — keskittymällä yksityisen ja yksilökeskeisen halun esitysmuotoihin. Psykoanalyysi, kuten suuremmassa mittakaavassa kapitalismi, on ”fantastinen hanke halun houkuttelemiseksi umpikuijiin”. Oidipuksen hahmo, esimerkiksi isä, mestari, pappi, pomo, johtaja tai kenraali, on halun kaappaamisen mekanismi, jota sekä psykoanalyysi että kapitalismi käyttävät. (Deleuze 2005a, 19–24, 84; Deleuze & Guattari 2010, 342; Tynan 2009, 30; Vera 1978, 310.)

Marxin ja Deleuzen ja Guattarin projekteja voi tässä kohtaa rinnastaa pitemmällekin. Marxin mukaan tavaroiden vaihtoa selittämään tarvitaan abstraktioita, jotka puuttuvat Smithin ja Ricardon poliittisen taloustieteestä. Siksi Marx abstrahoi pääoman prosessina

irti sen konkreettista ilmentymistä ja käsittelee sitä ikään kuin itsenäisenä subjektina. Vastaavasti Deleuzen ja Guattarin mukaan halun muodostelmien selittämiseksi tarvitaan abstraktioita, jotka puuttuvat psykoanalyysistä. Siksi he abstrahoivat halun prosessina irti sen konkreettisista ilmentymistä ja käsittelevät sitä ikään kuin yhteiskunnan metafysisenä pohjavirtana. (Tynan 2009, 30.) Tämä abstrahointiprosessi selittää, miksi halun käsite muistuttaa välillä Spinozan *conatuksen* tai Nietzschen ”vallantahdon” kaltaisia klassisen metafysiikan käsitteitä. Samalla se auttaa ymmärtämään, miksi jotkut Deleuzen ja Guattarin kriitikot näkevät näiden halun käsitteen luonnollisena. Esimerkiksi Butler (1999, 215) kirjoittaa, että Deleuzen halun käsite muistuttaa ”valistuksen ajan vetoamista luonnollisiin haluihin” ja että Deleuzella halu edeltäisi kulttuuria ja yhteiskuntaa. Deleuze kuitenkin painottaa, että halu on sekä luovaa että luotua:

Puhun Félix Guattarin kanssa ”halun asetelmista”, koska en ole varma siitä, että mikrodyspositiivit voidaan kuvailla vallan termein. Minulle ”halun asetelma” sanoo sen, että halu ei ole koskaan määreenä ”luonnollinen” eikä ”spontaani”. (Deleuze 2005a, 50, suomennosta muutettu.)

Minulle haluun ei sisälly minkäänlaista puutetta; vielä vähemmän se on luonnonannettu; se käy täysin yksiin toimivan asetelman heterogeneeseen kanssa; se on prosessi, vastakkainen struktuurille tai genesikselle; se on affekti, vastakkainen tuntemukselle; se on ”haecceitas” (yhden päivän, ajanjakson tai elämän yksilöllisyys) vastakkainen subjektiivisuudelle; se on tapahtuma, vastakkainen asiaoliolle tai persoonalle. (Mt., 55.)

Ennen halun kiertokulun tarkastelua on syytä täsmentää termejä. *Anti-Oidipusta* lukiessa voi olla vaikea erottaa, miten halu, halutuotanto ja halukoneet eroavat.⁵⁷ *Halu (desir)* ei ole mikään tietty asia vaan on abstraktio energeettisestä prosessista, niin kuin Marxilla pääoma ei ole objekti vaan yhteiskunnallinen suhde prosessin muodossa. *Halutuotanto (production désirante)* taas viittaa ”puhtaaseen” (psykkiseen, yhteiskunnalliseen, aineelliseen jne.) energiaan, jonka virtauksista yhteiskunta koostuu. Kun halun käsitteen kohdalla esikuva on Marx, niin halutuotannon käsitteen Deleuze ja Guattari liittävät Freudiin: heidän mukaansa Freud keksii halutuotannon vuoden 1915 artikkelissaan ”Tiedostamattomasta”.

Halutuotanto ei kuitenkaan ole sama asia kuin Freudin *id*, koska Deleuzen ja Guattarin mukaan halutuotanto tuottaa todellisuutta suoraan ja välittömästi, kun taas Freudilla tiedostamaton pääsee käsiksi todellisuuteen vain egon välityksellä (Deleuze & Guattari

⁵⁷ Esimerkiksi muistiinpanoissaan *Anti-Oidipuksesta* Michael Hardt kirjoittaa, että ”ei ole mieltä puhua halusta sinänsä” ja ”ei ole olemassa halua, on vain halukoneita” (<http://people.duke.edu/~hardt/ao1.htm>, ei ilmestymisvuotta, luettu 2.5.2014). Jos halun käsitteessä ei ole mieltä, miksi Deleuze ja Guattari itse käyttävät sitä? Ja jos on olemassa vain halukoneita, miksi Deleuze ja Guattari pitävät tarpeellisena käyttää myös halun ja halutuotannon käsitteitä?

2010, 307–308; ks. myös Buchanan 2008, 28). Halutuotanto ei tarvitse välittäjää, mutta se esiintyy silti harvoin puhtaassa muodossa, koska halu on olemuksellisesti vallankumouksellista ”eikä mikään yhteiskunta voi sietää todellista halun asettamista vaarantamatta hyväksikäyttö-, alistamis- ja hierarkiarakenteitaan” (Deleuze & Guattari 2010, 137). *Halukone (machine désirante)* on kolmas halukäsite, ja se viittaa halutuotannon toiminnan mekanismeihin. Tapa, jolla halu virtaa, kanavoituu ja kytkeytyy, muodostaa koneen, ja tässäkin kohtaa kone ei ole metafora vaan tarkoittaa virtauksia ottavaa, ketjuja irrottavaa ja osia jakavaa mekanismia (mt., 49).

Taulukko 2. Halu, halutuotanto ja halukone.

	<i>esikuva</i>	<i>viittauskohde</i>	<i>esimerkki</i>
halu	Marx: pääoman käsitteen abstrahointi, Spinoza: <i>conatus</i>	halun virtaamisen prosessi (abstraktisti)	halun virtauksia koodataan, ylikoodataan ja dekodataan yhteiskunnallisesti (vrt. pääoman kasautuminen ja tuhoutuminen)
halutuotanto	Freud: tiedostamattoman keksiminen	virtaava (yhteiskunnallinen, psyykkinen, aineellinen...) energia	halutuotannon esiin purskahtaminen psykoosin puhkeamisena
halukone	funktionalismi, antropologia	halutuotannon toimintamekanismit	elimet, yhteiskuntajärjestelmät, käytännöt (kuten psykoanalyysi)

Skitsoanalyysin tutkimuksellinen tehtävä on selvittää, miten halun koneelliset asetelmat toimivat. Kun psykoanalyysi kysyy ”mitä se merkitsee?”, skitsoanalyysi kysyy ”miten se

toimii?” Metodina skitsoanalyysi muistuttaa Deleuzen omaa filosofian historian lukemisen tapaa, jossa hän pyrkii tulkitsemisen sijaan masinoimaan ja tuottamaan uutta:

Skitsoanalyysi luopuu tulkitsemisestä kokonaan, koska se luopuu vapaaehtoisesti etsimästä tiedostamattoman materiaalia: tiedostamaton ei tarkoita mitään. Sen sijaan tiedostamaton rakentaa koneita. Ne ovat halun koneita, joiden käytön ja toiminnan skitsoanalyysi paljastaa yhteiskunnallisten koneiden immanenssissa. Tiedostamaton ei sano mitään, se masinoi. Se ei ole ilmaiseva tai representoiva, vaan tuottava. (Mt., 208.)

6.3 Skitsoanalyysin marxilaiset metamallit

Deleuze ja Guattari päätyvät siis halun abstraktiin käsitteeseen vastaavalla tavalla kuin Marx päätyy pääoman abstraktiin käsitteeseen. Käsitteillä on muutakin yhteistä kuin abstrahointiprosessi. Kun Marx tarkastelee pääoman kiertokulkua kapitalistisessa yhteiskunnassa, Deleuze ja Guattari tarkastelevat halun kiertokulkua primitiivisessä, despoottisessa ja kapitalistisessa yhteiskunnassa. Pääoma on arvoa, joka on olemassa vain liikkeenä. Vastaavasti halu on aina liikkeessä: pysähtyminen tukahduttaa halun, niin kuin liikkeen loppuminen hävittää pääoman. Deleuze ja Guattari tarkastelevat halun virtauksia koodaamisen, ylikoodaamisen ja dekodeaamisen sekä re- ja deterritorialisaation käsitteillä. Vastaavasti Marx tarkastelee pääoman dialektista liikettä, kasautumista ja kuihtumista loputtomilla käsitejaotteluillaan. Pääoman liike on itsetarkoituksellinen ja rajaton. Samoin halulla ei ole päämäärää sen itsensä ulkopuolella.

Yhtäläisyydet menevät vielä syvemmälle. Buchananin (2008, 54–57) mukaan Marxin esittämä pääoman yleinen kaava $R - T - R'$ on ”metamalli” *Anti-Oidipuksen* halun kaavalle kytkentä-disjunktio-konjunktio. Deleuzen ja Guattarin tarkastelutapa on analoginen Marxin hankkeelle siinä mielessä, että heidän mukaansa halun tutkimuksen eli skitsoanalyysin on tutkittava halun virtaamista, tuotantoa ja kanavointia yhteiskunnallisessa järjestelmässä. Skitsoanalyysi toimii siis toisin kuin psykoanalyysi, joka ainakin klassisessa muodossaan rajoittaa analyysin perheen piiriin eikä tutki, miten haluvirrat läpäisevät perheet, työpaikat, koulut ja markkinat. ”Prosessina tuotanto ylittää kaikki ideaaliset kategoriat ja muodostaa kiertokulun, jonka immanenttina periaatteena toimii halu”, Deleuze ja Guattari (2010, 18) kirjoittavat. Heidän mukaansa on analysoitava halun mekanismeja ja investointeja, ei niinkään yksittäisten ihmisten henkilökohtaiseksi

ajateltuja traumoja, vaikka nekin aina ilmaisevat jotakin yhteiskunnallista. Halu liikkuu pääoman tavoin deterritorialisoitumalla, reterritorialisoitumalla ja jälleen deterritorialisoitumalla, siis laajentumalla ja virtaamalla, kiinnittymällä ja jähmettymällä ja jälleen laajentumalla.

Rahapääoma panee koneet ja työvoiman liikkeeseen investoimalla niihin (pääoman kaavan vaihe R – T) ja muuttamalla juoksevasta muodosta eli rahamuodosta kiinteään muotoon tuotantovälineiksi ja työvoiman palkaksi. Tuotantoprosessin jälkeen pääoma vapauttaa itsensä koneista, työvoimasta ja tuotetuista objekteista ja muuttuu jälleen juoksevaksi voimaksi (pääoman kaavan vaihe T – R'). Halun tiedostamaton kiertokulku noudattaa samankaltaista kaavaa Deleuzella ja Guattarilla. Alussa on halun kytkentäsynteesi eli tuotannon tuotanto, jossa halu on verrattavissa pääomaan: sillä on tuotantovälineitä, mutta siltä puuttuu työvoimaa. Työvoima tuotetaan ”vapauttamalla” se siteistä maahan, sukuun, kiltaan ja niin edelleen; kyse on pääoman kaavan R-vaiheesta. Vastaavasti halu kulkee tätä samaa ”alkuperäisen kasautumisen” polkua, kun se purkaa ruumiin elimiin ja organisoi ne uusiksi.⁵⁸ Ensimmäinen vaihe synnyttää uuden elementin: pääoman, jota Deleuze ja Guattari kutsuvat ”elimettömäksi ruumiiksi”. Alkuperäinen kasautuminen eli elinten purkaminen (tai työvoiman tuottaminen) johtaa elimettömän ruumiin kautta kiertokulun toiseen vaiheeseen, disjunkttiiviseen synteisiin, jossa jumalallisena ilmenevä elimetön ruumis (kapitalismissa siis pääoma) jakaa tuotannon elementit kaksiarvoisesti: sinusta tulee mies, sinä olet nainen, sinä toimit pappina, sinä rikollisena, sinusta tulee köyhä, sinusta rikas... Tämä vaihe vastaa pääoman kaavan R – T -vaihetta, jossa pääoma eli elimetön ruumis sijoittaa tuotantovälineisiin eli halukoneisiin (Buchanan 2008, 61). Tämä on myös subjektin syntymän alku.

Halun kiertokulun kolmas vaihe on konjunkttiivinen synteesi, jossa halun vapaan (konnektiivinen synteesi) ja kiinnitetyn (disjunkttiivinen synteesi) tilan ristiriidasta ”subjekti tuottuu jäännöksenä halukoneiden rinnalla” (Deleuze & Guattari 2010, 31; Buchanan 2008, 63–64). Halun ”vetovoima- ja hylkimisvoimien vastakkaisuus tuottaa intensiivisten elementtien avoimen sarjan”, jotka ilmaisevat ”metastabiileja, paikallaanpysyviä tiloja, joiden kautta subjekti kulkee” (Deleuze & Guattari 2010, 32).

⁵⁸ Elimet tarkoittavat tässä yhteydessä ”mitä tahansa ruumiinosia, jotka tiedostamattoman näkökulmasta pystyvät tekemään työtä, toisin sanoen pystyvät tuottamaan itsessään virtauksen sekä kääntämään libidon lakkaamattoman virran affektiksi” (Buchanan 2008, 59). Elimet vastaavat vapaata työvoimaa, koska molempien tuottavuus on jatkossa toisen palveluksessa (elimettömän ruumiin eli pääoman, mt.).

Kuten strukturalisteilla, subjekti on tässäkin toissijainen tuotantoprosessiinsa ja itseään edeltäviin olosuhteisiin verrattuna. Koneistot eli kytkennät ja virtaukset hallitsevat: ”Subjekti itse ei ole keskellä — siinä on kone — vaan reunalla, vailla pysyvää identiteettiä.” (mt., 34.) Kiertokulun keskustassa ei ole subjekti, vaan halukone, niin kuin pääoman kiertokulun keskustassa ei ole yksittäinen kapitalisti, työläinen tai kuluttaja, vaan pääoma itse.

Rakenteellisesta samankaltaisuudestaan huolimatta halu ja pääoma ovat arvotukseltaan toistensa vastakohtia. Halu on Deleuzelle ja Guattarille positiivinen ja luova voima. Se on kapitalismin prosessin todellinen subjekti, jota aksiomatiikka ei ikinä pysty kokonaan ottamaan haltuunsa. Pääoma taas on Marxille pohjimmiltaan negatiivinen seikka, alistussuhde, kuoleman edustaja, elävästä työstä veristä energiaa imevä vampyyri (Marx 1974, 236), josta olisi päästävä eroon.

Skitsoanalyysillä on nähdäkseni pääoman yleisen kaavan lisäksi toinenkin marxilainen metamalli, joka löytyy Marxin *Grundrissetä* eli vuosien 1857–1858 taloudellisista käsikirjoituksista (Marx 1986a; 1986b). Deleuze ja Guattari aloittavat skitsoanalyysinsa huomioimalla, että yhteiskunta erottaa kolme omalakisista piiriä: tuotanto, jakelu ja kulutus (Deleuze & Guattari 2010, 17). Kapitalismissa tämä erottelu edellyttää pääoman, työnjaon ja tietynlaisen väärän tietoisuuden, kuten Marx pyrki osoittamaan. Poliittinen taloustiede oli erotellut nämä talouden piirit (joskus jakeluun lisätään vaihto, jolloin sfäärejä on neljä), ja erottelua seurasi keskustelu siitä, mikä sfääri on ensisijainen ja mihin taloustieteen täytyy keskittyä. Esimerkiksi Ricardo esitti, että taloustieteen tutkimuskohde on jakamisen sfääri.

Marx (1986a, 34–57) käsittelee talouden piirien jakoa *Grundrissen* johdannossa. Hänen mukaansa piirien erillisuus on harhaa, sillä tuotanto on välittömästi kuluttamista ja kuluttaminen tuottamista. Tuotanto on kuluttamista, sillä tuotettaessa kulutetaan työvoimaa (työläisten elämänvoimaa) ja tuotannon välineitä (työkaluja, koneita jne.) sekä raaka-aineita. Tuotanto on myös kulutuksen tuotantoa, sillä tuotanto tuottaa kulutuksen materiaalin (itse tuotteen), tavan, jolla tuote kulutetaan (kulutuksen ympäristön) ja kulutuksen tarpeen tuotteen muodossa: esimerkiksi taideteos on tuote, joka luo taiteelle herkän ja kauneutta ihailevan yleisön — tuottaminen luo tarvetta ja kuluttajaa. Kuluttaminen on myös tuotantoa, sillä vaikkapa kuluttamalla ruokaa ihminen tuottaa ja uusintaa oman kehonsa. Vasta kuluttaminen tuottaa subjektin, jota varten tuotetut ovat

tuotteita; tuote saa viimeisen silauksensa vasta kulutuksessa ja siitä tulee "oikea tuote" vasta kun se kulutetaan. Kulutus on myös tuottamisen tuottamista, sillä se tuottaa tarpeen ja motiivin lisätuotannolle. Ei ole kulutusta ilman tarvetta, ja kulutus itse on se, joka uusintaa tarpeen.

Marxin tulos *Grundrissen* johdannossa "ei ole se, että tuotanto, jakaantuminen, vaihto ja kulutus ovat identtisiä, vaan että ne kaikki muodostavat kokonaisuuden osat, ovat eroavuuksia ykseyden sisällä" (mt., 49). Tuotanto kuitenkin hallitsee tätä prosessia (mt.). Kaikki alkaa tuotannosta, ja prosessi aina palaa tuotantoon. Ilman tuotantoa ei voi olla jakamista, vaihtamista eikä kuluttamista, ja nämäkin täytyy tuottaa siinä missä itse jaettava, vaihdettava ja kulutettava tuote. Deleuze ja Guattari ovat samaa mieltä:

Tosiasiassa nimittäin [--] ei ole olemassa verrattain riippumattomia sfäärejä tai virtapiirejä: tuotanto on välittömästi kulutusta ja rekisteröimistä, rekisteröiminen ja kulutus määräävät tuotantoa suoraan, mutta ne määräävät sitä itse tuotannon ytimessä. Itse asiassa kaikki on tuotantoa: tuotantojen, aktioiden ja passioiden tuotantoa; rekisteröimisten, jakeluiden ja suuntimien tuotantoa; kulutusten, hekuman, ahdistuksen ja kivun tuotantoja. Kaikki on tuotantoa siinä määrin, että rekisteröimiset kulutetaan ja tuhotaan välittömästi, ja kulutus tuotetaan heti uudelleen. (Deleuze & Guattari 2010, 17–18.)

Deleuze ja Guattari rinnastavat Marxin esittelemät yhteiskunnan tasot väärään tietoisuuteen, koska todellisuudessa "kaikki on tuotantoa". Tuotannon sisällä he kuitenkin pitävät kiinni tuotannon, jakamisen ja kuluttamisen kolmijaosta ja itse asiassa perustavat koko teoksensa rakenteen siihen. *Anti-Oidipus* on muun ohessa tutkimus yhteiskunnallisten tiedostamattomien (passiivisten) synteeseiden käytöstä. Synteesejä on kolme ja ne seuraavat suoraan klassisen taloustieteen perinteisestä kolmijaosta:

1. Tuottavan synteessin eli tuotannon tuotannon muoto on kytkevä: "Ja + ja + ja ..."
Kytkeväsynteesi tarkoittaa tuottavia kytkentöjä. Sen psykoanalyttinen vastine on *libido* (energia). (Mt., 15–22, 83–91.)
2. Jakavan synteessin eli jakelun tuotannon muoto on disjunkttiivinen: "Tai... tai..."
Disjunkttiivinen synteesi tarkoittaa jakautumista suhteessa tuottamattomaan elementtiin, elimettömään ruumiiseen, joka näyttäytyy tuotannon luonnollisena tai jumalallisena edellytyksenä. Sen psykoanalyttinen vastine on *numen* (jumala). (Mt., 22–29, 91–101.)

3. Kuluttavan synteessin eli kulutuksen tuotannon muoto on konjunkttiivinen: ”Se on siis...” Konjunkttiivinen synteessi tarkoittaa ylijäämäenergian kuluttamista ja subjektin syntymistä. Sen psykoanalyttinen vastine on *voluptas* (nautinto). (Mt., 29–35, 101–126.)

Synteessien esittely on samalla halun kiertokulun esitys. Myös halun ajattelussaan Deleuze ja Guattari toistavat muunnellen Marxia, kuten Marx itse toisti muunnellen häntä edeltäneitä poliittisia taloustieteilijöitä.

6.4 Skitsofrenia kapitalismin kaksoisliikkeen kuvauksena

Tämä pitkäkö kiertokulkujen erittely on vastaus subjektiviteetin ongelmaan Deleuzella ja Guattarilla. Halun virta tuottaa subjekteja kiertokulun prosessinsa ylijäämänä tai sivutuotteena. Tämä selittää, mistä kapitalistisen ihmisen ja esimerkiksi uusklassisen taloustieteen ”arkijärjen subjektius” tai ”porvarillinen subjekti” on peräisin. Subjekti syntyy voimien vastakkaisuuksista, kun elimettömänä ruumiina toimiva pääoma jakaa ja kanavoi haluja ja kun pääomaa tukevat instituutiot, kuten koulu, kirkko, valtio ja psykoanalyysi, sitovat haluja virtapiireihinsä. Perimmäinen toimija on kuitenkin halutuotannon koneisto, jota ilman pääomakaan ei olisi olemassa (”ainoana subjektina toimii halu itse”, mt., 88). Marxin *Pääomassa* esittämässä näkemyksessä työvoimasta peräisin oleva pääoma kääntyy kapitalistista yhteiskuntaa ohjaavaksi subjektiprosessiksi. Deleuze ja Guattari jakavat tämän analyysin, mutta ottavat vielä askeleen taaksepäin ja asettavat halun kiertokulun koko yhteiskuntahistoriaa ohjaavaksi prosessiksi.⁵⁹

Anti-Oidipuksen mukaan subjekti syntyy siis juoksevan ja kiinteämmän elementin vastakkaisuudesta: libidon ja affektin ristiriidasta, vapaan työvoiman ja pääoman hankauksesta, halukoneiden ja elimettömän ruumiin selkkauksesta. Nämä ristiriidat pitävät kasassa niin subjektia kuin kapitalismiakin. Kuten Deleuze ja Guattari kirjoittavat, halukoneet toimivat vain rikkoutumalla, eli konfliktit ja jakautumiset tarjoavat

⁵⁹ On oma keskustelunsa, missä määrin Deleuzen ja Guattarin halun käsite lopulta eroaa työväenluokan ja elävän työn käsitteistä, jotka esimerkiksi autonomistisissa Marx-luennoissa nousevat pääoman edelle todelliseksi yhteiskunnan liikettä ohjaavaksi subjektiksi. Nähdäkseni halun käsite on elävää työtä laajempi eikä rajoitu työn tekemiseen tai inhimillisiin ruumiisiin. Joka tapauksessa Deleuze ja Guattari tulevat Marx-luennassaan lähelle operaistien ja autonomien Marx-tulkintaa, jossa kapitalismin todellinen subjekti ei ole pääoma vaan aina liikkeessä oleva ”väki” (väen käsitteestä ks. tutkielman luku 7).

järjestelmälle välttämätöntä energiaa. Konfliktia tarkastelemalla löytyy myös kapitalismin — ja subjektin — mahdollinen murtumakohta. Kapitalismi ei pysty kokonaan hallitsemaan skitsofreenista jakautumistaan, hajoamistaan ja pakenemistaan, vaikka tämä skitsoprosessi on kapitalismin lähtökohtana siinä mielessä, että se elää vallankumouksista, työväen kamppailuista, pakolinjoista, innovaatioista, kokeiluista ja laajentumisyrityksistä. Niin kuin Viren (2007, 16) kirjoittaa, pääoma voi ”ylittää omat rajansa, itsensä rajana, vain sen ansiosta, että jokaista sen yhteiskuntaan kohdistuvan komennon ja riiston muotoa vastaan taistellaan yhä laajemmin”.

Sama vapautuksen/hajottamisen (deterritorialisaation) ja kiinnioton/koostamisen (reterritorialisaation) välinen jännite vaikuttaa sekä psykoanalyysissa että kapitalismissa. Molempien menestys riippuu tasapainoilusta reunalla. Niitä, kuten subjektia, pitää yllä jännite, joka voi laua kumpaan tahansa suuntaan: jähmettymiseen (totaalinen reterritorialisaatio, jäykkyys, neuroosi) tai hajoamiseen (totaalinen deterritorialisaatio, kontrolloimaton virtaaminen, psykoosi). Kapitalismi, psykoanalyysi ja subjekti voivat jokainen tuhoutua kahdella tavalla: menemällä liian pitkälle reterritorialisaatioon, jolloin ne kivistyvät ja leikkaavat kiinni, tai menemällä liian pitkälle deterritorialisaatioon, jolloin ne murtuvat, tulvivat ja romahtavat.

Deleuze ja Guattari eivät lopulta oikeastaan vastaa kysymykseen siitä, mikä tai millainen subjekti on, koska kysymys on heidän mukaansa väärin asetettu. Heidän tärkein panoksensa subjektin ongelmaan on kysymyksen uudelleenmuotoilu: millaisissa olosuhteissa subjektiviteettia tuotetaan ja millaista subjektiviteettia tuotetaan? Miten yhteiskunnalliset ja tiedostamattomat sommitelmat kanavoivat haluja?

Omaan kysymykseensä he vastaavat esittämällä halun genealogian kapitalismin universaalihistorian muodossa. Subjektiviteettia ei voi erottaa kapitalismista, ja kapitalismia taas ei voi erottaa pääoman kiertokulusta. Subjekti, halu ja pääoma virtaavat yhdessä. Siksi subjektiviteetin tutkimuksen on oltava aina myös kapitalismin tutkimusta, kuten Marx ja monet viime vuosikymmenten autonomisten liikkeiden teoreetikot ovat ajatelleet. Tästä näkökulmasta voisi ajatella, että yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksen tulisi olla samalla myös kapitalismin tutkimusta.

7. PREKARIAATTI JA MEGAFONI: KAPITALISMIANALYYSI 2000-LUVUN AUTONOMISISSA LIIKKEISSÄ

7.1 Johdanto

Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysi on toiminut väljänä teoreettisena viitekehyksenä joukolle uusia työelämän, talouden ja kulttuurin muutokseen yhdistettyjä yhteiskunnallisia liikkeitä. Esittelen tässä luvussa kehityskulkuja, joiden vuoksi Deleuze ja Guattari ovat ajankohtaisia liikkeiden kannalta ja tiivistän heidän yhteistyönsä poliittisia piirteitä niiltä osin kuin tässä käsitellyt liikkeet ovat huomioineet heidän esittämänsä analyysia. Toiseksi tarkastelen Deleuzen ja Guattarin vaikutusta Michael Hardtin ja Antonio Negrin *Imperiumi*-teokseen, joka herätti 2000-luvun alussa paljon keskustelua aktivistien ja liiketutkijoiden parissa. Kolmanneksi tutkin liikkeiden sovelluksia käyttämällä esimerkkinä vuosina 1999–2008 julkaistua autonomisten liikkeiden teorialehti Megafonia ja erityisesti sen liepeillä toiminutta prekariaattiliikettä, jonka teoreettisena taustana oli Deleuzen, Guattarin, Hardtin ja Negrin ajattelu sekä näihin läheisesti liittyvä autonomistinen perinne. Megafonia ja prekariaattiliikettä on vaikea ymmärtää hahmottamatta Deleuzen ja Guattarin kapitalismin analyysia ja kapitalismin käsitettä. Samalla Megafoni siihen liittyvine liikkeineen toimii esimerkkinä Deleuzen ja Guattarin kapitalismiajattelun jatkokehittelystä.

7.2 Kapitalismin ja skitsofrenian politiikanfilosofinen viitekehys

Jos on olemassa niin sanottu ”jälkistrukturalistinen” sukupolvi, French Theory ja postmodernismia äidinmaitonaan imenyt sukupolvi [--], on *Anti-Oidipus* yksi tämän sukupolven aapisista. Se on yksi niistä kirjoista, joita ilman tähän sukupolveen kuuluva ei ole voinut oppia lukemaan ja kirjoittamaan *comme il faut*. (Sinivaara 2007, 1.)

Deleuzen ja Guattarin antiautoritaarinen kirjoitustyyli tulkittiin ilmaisuksi vuoden 1968 työläisten ja opiskelijoiden kapinasta. Erityisesti *Anti-Oidipuksesta* tuli 1970-luvulla Ranskassa juhlittu underground-kirja, joka ”kaikkien” oli pakko lukea ja tuntea. Toisinaan Deleuze ja Guattari nostettiin pienten oidipus-hahmojen asemaan ja korotettiin postmoderneiksi teoriaguruiksi, vaikka on kiistanalaista, onko heidän suuria narratiiveja esittävä ja luonnontieteellisiä esimerkkejä hyödyntävä ajattelunsa erityisen postmodernia (heidän kirjoitustyyliinsä varmasti on). 1980-luvulla heihin suhtauduttiin Ranskassa viileämmin, mutta angloamerikkalaisessa kirjallisuuden- ja Ranska-tutkimuksessa heidän ajattelunsa otettiin innostuneesti vastaan ja sulautettiin osaksi rakennelmaa, jota alettiin kutsua nimellä ”French theory”. Deleuzea ja Guattaria luettiin pitkälti tuolloin vallalla olleen kielellisen kääntein innostamana, ja heidän poliittinen ja kapitalismikriittinen puolensa otettiin laajempaan tarkasteluun vasta 1990-luvulla.

Kun tarkastellaan 2000-luvun alun yhteiskunnallisia liikkeitä poliittisen filosofian näkökulmasta, Deleuze ja Guattari ovat ajankohtaisia nähdäkseen ainakin neljästä syystä. Ensinnäkin yhteiskuntatieteissä on nähty jonkinlainen siirtymä Foucault’n analysoimista kuriyhteiskunnista Deleuzen hahmottelemiin kontrolliyhteiskuntiin, joissa valta operoi sisäistetyllä itsekontrollilla, valvonnalla ja mielivallalla. Siirtymä ei tarkoita, että kurinpito katoaisi, vaan että kontrollit toimivat uudella tavalla ja kurilogiikan rinnalla. Tilaan sijoittuvan kurin lisäksi ihmisiä hallinnoidaan tuottamalla odotuksia, mielialoja, etiikkaa ja haluja (Virtanen 2006, 17).

Toiseksi on esitetty (esim. Jakonen, Peltokoski & Virtanen 2006; Virtanen 2006; Žižek 2003), että uusi postfordistinen talous ja nykyinen työelämä operoivat osittain Deleuzen ja Guattarin työstämillä käsitteillä, kuten rihmasto, joustavuus, liikkuvuus, paikattomuus, diffuusit olosuhteet, luovuus ja halu. Se halujen, koneiden ja virtojen ontologia, josta Deleuze ja Guattari kirjoittivat 1970- ja 80-luvuilla, näyttää tulleen osaksi nykykokemusta.

Kolmanneksi filosofiassa, sosiologiassa ja kulttuurintutkimuksessa on 1990-luvulta alkaen ollut havaittavissa diskurssianalyysiin ja semiotiikkaan kyllästymisen merkkejä. On puhuttu ”kielellisen käänteeseen kuolemasta” ja ”affektiivisestä käänteestä”, joka tarkoittaa ruumiillisuuden, materiaalisuuden ja välittömien ei-rationaalisten ja ei-merkityksellisten vaikutusten tutkimuksen lisääntymistä, kun taas 1970- ja 80-lukujen jälkistrukturalismi korosti tekstuaalisuutta ja kielellisiä аспектеjä merkityksen syntymisessä. Deleuzen ja Guattarin yhteiskunnallisten asetelmien ja koneiden ajattelu tarjoaa yhden tavan huomioida affektiivisuus, ruumiillisuus ja materiaalisuus hylkäämättä merkityksen analyysia, koska heille semioottiset järjestelmät ovat yhteiskunnallisten asetelmien osia ja tuotteita. (Semiotiikan lingvistisen mallin ongelmista Deleuzen ja Guattarin näkökulmasta ks. Virtanen 2006, 116-123.)

Neljänneksi Deleuze ja Guattari ovat inspiroineet antikapitalistista ja globalisaatiokriittistä aktivismia. Heidän ajattelunsa on tarjonnut liikkeille käsitteellisiä työkaluja ja strategioita. Vuonna 1976 *Rhizome*-kirjasessa esitelty rihmaston⁶⁰ käsite on usein käytetty esimerkki, jolla voidaan havainnollistaa Deleuzen ja Guattarin poliittista käyttöä. Deleuzelle ja Guattarille rihmasto on horisontaalisen ajattelun malli, ja käsitteenä se tulee monilta osin lähelle verkoston käsitettä, jonka avulla toimijuutta ja yhteiskunnallisten liikkeiden organisoitumista on käsitelty yhteiskuntatieteissä 1990-luvulta alkaen. Abstraktisti ilmaistuna rihmasto muodostaa viivoista tai linjoista koostuvan tason, jonka linjat voivat yhdistyä tai ne voidaan yhdistää miten tahansa. Tason viivat eivät palaudu mihinkään yhteen tekijään, kuten johtajaan tai ytimeen. Rikkaruoho, rottajoukko, aivot, muurahaisjoukko, peruna ja internet ovat esimerkkejä rihmastosta. Mikä tahansa rihmaston viiva voidaan yhdistää mihin tahansa toiseen viivaan; rihmasto on heterogeeninen ja avoin. Subjektin, objektin tai pisteiden sijaan rihmasto on eri suuntiin kulkevien viivojen ja linjojen asetelma. Rihmaston voi katkaista tai rikkoa mistä tahansa ja se voi jatkaa kasvamistaan vanhoja tai uusia viivoja pitkin. (Deleuze & Guattari 1980, 9–37; 1992, 22–49.)

⁶⁰ Täsmällisesti *rhizome* tarkoittaa ”maavartta” (esim. rönsy, mukula, sipuli). Biologisessa mielessä (sieni- tai bakteeri)rihmasto on ranskaksi *mycélium*. Ilmaisui *tige souterraine* (”maanalainen varsi”, ”maavarsi”) on lähes *rhizomen* synonyymi. ”Rihmasto” ei siis ole tarkka käänös käsitteelle, mutta se on vakiintunut ja avautuu huomattavasti helpommin kuin ”maavarsi”, ja sitä paitsi Deleuze ja Guattari abstrahoiivat käsitteen irti kasvitieteestä ja soveltavat sitä esimerkiksi eläimiin ja filosofiaan. Näistä huomioista kiitos Julius Telivuolle.

Rihmastoa voi ajatella uusien yhteiskunnallisten liikkeiden organisoitumisen mallina. Liike, esimerkiksi talonvaltausliike, globalisaatiokriittinen liike tai prekariaattiliike, on eräänlainen rihmasto, ja pienemmät toimintaryhmät ovat sen viivoja, jotka muodostavat oman rihmastonsa. Esimerkiksi Italian radikaalien työväenliikkeiden valtaukset ja katutaistelut 1970-luvulla ja 1980-luvun saksalaisten autonomien kamppailut poliiseja vastaan talonvaltauksissa ja mielenosoituksissa organisoituivat jossain määrin rihmastomaisesti (ks. Katsiaficas 2006, 100–105). Tällaiset taktiikat olivat yksi lähtökohta 1990-luvun ja 2000-luvun alun anarkistien ”mustalle blokille” ja muille antiautoritaarisen läheisryhmätoiminnan muodoille. Rihmaston käsitteellä on helppo luoda kuvaa hajanaisesta ja voittamattomasta ”kasvustosta”, joka sijaitsee kaikkialla ja voi iskeä spontaanisti missä tahansa, milloin tahansa (tämän kuvan luomista voi pitää yhtenä Hardtin ja Negrin ajattelun tavoitteista). Lisäksi rihmastolla voidaan työstää sekalaisten ryhmien ja toimintatapojen kytkeytymistä toisiinsa.

Organisoitumiseen ja yhteiskunnan analysoimiseen soveltuvien käsitteiden lisäksi Deleuze ja Guattari tarjosivat liikkeille kapitalismin kiihdyttämiseen perustavan toimintastrategian. *Anti-Oidipuksessa* Deleuze ja Guattari esittävät kysymyksen:

[M]istä väylä vallankumoukselle — onko sellaista? — onko vetäydyttävä maailmanmarkkinoilta, kuten Samir Amin neuvoo kolmannen maailman maita tekemään, samalla kun fasismiin ”taloudellinen ratkaisu” oudosti uudistuu? Vai pitäisikö kulkea vastakkaiseen suuntaan? Siis viedä markkinoiden, dekodauksen ja deterritorialisaation liike vielä pidemmälle? (Deleuze & Guattari 2010, 274.)

Deleuze ja Guattari eivät kannata deterritorialisaation ja reterritorialisaation välistä tasapainoa, joka pitää kasassa niin kapitalismia kuin subjektiakin. Päinvastoin he haluavat kiihdyttää kapitalistista prosessia ja suistaa sen raiteiltaan.

Skitsofreniapitoisesta virtojen teorian ja käytännön näkökulmasta virrat eivät kenties nimittäin vielä ole kyllin deterritorialisoituja, kyllin dekodattuja. Prosessista ei pidä vetäytyä, vaan on mentävä pitemmälle, ”kiihdytettävä prosessia”, kuten Nietzsche sanoi: todellisuudessa emme ole vielä nähneet mitään. (Mt.)

Deleuzen ja Guattarin joskus ”kiihdytysopiksi” (*accelerationism*) kutsutun ehdotuksen ajatus on, että jos kapitalismia kiihdyttäisiin niin paljon, että sitä tukevat arkaaiset muodostelmat, kuten rasismit, patriarkalismit ja kansallisvaltiot putoaisivat pois, niin koko kapitalismi romahtaisi. Esimerkiksi vuosien 2010–2013 arabikeväänä tunnettua

vallankumouksellisten protestien aaltoa ja Ranskan opiskelijoiden ja työläisten kapinaa touko-kesäkuussa 1968 voi ajatella tästä näkökulmasta: kun kapitalismia kiihdytettiin investoimalla inhimilliseen pääomaan (korkeakoulutukseen) tietyn kynnyksen yli, opiskelijat eivät halunneetkaan enää mennä tottelevasti palkkatöihin vaan suuntasivat kadulle osoittamaan mieltään. Kapitalismi elää kiihdytyksistä ja liikkeistä, se tarvitsee esimerkiksi korkeakoulutettua työvoimaa, mutta se ei pysty täysin hallitsemaan näitä liikkeitä. Deleuze ja Guattari katsovat, että riittävän kovalla lisävauhdilla kapitalismi saattaisi menettää kontrollin kokonaan. Sen sijaan kapitalismin reaktiivinen vastustaminen suojautumalla ja käpertymällä saattaa päätyä tukemaan hierarkkisia arkaismeja.

Mille plateaux'ssa Deleuze ja Guattari muuttavat ehdotustaan eivätkä enää yllytä jatkuvaan deterritorialisaatioon ja kiihdyttämiseen. Murtumien tuottamisen sijaan he varoittavat liiallisesta nopeudesta ja hajoamisesta, joka uhkaa räjäyttää pakenevan liikkeen ”mikrofasismeiksi” tai ”mustiksi aukoiksi”. Kiihdyttämisen ja hajottamisen lisäksi he peräänkuuluttavat uusia asetelmia ja subjektiviteetin ja organisoitumisen muotoja, joiden luominen edellyttää heidän mukaansa myös tiettyä varovaisuutta, hitautta ja reterritorialisaatiota.

Deleuzen (2005a, 129) mukaan *Mille plateaux'n* poliittinen ajattelu osoittaa erityisesti kolmeen tärkeään suuntaan. Ensimmäkin kirjassa tarkastellaan yhteiskuntaa jatkuvasti kaikkialle pakenevana prosessina (ks. tämän tutkielman luku 4.2). Yhteiskuntaa tutkiessa pitää siis selvittää, mihin se on menossa ja mitä on tapahtumassa. Deleuzea ja Guattaria eivät kiinnosta keskimääräiset olosuhteet, vaan äärirajat, vuotokohdat ja prosessit, joissa tapahtuu laadullisia muutoksia. Toiseksi Deleuze ja Guattari korvaavat luokan käsitteen vähemmistöjen käsitteellä (ks. luku 5.4). Kolmas suunta rakentuu ”sotakoneiden’ aseman etsimisestä”. Tässä Deleuzen ja Guattarin käsitteistö saattaa hämätä. He kirjoittavat ”sotakoneesta”, ja haastattelussa Deleuze (2005a, 129) sanoo, että sotakoneen käsite ei ”määrity lainkaan sodan kautta vaan tietyn miehitystavan kautta” ja antaa esimerkiksi Palestiinan vapautusjärjestö PLO:n tavan käyttää aikaa ja tilaa. Tämän perusteella voisi ajatella, että sotakone viittaa jonkinlaiseen militanttiuteen, sissisotaan ja aggressioon. Kyse on kuitenkin pikemminkin organisoitumisen tavasta. Kun esimerkiksi valtiokoneisto organisoii yhteiskuntaa uurtamalla, kanavoimalla ja juovittamalla tilaa (vrt. shakkipeli), sotakoneen organisoitumismuoto on avoin, sileä, ulkoinen ja perustuu liikkuville suhteille (vrt. go-peli) (Deleuze & Guattari 1980, 436–437).

Kuten kapitalismin aksiomatiikan esittelyn yhteydessä luvussa 5.4 kävi ilmi, Deleuzen ja Guattarin (mt., 590) mukaan vähemmistöjen tehtävä on ”kapitalismin murskaaminen, sosialismin uudelleenmäärittely, sotakoneen perustaminen”. Kysymys kapitalismin tuhoamisesta tai ylittämisestä jää kuitenkin auki sekä *Anti-Oidipuksessa* että *Mille plateaux’ssa*. Tämä johtunee siitä, että kapitalismin ylittävä perspektiivi vaikuttaa utopistiselta kapitalismin sisältä katsoen, eivätkä Deleuze ja Guattari halua esittää minkäänlaista utopiaa, koska sellainen olisi idealismia, toisten puolesta ajattelemista ja hierarkian asettamista (utopiasta vrt. kuitenkin Deleuze & Guattari 1993, 104–105). Skitsoanalyysillä ei ole mitään poliittista ohjelmaa, koska ”ohjelman tarjoaminen olisi sekä irvokasta että huolestuttavaa” (Deleuze & Guattari 2010, 430). Filosofien ei pidä kuvitella olevansa puolue tai puhuvansa massojen puolesta (mt.). Ajattelu ei tarjoa mallia, joka ikään kuin vain painettaisiin maailmaan, vaan työkaluja toiminnan rakentamiseen ja toiminnasta oppimiseen.

7.3 Hardtin ja Negrin sovellus

Deleuze ja Guattari ovat tarjonneet työkaluja yhteiskunnalliseen ajatteluun ja argumentointiin *Anti-Oidipuksen* ja *Mille plateaux’n* lisäksi myös Hardtin ja Negrin⁶¹ poliittista filosofiaa käsittelevän trilogian välityksellä. Teoksissaan *Imperiumi* (Hardt & Negri 2005a), *Multitude* (Hardt & Negri 2005b) ja *Commonwealth* (Hardt & Negri 2009) Hardt ja Negri asemoivat työnsä yhteistyössä syntyneen kommunistisen teorian sekä kapitalismia ja työväen kamppailuja tutkivien projektien perinteeseen. He kirjoittavat ottaneensa *Imperiumiin* mallia kahdesta poikkeittieteellisestä tekstistä: Marxin *Pääomasta* ja Deleuzen ja Guattarin *Mille plateaux’sta* (Hardt & Negri 2005a, 397, viite 4). Marxin ja

⁶¹ Michael Hardt on yhdysvaltalainen aktivisti, filosofi ja kirjallisuudentutkija. Hänet tunnettiin ennen Negrin yhteistyötään Deleuzen varhaisajattelua käsittelevästä monografiasta (Hardt 2007) sekä muun muassa Yhdysvaltojen perustuslain tutkimuksesta. Antonio Negri on tehnyt pitkän uran valtio-oppineena ja yhteiskunnallisten liikkeiden — erityisesti operaismon ja autonomian — filosofina, jonka ajattelu liikkuu marxismin ja jälkistrukturalistisen anarkismin välimaastossa. Molemmat ovat osallistuneet yhteiskunnallisten liikkeiden toimintaan, Hardt aluksi Väli-Amerikassa ja Negri erityisesti Italiassa ja muualla Euroopassa. Negri on viettänyt suuren osan urastaan maanpaossa ja vankilassa. Hän päätyi vankilaan oikeistolaisen poliitikon murhaa ja Brigate Rosse -terroristiryhmän johtamista koskeneiden oikeudenkäyntien vuoksi, vaikka syytöksiä ei koskaan pystytty todistamaan. Deleuze puolusti Negriä avoimessa kirjeessä, ja Guattari organisoi Negrin maanpaon sekä järjesti hänelle asunnon Pariisissa, kun Negrin onnistui päästä ulos vankilasta vuonna 1983 poliittisen immuniteetin nojalla (immuniteetti seurasi siitä, että Negri valittiin Italian parlamenttiin). (Dosse 2010, 296–300, 477.) Sekä Hardt että Negri ovat poliittisen toimintansa lisäksi akateemikkoja: Hardt on Duken yliopiston kirjallisuuden ja italian kielen professori, ja Negri on toiminut Padovassa poliittisen filosofian professorina.

Engelsin kohtaamisesta syntyivät *Kommunistinen manifesti* ja *Pääoman* myöhemmät osat. Deleuzen ja Guattarin kohdatessa filosofia, aktivismi ja psykoanalyysi törmäsivät, syntyi kapitalismin ja skitsofrenian projekti. Voisiko Hardtin ja Negrin kohtaamista verrata heidän esikuviansa projekteihin?

Trilogian ensimmäinen osa *Imperiumi* sai välittömästi suuren suosion ilmestyessään vuonna 2000. ”Vasemmistolaisen akateemikon ja italialaisen vangin epätodennäköinen kirja valloittaa Amerikkaa myrskyn lailla”, *The Observer* -lehti kirjoitti juttunsa ingressissä (Vulliamy 2001). Slavoj Žižek (2001) kutsui kirjaa yritykseksi kirjoittaa kommunistinen manifesti 2000-luvulle. Teoksesta keskusteltiin kampuksilla Los Angelesista Pariisiin ja Jyväskylästä Tokioon.

Kirjan nimi viittaa uuteen globaalin suvereenin muotoon eli ”hallitsemisen logiikkaan ja rakenteeseen”. Hardtin ja Negrin mukaan kansallisvaltioiden rappioitunut suvereenius on siirtynyt Imperiumille, jonka muodostaa ”kansallisten ja ylikansallisten organismien ketju, joita yhdistää samanlainen vallan logiikka”, ”suunnaton sorto- ja tuhkoneisto” (Hardt & Negri 2005a, 12–15).

Se on *hajautettu* ja *deterritorialisoiva* valtakoneisto, joka asteittain sulkee koko maailman avoimien ja yhä laajenevien rajojensa sisään. Imperiumi ohjailee monenkirjavia identiteettejä, joustavia hierarkioita ja monimuotoista kanssakäymistä mukautuvien komentoverkostojen välityksellä. (Mt., 12, kursiivit alkuperäisessä.)

2000-luvulla on käynnissä siirtymä ”imperialistisen ajan maailmankartan kansallisväreistä imperiaaliseen sateenkaareen”, jossa yksikään valtio ei voi enää komentaa maailmaa mielensä mukaan. Esimerkiksi Yhdysvalloilla on erityisasema Imperiumissa, koska sen konstituutioon (eli muodollisen perustuslain ja materiaalinen rakenteen yhdistelmään) kuuluu imperiaalisia, Euroopasta eroavia piirteitä, mutta Yhdysvallat ei kuitenkaan ohjaa Imperiumia. Järjestelmän taustalta ei löydy yhtä vihollista tai hallitsijaa, jonka kaatamalla Imperiumin voisi tuhota. Imperiumia ei ohjaa mikään tietty taho, mutta se ei ole satunnainenkaan muodostelma, vaan se on (työ)väen kamppailuista syntynyt uusi maailmanjärjestys. (Mt., 11–17.)

Siirtymä Imperiumiin kertoo Hardtin ja Negrin mukaan kapitalismin muutoksesta. Ensimmäinen, toinen ja kolmas maailma sekoittuvat, tehdastyöstä siirrytään kommunikatiiviseen ja affektiiviseen työhön, eli palvelusektorin, luovan työn ja

informaatioteknologian osuus tuotannosta nousee hegemoniseksi, ja tuotanto muuttuu ”biopoliittiseksi”, eli kapitalismi alkaa ohjailta itse yhteiskuntaelämän tuotantoa sen sijaan, että se ohjaisi vain teollista tuotantoa tehtaissa. Imperiumissa kapitalistinen valta on rajatonta ja ulottuu kaikkialle. Tässä ei Hardtin ja Negrin mielestä ole mitään masentavaa työväen näkökulmasta, päinvastoin, sillä kun kapitalismi ulottuu kaikille elämänalueille, myös luokkataistelu voi käynnistyä kaikilla elämänalueilla (mt., 386).

Kirja rakentuu kahdesta tavoitteesta. Ensiksi siinä esitetään Imperiumin rakentumisen historia suvereeniuden, tuotannon ja ajattelun muutosten näkökulmasta. Toiseksi Hardt ja Negri esittävät ”biopoliittisen manifestin”, jossa vaaditaan oikeutta globaaliin kansalaisuuteen (”papereita kaikille”), oikeutta yhteiskunnalliseen palkkaan (perustulo) ja oikeutta tuotantovälineiden haltuunottoon (”oikeus itsensä kontrolliin ja autonomiseen itsensä tuotantoon”). Hardt ja Negri asettavat poliittiseksi päämääräksi Imperiumin prosessien uudelleenorganisoinnin ja suuntaamisen kohti uusien demokraattisten muotojen luomista: ”Väen luovat voimat, jotka pitävät yllä Imperiumia, kykenevät myös autonomisesti rakentamaan vastaimperiumin, globaalien virtausten ja vaihdon vaihtoehtoisen poliittisen organisaation.” (Mt., 15.)

Suomessa globalisaatiokriittiseen liikeaaltoon liittynyt Tottelemattomat-liike esitteli Hardtin ja Negrin kirjaa nettisivuillaan ”työkalupakkina, josta on löydettävissä välineitä nyky maailman ymmärtämiseen ja sen muuttamiseen” (Tottelemattomat 2000.). Liike kuvaili kirjaa aktivisteille kirjoitetuksi käyttötavaraksi, joka on lukukokemuksena erikoinen:

Negri ja Hardt painottavat esipuheessaan, että kirjaa voi lukea sivujärjestyksessä, käänteisjärjestyksessä, loikkien luvusta toiseen tai käyttäen sitä eräänlaisena käsikirjana, josta etsiä käsitteitä maailman ymmärtämiseen. Kirja on myös jännittävä älyn ja kulttuuriin seikkailu, jossa ovat mukana kirkon esi-isät ja Rooman imperiumin historioitsijat, Spinoza ja Machiavelli, Debord ja Malcolm X, hiphop-kulttuurin jengit ja zapatistit, Rawls ja Kelsen, Hobbes ja Hegel. Empire on avoin teos ja siksi osittain myös kirjoittamaton kirja. Monet luvut vaativat laajentamista, annettujen kategorioiden soveltamista käytännössä. Se on kirja, joka on ensisijaisesti ”toimittava”. Aktivistien kirja. (Mt.)

Tottelemattomien (mt.) mukaan kirjan tärkein väite on se, että valta ja suvereeni ovat aina reaktiivisia voimia, eli ne reagoivat ihmisten liikkeisiin ja kamppailuihin ja rakentuvat niiden kautta. Ei ole niin, että ensin olisi valtakeskus, joka sitten alistaisi työväen

valtaansa, vaan työväen toiminta edeltää vallan prosesseja. Näkemys periytyy Italian 1960-luvun operaismo-liikkeen ja 1970-luvun autonomien teoriakeskusteluista, joissa muun muassa Mario Tronti ja Negri itse esittivät tämän ”perspektiivin nurinkääntämisen teesin”. Tavanomaisessa marxilaisessa perspektiivissä pääoman ja työvoiman välinen suhde on selvä alistussuhde: pääoma on ensisijainen ja ylempi elementti, joka käskyttää työvoimaa ja jonka kehitykseen työvoima joutuu mukautumaan. Tronti kääntää perspektiivin nurin vuonna 1962 julkaistussa artikkelissaan ”Lenin Englannissa”:

Myös me olemme asettaneet pääoman kehityksen ensisijaiseksi ja työläisten taistelut sen seuraukseksi. Tämä käsite on virheellinen ja meidän on käännettävä asetelma pääläelleen, käännettävä polariteetit ja aloitettava uudestaan alusta, ja alku on työväenluokan luokkataistelu. Yhteiskunnallisesti kehittyneen pääoman tasolla kapitalistinen kehitys muuttuu työväenluokan taisteluille alisteiseksi. Se seuraa niitä ja se säätää tuotantonsa poliittisen mekanismin niiden mukaan. (Tronti 2002.)

Trontin teesin mukaan luokkataistelu on ensisijainen ja pääoma kehittyy reagoimalla siihen.⁶² Nurinkääntämisen teesi löytyy myös kymmenen vuotta Trontin artikkelin jälkeen julkaistusta *Anti-Oidipuksesta*, jossa Deleuze ja Guattari (2010, 288) kirjoittavat, että kapitalismin ”kehityksen ratkaisevan tekijänä on tarkasteltava voimakkaan työväenluokan järjestäytymistä, luokan, joka vaatii tasaista ja runsasta työnsaantia ja pakottaa kapitalismin lisäämään aksioomia”.

Myöhemmin autonomit katsoivat, että esimerkiksi postfordistinen tieto- ja tunnetalous joustavine tuotanto- ja kontrollimuotoineen on seurausta nimenomaan 1960-luvun lopun kapinoista, joissa työväki kieltäytyi fordismin yhteiskuntasopimuksesta ja halusi ulos tehtaista (ks. Hardt & Negri 2005a, 261–298; Tottelemattomat 2000). Merkilläpantavaa tässä ajattelussa on tapa, jolla se muistuttaa Deleuzen ja Guattarin näkemystä kapitalismista pakenevien virtojen mukaan muokkautuvana järjestelmänä. Niin operaisteilla ja autonomeille kuin Deleuzelle ja Guattarillekin ihmisten toiminta (yhteiskunnalliset liikkeet, pakolinjat ja muuttovirtaukset) on ensisijaista, ja pääoma reagoi siihen jälkikäteen. Tämä dynamiikka muokkaa kapitalismia ja sen analyysi muodostaa nähdäkseni sekä italialaisten että suomalaisten autonomisten liikkeiden strategioiden pohjan. Teesi myös selittää *Imperiumin* menestystä: kirja esitteli optimistisen näkemyksen

⁶² Teesistä tarkemmin ks. Negri (1988; 1991) ja Thoburn (2003, 114–117). Hardt ja Negri toistavat teesiä useaan kertaan eri kohdissa poliittista trilogiaansa; oikeastaan koko trilogian voi nähdä perustuvan tähän Trontin ja Negrin kaltaisten operaistien 1960-luvulla kehittämään teesiin.

työväen kamppailujen ja yhteiskunnallisten liikkeiden tärkeydestä hetkellä, jolloin uusliberalistinen globalisaatio näytti voittaneen ja vasemmisto oli lähes hävinnyt näkyvistä.

Toinen Hardtin ja Negrin kirjan optimistinen elementti on subjektin tuominen takaisin poliittiseen filosofiaan. Tottelemattomien (mt.) mukaan *Imperiumilla* on neljä taustatekijää: 1) Foucault'n teoria biovallasta, 2) Deleuzen ja Guattarin analyysit de/re/territorialisaatiosta ja kontroleista, 3) italialainen marxismi (Negrin itsensä ohella Paolo Virno, Luciano Ferrari-Bravo, Maurizio Lazzarato ja monet muut) ja 4) yhteiskunnalliset kamppailut, kuten Seattlen WTO-mielenosoitukset vuonna 1999 ja Los Angelesin mellakat 1992. Hardt ja Negri yhdistävät nämä suuntaukset antamalla subjektille tärkeän roolin. Deleuzelle, Guattarille ja Foucault'lle subjekteja on kyllä olemassa, mutta ne ovat toissijaisia seurauksia anonyymeista voimakentistä, kerrostumista ja virtauksista. Negri ja Hardt eroavat heistä asettamalla ”postmodernin diskurssin sisälle subjektin ja murtuman mahdollisuuden” (mt.). *Imperiumin* poliittinen subjekti on väki (engl. *multitude*, lat. *multitudo*)⁶³, ”moneus, singulaarisuuksien taso, avoin suhteiden joukko, joka ei ole itsessään homogeeninen eikä identtinen ja jolla on epämääräinen, sisällyttävä suhde ulkopuolisiin” (Hardt & Negri 2005a, 114). Toisin kuin kansa, väki ei ole yhtenäinen ihmisryhmä, vaan epämääräinen joukko, joka säilyttää keskinäiset eronsa. Väki on luokkakäsité ja se määrittyy luokkataistelussa, mutta se ei tarkoita vain palkkatyötä tekeviä ihmisiä vaan kaikkia niitä, jotka toimivat pääoman vallan alla (Hardt & Negri 2005b, 103–107). Tällaisia ihmisiä ovat palkkatyöläisten lisäksi esimerkiksi palkatonta kotityötä tekevät naiset, paperittomat siirtolaiset ja immateriaalisia resursseja (tahallisesti tai tahattomasti) tuottavat taiteilijat, koodaajat, aktivistit ja opiskelijat. Kyse on Marxin proletariaatin käsitteen avaamisesta ja päivittämisestä. Hardtin ja Negrin mukaan oikea kysymys ei kuitenkaan ole ”mitä väki on” vaan ”miksi väki voi tulla” (mt., 105). On tärkeää kokeilla, mitä väki voi tuottaa ja miten se voi kehittyä, koska ”väen deterritorialisoiva mahti on se tuottava voima, joka ylläpitää Imperiumia, ja samanaikaisesti voima, joka vaatii sen tuhoamista ja tekee tämän välttämättömäksi” (Hardt & Negri 2005a, 75).

⁶³ Väen tai moneuden (*multitudo*) käsitteellä on pitkä tausta länsimaisessa poliittisessä filosofiassa, jossa sitä on katsottu usein negatiivisesta näkökulmasta. Väki on valtiosta ulossuljettu ja valtion kannalta epätoivottava ilmiö, ja kielen näkökulmasta ”väen kieli kaikuu murteiden ja mielivaltaisten, usein alatyylisten ja käsittämättömien ilmausten, huonon kielen ja huonon ajattelun ilmentymänä” (Jakonen 2006, 312). Väki on nähty epämääräisenä, barbaarimaisena, hirviömäisenä ja kurittomana voimana, joka ei typisty kansan, valtion, alamaisen tai luokan käsitteisiin. Autonomistisessa perinteessä väki nähdään positiiviseksi juuri näistä syistä. Ks. Jakosen (2006) lisäksi Virno (2006).

Hardt ja Negri käyttävät Deleuzea ja Guattaria arkkitehtonisiin, analyttisiin ja strategisiin tarkoituksiin. Arkkitehtoniikalla tarkoitan, että *Mille plateaux* toimii *Imperiumin* tyylin ja jäsenyyksen esikuvana, kuten Hardt ja Negri itsekin kirjoittavat (mt., 397, viite 4).

Molemmat kirjat ovat avoimia järjestelmiä ja koostuvat itsenäisistä osista, jotka voidaan lukea missä järjestyksessä tahansa. Molempien kirjoittajat korostavat, että kirjat tarjoavat käsitteellisiä työkaluja, joita pitää kokeilla ja soveltaa. Molemmat kirjat viittaavat erittäin moniin eri suuntiin ja käyttävät eri tieteenaloja. Molempien kirjojen teksti perustuu enemmän käsitteellisten elementtien liikkeisiin ja törmäyksiin kuin argumentaation johdonmukaisuuteen ja selkeyteen. Molemmat pyrkivät toimimaan myös manifesteina, jotka vaikuttavat lukijoiden tunteisiin ja saavat heidät kokemaan uudella tavalla ja kokeilemaan uusia asioita.

Deleuze ja Guattari toimivat myös Hardtin ja Negrin kapitalismianalyysin mallina siinä edellä mainitussa mielessä, että *Imperiumissakin* deterritorialisatio ja pakeneva liike näyttäytyvät ensisijaisina. Hardt ja Negri kuitenkin arvostelevat Deleuzea ja Guattaria abstraktiudesta ja kaoottisuudesta:

Deleuze ja Guattari näyttävät [--] tulkitsevan positiivisesti ainoastaan pyrkimykset jatkuvaan liikkeeseen ja absoluuttisiin virtauksiin, joten heidänkin mielestään yhteiskunnallisen tuotannon luovat tekijät ja radikaali ontologia jäävät merkityksettömiksi ja tehottomiksi. Deleuze ja Guattari havaitsevat sosiaalisen uusintamisen (sosiaalisen tuotannon, arvojen, sosiaalisten suhteiden, affektien ja tapojen tuotannon) hedelmällisyyden, mutta he pystyvät ilmaisemaan sen vain pinnallisesti ja ohimennen, käsittämättömän tapahtuman kaoottisena ja häilyvänä horisonttina. (Mt., 44.)

Tämän voi lukea *Tottelemattomien* (2000) tavoin niin, että Hardt ja Negri haluavat konkretisoida Deleuzen ja Guattarin analyysia ja antaa sille subjektin.⁶⁴ Subjektilla on myös selkeä vastapuoli: jos väki on kapitalismin historian tärkein toimija, toinen tärkeä historiallinen elementti on Hardtin ja Negrin mukaan väen vastakohta eli itse pääoma, joka täytyy käsittää Marxin, Deleuzen ja Guattarin tavoin reaktiiviseksi ja loismaiseksi prosessiksi. *Imperiumissa* erotellaan kolme pääoman tärkeintä piirrettä. Ensiksi pääoma hävittää vanhoja kulttuureja ja yhteiskunnallisia muodostelmia, purkaa alueita ja irrottaa väestöä proletarisoiden sitä. Tämä vastaa sitä, mitä Deleuze ja Guattari kirjoittavat kapitalismi de- ja reterritorialisaatiosta. Toiseksi pääoma ikään kuin litistää kaikki

⁶⁴ *Tottelemattomien* tulkintaan voisi lisätä, että Hardt ja Negri tekevät ensisijaisesti politiikkaa, Deleuze ja Guattari taas filosofiaa. Tämä selittää Hardtin ja Negrin tarvetta konkretisoida ja subjektivisoida Deleuzen ja Guattarin ajattelua.

arvonmuodot yhdelle tasolle eli määrällisiksi, yhteismitallisiksi ja rahallisiksi suhteiksi. Tätä voi verrata Deleuzen ja Guattarin kuvaukseen siitä, miten kapitalismi dekodaa virtauksia. Kolmanneksi pääoman toimintaa eivät ohjaa pysyvät tai erilliset lait, vaan sen toimintaperiaatteet — esimerkiksi Marxin *Pääomassaan* esittelemät voiton suhdeluvun, riistosuhteen ja lisäarvon realisaation lait — muuttuvat historiallisesti ja ovat kapitalistisen yhteiskunnan sisäisiä. Tämä vastaa Deleuzen ja Guattarin aksiomatiikan käsitettä. (Hardt & Negri 2005a, 318.)

Kirjassa käytetään monia muitakin *Kapitalismissa ja skitsofreniassa* esitettyjä ajatuksia. Osa yhtäläisyyksistä tulee operaismon ja autonomian perinteistä, joihin Deleuze ja Guattarinakin viittaavat, ja osa tulee pelkästään Deleuzelta ja Guattarilta.

Hardt ja Negri viittaavat jatkuvasti Deleuzen ja Guattarin luomiin käsitteisiin mutta eivät mainitse, että nämä esittävät *Mille plateaux'ssa* Imperiumi-teesiä muistuttavan näkemyksen kapitalismin muutoksesta, jossa syntyy maailmanlaajuinen organisaatioiden kompleksi ja hallinnointilogiikka. Deleuzen ja Guattarin mukaan globalisaatio on ollut olemassa niin kauan kuin on ollut yhteiskunnallisia muodostelmia; jo kivikaudella kaupankäynti läpäisi erilaiset sosiaaliset organisaatiot. Kuten esittelin luvussa 4.3, yhteiskunnallisia muodostelmia yhdistää toisiinsa Deleuzen ja Guattarin ”ekumeeniseksi” tai kansainväliseksi organisaatioksi kutsuma koneisto, joka kykenee yhtäaikaisesti liikkumaan kaupunkien, aavikoiden, valtioiden, sotakoneiden ja primitiivisten yhteiskuntien läpi. Tällaiset suuret kaupalliset muodostelmat sisältävät kaupunkinapojen lisäksi primitiivisiä, imperiaalisia ja nomadisia segmenttejä. Kapitalismi on erikoistapaus, erityinen maailmanlaajuinen ekumeeninen organisaatio, joka elää muiden järjestelmien tuhoutumisesta ja muutoksesta. Kapitalismissa on vain yhdet maailmanmarkkinat, johon kaikki osallistuvat, ja siinä kaikki valtiot ja muodostelmat liikkuvat kohti samanmuotoisuutta. Tämä ”samanmuotoisuus” (isomorfia) muistuttaa Hardtin ja Negrin tapaa puhua imperiaalisesta suvereenin vallan logiikasta. Toinen yhtäläisyys Imperiumi-teesiin löytyy kohdasta, jossa Deleuze ja Guattari kirjoittavat pääoman luomasta maailmanlaajuisesta ”sileästä tilasta”:

[I]ntegroidun (tai pikemminkin integroivan) maailmankapitalismin komplementaarisella ja hallitsevalla tasolla tuottuu uusi sileä tila, jossa pääoma saavuttaa ”absoluuttisen” nopeutensa perustuen koneellisiin komponentteihin työn ihmiskomponentin sijaan. Monikansalliset [yritykset - PP] tuottavat eräänlaisen deterritorialisoidun sileän tilan, jossa

miehituspisteet ja vaihdon navat itsenäistyvät klassisista uurtamisen teistä. Todella uutta tässä ovat aina uudet voiton tuottamisen muodot. Nykyiset pääoman kiertokulun kiihtyneet muodot tekevät pysyvän ja vaihtelevan pääoman ja jopa kiinteän ja kiertävän pääoman välisistä eroista yhä suhteellisempia; niiden sijaan olennaista on *uurteisen pääoman* ja *sileän pääoman* välinen erottelu sekä tapa, jolla edellinen synnyttää jälkimmäisen komplekseissa, jotka leikkaavat [*qui survolent*]⁶⁵ alueiden ja valtioiden ja jopa erilaisten valtioiden tyyppien läpi. (Deleuze & Guattari 1980, 614.)

Imperiumi-teesi tuo mieleen myös aiemmin (luvussa 5.4.) mainitun muutoksen sodan ja rauhan suhteessa. Deleuze ja Guattari (1980, 582–584) kirjoittavat Virilion pohjalta siitä, miten kapitalismin nykyinen tavoite ei ole sota vaan absoluuttinen rauha ja maailmanjärjestyksen ylläpitäminen. Voimankäytön viitekehys muuttuu sodankäynnistä jatkuvaan turvallisuuden ylläpitoon ja rauhanturvaamiseen. Hardt ja Negri kirjoittavat *Imperiumissa* ikuisesta rauhasta imperiaalisen sortokoneiston tavoitteena ja oikeutetuista interventioista sekä poikkeustiloista sen välineinä (Hardt & Negri 2005a, 15, 33–35). Kuten antiikin imperiumit, tämäkin Imperiumi on järjestelmä, joka pyrkii lopettamaan historian tähtäämällä ikuisen ja yleismaailmalliseen rauhaan, joka on historian ulkopuolella ja jossa kaikki alamaiset asuvat (mt., 14–15). Myöhemmin *Multitudessa* Hardt ja Negri jatkavat tätä analyysia käsittelemällä terrorismin vastaista sotaa turvallisuuden näkökulmasta (Hardt & Negri 2005b, 12–32).⁶⁶

Anti-Oidipuksessa ja *Mille plateaux'ssa* huomioidaan myös Hardtin ja Negrin esittelemä työn muutos, koneellistuminen ja tuotannon laajeneminen kaikkialle yhteiskuntaan ("tuotannon muuttuminen biopoliittiseksi", kuten Hardt ja Negri nimittävät prosessia). Kun työn säätelyjärjestelmä siirtyy nykykapitalismiin, lisäarvosta tulee Deleuzen ja Guattarin mukaan koneellista — toisin sanoen koneet, siis kiinteä pääoma, osallistuvat arvontuotantoon — ja työ laajentuu koko yhteiskuntaan (Deleuze & Guattari 2010, 266–268). Pääomaan kuuluvat "työläisen kaikkein perustavimman työn" lisäksi esimerkiksi tieto, informaatio ja koulutus (mt., 268). Deleuze ja Guattari viittaavat tässä kohtaa Marxin (1986b, 168–185) *Grundrissen* automaatiota käsittelevään lukuun, joka on autonomien perusteksti. Deleuzen ja Guattarin mukaan kapitalismi uuttaa yhä enemmän lisäarvoa työpaikalla tehdyn palkkatyön ulkopuolelta, ja ihmisen vieraantumisen lisäarvoa

⁶⁵ *Survoler*, "lentää yli" tai "silmäillä", on vaikea kääntää tarkasti tässä yhteydessä. Termillä voi kuvata myös Deleuzen ja Guattarin metodia, joka yhdistää erilaisia asioita "lentämällä niiden yli" ja tekemällä niistä yhteisen kartan. Eräässä mielessä kyse on siis "läpileikkaamisesta".

⁶⁶ Vaikka yhtymäkohtia löytyykin, ajatukset sodan muuttumisesta tuskin tulevat suoraan Deleuzelta ja Guattarilta. Hardtin ja Negrin viitepisteinä ovat ennemmin Foucault, Agamben ja Schmitt. Sen sijaan Viriliota he eivät mainitse tässä kohtaa.

tuottavassa työssä korvaa yleistetty ”koneellinen orjuutus”, jossa ihminen voi ”toimittaa lisäarvoa tekemättä lainkaan työtä (lapset, eläkeläiset, työttömät, televisionkatselijat jne.)” (Deleuze & Guattari 1980, 614). Näistä väitteistä tuli Hardtin, Negrin ja muiden autonomien kautta erityisen tärkeitä prekariaattiliikkeelle Suomessa.⁶⁷

Jos ensimmäinen Deleuzen ja Guattarin tärkeä analyttinen panos *Imperiumiin* on pakolinjojen ja deterritorialisaation ensisijaisuus ja toinen on Imperiumi-teesin esimuoto, kolmas koskee kapitalististen kontrollien tutkimusta. Myös kontrollien kohdalla Hardt ja Negri toistavat — Foucault’n ohella — *Mille plateaux’n* analyysia hieman uudella tavalla ja kierrätettynä 20 vuoden keskustelujen läpi. *Mille plateaux’n* kiinniottamisen koneistoja käsittelevässä luvussa Deleuze ja Guattari huomauttavat, että nykyään valtaa ei voida palauttaa repressioon tai ideologiaan, vaan valta edellyttää ”normalisaation, modulaation, mallintamisen ja informaation prosesseja, jotka vaikuttavat kieleen, havaitsemiseen, haluun, liikkeeseen jne. ja jotka etenevät mikroasetelmien kautta” (Deleuze & Guattari 1980, 572–573). Varsinainen viitepiste kontrolleja koskevassa keskustelussa on kuitenkin Deleuzen vuonna 1990 julkaistu lyhyt artikkeli ”Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntaan” (Deleuze 2005a, 118–125; ks. myös mt., 69–70), jota on luettu erittäin paljon.⁶⁸

Esimerkiksi suomalaisten prekariaattiaktivistien, sosiologien ja liiketeoreetikoiden vuonna 2006 kirjoittaman *Uuden työn sanakirjan* useat artikkelit viittaavat tähän tekstiin, ja yksi kirjan viidestä osiosta on ”kontrolliyhteiskunta”. Vähämäki (2005a, 10) kirjoittaa, että Deleuzen tekstin ”tutkimusohjelman ajankohtaisuutta on lähes mahdoton yliarvioida”. Todennäköisesti Deleuzen tunnetuin yhteiskuntatieteellinen väite on juuri tämä teesi, jonka mukaan 1900-luvun loppupuolella käynnistyi siirtymä kuriyhteiskunnasta kontrollien yhteiskuntaan.

Kuriin perustuvassa hallinnoinnissa ihmiset pyritään sulkemaan kerrallaan yhteen tilaan (koti, koulu, armeija, tehdas, sairaala), joissa heitä voidaan keskittää, jaotella ja järjestää ja jotka toimivat eräänlaisina subjektiivisuuden valumuotteina (Deleuze 2005a, 118–120). Kontrollit toimivat eri tavalla kuin kuri. Kontrollin tilat ovat ”*modulaatioita*, kuin itsestään

⁶⁷ Virtasen (2006, 39–40, alaviite 35) mukaan ranskalainen ajattelu ja italialainen operaismo ovat tässä samanaikaisia mutta erillisiä kehityskulkuja. Kun Foucault ja Deleuze kehittivät Ranskassa ajatuksen siitä, ettei vallalla ja halulla ole yhteiskunnassa yhtä keskusta vaan niitä tuotetaan kaikkialla, samaan aikaan Negrin kaltaiset operaistit kehittivät Italiassa ajatusta, jonka mukaan arvoa tuotetaan kaikkialla yhteiskunnassa eikä vain tehtaassa tai palkkatyössä.

⁶⁸ Kuriositeettina: 31.3.2014 tehty Google-haku ”societies of control deleuze” antoi noin miljoona osumaa. Lisäksi Google Scholar löysi 1128 tieteellistä artikkelia, jotka viittaavat Deleuzen kontrolliyhteiskunta-tekstiin.

hajoava valumuotti, joka muuttuu jatkuvasti hetkestä toiseen, tai kuin seula, jonka verkon silmät eroavat vyöhykkeestä toiseen” (mt., 120). Kun kuri kohdistuu aktuaaliseen ruumiilliseen toimintaan, kontrollien kohteena ovat ruumiillisen ja henkisen toiminnan mahdollisuudet ylipäättään. Kontrollin mallina voi pitää moottoritietä:

Moottoriteille ei suljeta ketään, mutta moottoriteitä tekemällä moninkertaistetaan kontrollivälineitä. En sano, että tämä on moottoritien ainoa päämäärä, mutta niillä voidaan liikkua loputtomasti ja ”vapaasti” olematta tosiasiallisesti suljettuja, ja kuitenkin ollaan täysin kontrolloituja. Tämä on tulevaisuutemme. (Deleuze 2005a, 70.)

Kontrolliyhteiskunnassa suljetut instituutiot avautuvat ja niistä leviää joustavia kontrollimekanismeja ympäri yhteiskuntaa. Mitään ei enää varsinaisesti lopeteta: koulutus (”elinikäinen oppiminen”), työnteko (eläkeiän lykkääminen ja pakko kehittää osaamistaan jatkuvasti), terveydenhoito (avohoidon yleistyminen), vankila (pantarangaistukset ja avovankilat) ja yritys (jokaisesta tulee oman elämänsä yksityisyrittäjä) avautuvat, levittävät toimintatapojaan ja päästävät kapitalistiset toimintatavat sisäänsä. Hardt ja Negri (2005a, 41) katsovat kontrolliyhteiskunnan käsitteen kuvaavan yhtä Imperiumin keskeistä aspektia. Siirtymä kontrolliyhteiskuntaan tarkoittaa yhteiskunnan eri sektoreiden sulautumista toisiinsa, mutta tämä ei tarkoita täydellistä alistamista, vaan sosiaalisen vuorovaikutuksien voimien yhä vahvempaa vuorovaikutusta (mt., 40).

Jälleen kerran Hardt ja Negri antavat Deleuzen käsitteelle positiivisemmän tulkinnan: kun kontrollit leviävät kaikkialle, niitä voidaan myös vastustaa ja paeta kaikkialla.

”Kansalaisyhteiskunta sulautuu valtioon, mutta tästä seuraa, että kansalaisyhteiskunnan aiemmin koordinoimat ja välittämät tekijät räjähtävät käsiin.” (Mt., 41; kansalaisyhteiskunnasta ks. myös mt., 320–321.) Yhteiskunta sekoittuu tuhanneksi tasoksi ja vastarinta leviää kaikkiin sen verkostoihin. Deleuzen artikkelin pessimismi muuttuu *Imperiumissa* julistukseksi pääomaa vastaan kaikkialla käytävästä kommunistisesta taistelusta.

Strategisesti *Imperiumin* argumentaatio liikkuu lähempänä varovaista *Mille plateaux*’ta kuin nietscheläisen *Anti-Oidipuksen* hillittömyyttä. Hardt ja Negri siteeraavat jälkimmäisestä kirjasta kapitalismin kiihdyttämistä ja deterritorialisoimista koskevaa kohtaa, mutta he ilmaisevat tavoitteensa maltillisemmin kuin Deleuze ja Guattari vuonna 1972. Hardtille ja Negrille kiihdyttäminen ei tarkoita tuhoamista, skitsofreniaa ja suistamista, vaan globaalia demokraattista toimintaa ja rihmastomaista organisoitumista:

Emme voi palata takaisin mihinkään aiempaan yhteiskuntamuotoon emmekä kulkea kohti eristystä. Pikemminkin meidän on työnnyttävä Imperiumin läpi päästäksemme toiselta puolelta ulos. Deleuze ja Guattari väittävät, ettei pääoman globalistumista pidä vastustaa, vaan meidän pitää pikemminkin kiihdyttää prosessia. [--] Imperiumia vastaan voidaan tehokkaasti kamppailla vain sen omalla yleisyyden tasolla ja työntämällä sen tarjoamat prosessit niiden nykyisten rajoitusten yli. Meidän täytyy hyväksyä tämä haaste sekä oppia ajattelemaan ja toimimaan globaalisti. Globalisaatio täytyy kohdata vastaglobalisaation ja Imperiumi vastaimperiumin keinoin. (Hardt & Negri 2005a, 210–211.)

Niin kuin toimijat ympäri maailman, myös suomalaiset liikkeet ottivat tästä vaatimuksesta suoran kopin.

7.4 Megafoni: Suomen autonomisten liikkeiden teorialtorvi

Yhteiskunnallisten liikkeiden toimijat Suomessa järjestivät *Imperiumista* lukupiirejä 2000-luvulla ainakin Jyväskylässä ja Joensuussa. Hardtin ja Negrin kirja innoitti yhteiskunnallisia liikkeitä, kuten globalisaatiokriittistä liikettä, rajapolitiikan avaamiseen ja siirtolaisten kamppailujen tukemiseen pyrkinyttä No Bordersia, eurooppalaista prekariaattiliikettä ja suomalaista Vapaa liikkuvuus -verkostoa. Teosta ja sen seuraajia käsiteltiin aktivistien julkaisuissa (esim. Termonen 2004; Tottelemattomat 2000; Megafoni #4; Peltokoski 2004). Globalisaatiokriittistä liikettä Suomessa tutkinut Arto Lindholm (2005, 21) mainitsee *Imperiumin* aktivisteille tärkeänä kirjana sellaisten teosten rinnalla kuin David Kortenin *Maailma yhtiöiden vallassa* ja Naomi Kleinin *No Logo*.

Politiikantutkija Kari Paakkunainen kirjoittaa Hardtista ja Negristä sekä Deleuzesta artikkeleissaan, jotka käsittelevät anarkistisia ja itsehallinnollisia liikkeitä, kuokkavierasliikettä ja prekariaattiliikettä (Paakkunainen 2005; 2006). Vuoden 2006 EuroMayDay- ja makasiinimielenosoitusten jälkeen kootussa Nuorisotutkimusverkoston *Prekaariruoska*-kirjassa Paakkunainen (2006, 53) kutsuu *Imperiumia* ”luokkataistelun marxilais-deleuzelaiseksi ajatuspeliksi”, joka jää kuitenkin auki ja juuttuu ”vallankumouksellisen subjektin tietoisuutta koskevaan metaforistiikkaan”.

Suomalaiset autonomisten liikkeiden toimijat ovat käsitelleet toimintaansa ja kertoneet ajatuksistaan viittaamalla Hardtin ja Negrin lisäksi suoraan Deleuzeen ja Guattariin. Erityisesti vuonna 1999 perustettu autonomistinen Megafoni-lehti esitteli ja kehitteli

Deleuzen ja Guattarin ajatuksia. Megafoni syntyi 1990-luvulla julkaistun anarkistilehti Kaurapuuron tuhkasta. Toinen taustajulkaisu oli ympäristöaktivistien julkaisema Muutoksen kevät -lehti (1996–2003), jossa ilmestyi Megafoni-liite. Megafonilla ei ollut nimettyä päätoimittajaa, paperilehden painopaikkaa ei ilmoitettu ja osa jutuista julkaistiin anonyymisti tai nimimerkillä.

Megafonin ensimmäisen numeron pääkirjoitus määritteli lehden politiikkakäsityksen tavalla, joka sopii yleisesti niin uusien yhteiskunnallisten liikkeiden kuin myös Deleuzen ja Guattarin poliittiseen ajatteluun:

Politiikalla ymmärrämme yhteiskunnallista toimintaa ja ajattelua, jossa keskeistä on ihmisten vapaa itseorganisoituminen, oman elämän haltuunotto, omista asioista päättäminen ja niihin vaikuttaminen. Meillä ei ole mitään tekemistä vanhojen jähmettyneiden instituutioiden, kuten valtion ja puolueiden kanssa. (Megafoni 1999.)

Lehteä julkaistiin painettuna viisi numeroa. Deleuze ja Guattari esiintyvät niissä poikittaisen poliittisen vuorovaikutuksen ja ”tekno-nomadismin” ajattelijoina (Megafoni #2), Antonio Negrin innoittajina (Megafoni #3) sekä aineellisen ja tuottavan halun ja ”konstituoivan vallan” filosofeina (Megafoni #4). Vuonna 2003 Megafoni siirtyi kustannussyistä verkkolehdeksi, joka julkaisi juttuja numeroiden sijaan jatkuvalla syötöllä. Verkkolehdeissä viittaukset Deleuzeen ja Guattariin sekä Hardtiin ja Negriin lisääntyivät (ks. erityisesti Jakonen & Vähämäki 2006; Lehtonen 2006; Peltokoski 2004; 2005; 2006; Viren 2004; Vähämäki 2005b), ja lehdessä julkaistiin myös useita näiden teoreetikkojen tekstien suomennoksia. Lehden tekijät kirjoittivat mainituista ajattelijoista myös lehden ulkopuolella (esim. Jakonen, Peltokoski & Virtanen 2006; Viren 2007; Virtanen & Vähämäki 2006). Megafonia tehnyt kollektiivi hajosi vuonna 2008. Jäljelle jääneet kirjoittajat uudistivat lehden seuraavana vuonna. Uutta Megafonia julkaistiin verkossa kuusi numeroa, joista viimeinen ilmestyi vuonna 2011.⁶⁹

Megafonista muodostui monien liikkeiden teoriakeskus, jonka tekstejä kommentoitiin toisten aktivistien blogeissa, foorumeilla ja zinejulkaisuissa. Suomessa toimivia liikkeitä, joihin liittyen Megafoni tuotti teoriaa ja joissa toimi Megafonin kirjoittajia, olivat ainakin Tottelemattomat, Valkohaalarit, kuokkavierasliike, kadunvaltausliike, Aseistakieltäytyjäliitto, EuroMayDay ja Prekariaatti.org -verkosto, sosiaalikeskusliike, No

⁶⁹ Olen itse kirjoittanut yhden artikkelin Megafonin ”kolmannen vaiheen” numeroon 3/2009 (Purokuru 2009).

Borders ja sen seuraaja Vapaa liikkuvuus -verkosto, Vapaa Helsinki -verkosto, osa Helsingin ja Jyväskylän talonvaltausliikkeistä sekä osa vuosien 2008–2009 opiskelijaliikkeestä. Lisäksi lehti käsitteli ulkoparlamentaarisista vihreää, vasemmistolaisista ja antimilitaristista aktivismia ja niihin liittyviä teemoja, kuten kasvissyöntiä, musiikkia, dyykkausta ja päihdepolitiikkaa, sekä kommentoi erilaisia julkisuuden puheenaiheita vaalituloksista kirkon asemaan ja Natosta perhepäivähoitoon. Artikkelit olivat pitkiä ja sisälsivät filosofista ja tieteellistä käsitteistöä, johon sekoitettiin kaunokirjallista tyyliä ja aggressiivista retoriikkaa. Liikkeiden parissa Megafonin tuomaa liikekeskustelun muutosta kutsuttiin joskus ”diskursiiviseksi käänneeksi”. Prekariaatin käsite yhdistää nähdäkseni eniten Megafoniin kytkeytyneen väljän ja moninaisen liikeaallon ajattelua, mutta olisi liikaa nimittää koko aaltoa prekariaattiliikkeeksi, koska aalto limittyi niin paljon globalisaatiokriittisen protestoinnin kanssa. Prekariaatin käsite sitä paitsi esiteltiin Suomessa vasta vuoden 2004 tienoilla.⁷⁰

Deleuzen ja Guattarin ajattelua käytettiin Megafonin julkaisemissa liikkeiden teoriaa käsittelevissä teksteissä karkeasti luokitellen kolmella tavalla. Ensinnäkin liiketoimijat omaksuivat Deleuzen ja Guattarin argumentaation affirmatiivisen luonteen. Vaikka Deleuze ja Guattari puhuvat kapitalismin murskaamisesta, he eivät ”vastusta” kapitalismia. Sen sijaan he vaativat kapitalismin muokkaamista sen omista jännitteistä käsin, kiihdyttämällä järjestelmässä risteileviä pakolinjoja ja purkautumisprosesseja. Guattari sanoo eräässä haastattelussa, että ”ei ole koskaan ollut taistelua kulutusyhteiskuntaa vastaan, koko ajatus on typerä. Väitämme päinvastoin, että kulutusta ja keksintöjä ei koskaan ole riittävästi.” (Guattari teoksessa Deleuze 2005a, 23.) Virtauksien vapauttaminen on Deleuzen ja Guattarin ”skitsoanalyysin ensimmäinen negatiivinen tehtävä”, joka tuottaa uutta kiihdyttämällä yhteiskunnallista virtaamista.

On siis sanottava, ettei deterritorialisatiossa mennä koskaan tarpeeksi pitkälle: te ette ole nähneet vielä mitään, prosessin suuntaa ei voi kääntää.⁷¹ [-

⁷⁰ Markus Termonen (2004a) käytti tiettävästi prekariaatin käsitettä ensimmäisenä Megafonissa: ”Epävarma ja joustava työvoimasegmenttien kokonaisuus, ns. prekariaatti, ei ole toki katsonut meneillään olevia prosesseja aivan toimeettomana.” Vielä edeltävänä vuonna lehdessä puhuttiin prekariaatin sijaan pätkätyöläisistä ja pätkäproletariaatista.

⁷¹ Tässä näkyy *Anti-Oidipuksen* ”hillittömyys” verrattuna *Mille plateaux'hon*, jossa Deleuze ja Guattari varoittavat liiallisen deterritorialisatation johtavan luhistumiseen tai kuolemaan: ”Kerrostuneeksi – organisoiduksi, merkityksi, alistetuksi – jääminen ei ole pahinta, mitä voi tapahtua; pahinta on syöstä kerrostuma dementoituneeseen tai itsemurhahakuiseen romahdukseen, joka pudottaa kerrokset päällemme vahvemmin kuin koskaan.” (Deleuze & Guattari 1980, 199.) Myös Guattari varoittaa myöhäistuotannossaan ”liian raa’asta deterritorialisatiosta” ja antaa esimerkiksi yhteiskunnallisen liikkeen luhistumisen Italiassa 1980-luvun alussa (Guattari 2008, 39–40).

-] me huudamme: vielä enemmän perversiota! Vielä enemmän keinoitekoisuutta! Huudamme kunnes maasta tulee niin keinoitekoinen, että deterritorialisaatioliike itsessään luo väistämättä uuden maan. (Deleuze & Guattari 2010, 364.)

Kiihdyttämisen mukaan liikkeiden ei pitä vaatia esimerkiksi tulojen leikkaamista ja vähemmän kulutusta, vaan pakottaa pääoma juoksemaan perässään ja kiihdyttää kapitalismia. Megafonin ympärille ryhmittyneet liiketoimijat argumentoivat tämän periaatteen mukaan. Kun kirjoittajat arvostelivat esimerkiksi talousvetoista globalisaatiota ja kun pääoman kiihtyvät virtaukset uhkasivat heidän mukaansa hajottaa kansallisvaltioita, he eivät vaatineet vetäytymistä kansallisvaltioihin ja rajoihin vaan ”ihmisten hierarkiatonta verkostoitumista ympäri maailmaa” ja nationalismin lopullista hävittämistä (Megafoni 2000a). Tottelemattomat — joiden toimijoista osa kirjoitti myös Megafoniin — huomauttavat, että tällainen ”argumentointi voi kuulostaa monien perinteisten vasemmistolaisten korvissa hyvinkin oudolta” ja jatkavat Hardtin ja Negrin pohjalta:

Todellisuudessa asiat asetetaan juuri niin, että pakotetaan kapitalistista järjestelmää jatkuvasti juoksemaan innovaation perässä. Jos tehdasta automatisoidaan, ei enää vaadita taattua työpaikkaa, vaan taattua toimeentuloa kaikille työsuoritteesta riippumatta. Jos globalisaatio toteutuu, ei tarjota vaihtoehdoksi paluuta vanhan kansallisvaltion ja sääntelytalouden piiriin, vaan vaaditaan universaalien yhteisön toteutumista, vapaata liikkumista Imperiumin rajojen sisällä (eli kaikkialla) ja samat oikeudet kaikille. ”*Globalization must be met with a counter-globalization, Empire with a counter-Empire*”. [-] Nämä aspektit ovat juuri ne ratkaisevat eroavuudet Negrin ja Hardtin diskurssin ja perinteisten kommunististen, sosialististen ja anarkististen diskurssien välillä. (Tottelemattomat 2000.)

Vuoden 2006 EuroMayDay-mielenosoituskulkueella ja vappuyön makasiinimellakalla julkisuuteen astunut prekariaattiliike (ks. Hoikkala & Salasuo 2006; Jakonen, Peltokoski & Vähämäki 2006) argumentoi samalla tyylillä. Liikkeen mukaan pätkä-, osa-aika ja silpputyö lisääntyvät eivätkä työmarkkinat mitenkään pysty tarjoamaan töitä kaikille, ja silloinkin kun työtä on tarjolla, kyse on usein sietämättömistä huonojen työehtojen ”paskaduuneista”. Prekarisaatio tarkoittaa, että kasvava osa väestöstä elää epävarmassa tilanteessa toisten armoilla. Liike kuitenkin ei vaatinut paluuta hyvinvointivaltion takaamaan täystyöllisyyteen tai vanhan ammattiyhdistysliikkeen vaalimiin elämänmittaisiin ammatti-identiteetteihin, vaan lisää hajaannusta ja vapautta, mutta esimerkiksi perustulon takaamalla paremmilla ehdoilla. Ei siis vaadittu (reaktiivisesti) paluuta vanhaan tai suojautumista prekarisaatiolta vaan (aktiivisesti) lisää prekarisaatiota mutta omilla ehdoilla. Näin toimijat myönsivät prekarisaation vapauttavat aspektit ja

pyrkivät niistä käsin luomaan parempia olosuhteita, kuten perustuloa kaikille, vapaata liikkuvuutta, itsemääräämisoikeutta aikaan ja paikkaan sekä valtiollisista ja kapitalistisista kontrolleista irrottautumista. Tämä aiheutti hämmennystä muun muassa toimittajissa. Esimerkiksi Anu Silfverberg (2011, 169) kirjoitti:

Prekaariliikkeen puhe kuulosti vahvasti siltä kuin sorrettu olisi omaksunut sortajien retoriikan ja tehnyt siitä itselleen identiteettiprojektin. Sillä eihän minkään työväenliikkeen pidä sanoa, että ”nykyään” työläiset hyväksyvät epäsäännölliset työajat ja pienemmän palkan, vaikka laman aikana näin voisi hyvin pakon edessä ollakin.

Eräässä mielessä kapitalismin immanentti kritiikki Marxin *Pääomasta* alkaen on juuri sitä, että ”sorretut omaksuvat sortajien retoriikan”. Siitä ei kuitenkaan tehdä identiteettiprojektia, vaan kritiikin pohja. Marx omaksui poliittisen taloustieteen käsitteet ja osoitti niiden pohjalta, että kapitalismi on tuhoisa järjestelmä, vaikka se toimisi juuri sillä tavalla kuin poliittiset taloustieteilijät väittävät. Analogisesti prekariaattiliike omaksui monia ”sortajien” eli pääoman edustajien retorisia keinoja ja vaati uudistuksia niiden perusteella: jos työläisiltä vaaditaan nykyään esimerkiksi ”elinikäistä oppimista”, niin olkoon näin — työläiset voivat tämän perusteella vaatia elinikäistä opintorahaa eli perustuloa.

Toiseksi Megafonissa painotettiin perinteisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin osallistumisen sijaan pakenemista ja hajottamista politiikan tekemisen tapoina. Deleuzen ja Guattarin pakeneviin linjoihin perustuva lähestymistapa johtaa heidät korostamaan pakenemista myös poliittisesti. Pakeneminen ei ole heille vain lähtemistä tai kieltäytymistä, vaan pakeneva osaa lisäksi ”panna pakenemansa pakenemaan: puhkaisee siivottoman putken, panee vedenpaisumuksen liikkeelle, vapauttaa virran, leikkaa skitsen” (Deleuze & Guattari 2010, 386). Pakeneminen ei ole surkeaa ja heikkoa liikettä, vaan aktiivisuutta ja toimintaa, jossa etsitään koko ajan uusia aseita (Deleuze 2005a, 136). Pakeneminen kuuluu skitsoanalyysiin, jonka

tehtävä edellyttää tuhoamista, perinpohjaista siivoamista, kokonaista tiedostamattoman kohdunkaavintaa. On tuhottava Oidipus, illuusio minästä, yliminän sätkynukke, syyllisyys, laki, kastroatio... (Mt., 352.)

Deleuze ja Guattari eivät kaipaa osallistumista yhteiskuntaan vaan haluja tukahduttavien instituutioiden tuhoamista, vallan paiseiden puhkomista, deterritorialisaaation kiihdyttämistä ja pakenemista.

Kunnon ihmiset sanovat, ettei pidä paeta, se ei ole hyvä, se on kuulemma tehotonta, täytyy tehdä työtä uudistusten hyväksi. Vallankumouksellinen kuitenkin tietää, että pako on vallankumouksellista — withdrawal, freaks — sillä ehdolla, että vie mukanaan pöytäliinan tai saa palan järjestelmästä pakenemaan. (Deleuze & Guattari 2010, 314.)

Autonomien versio pakenemisen politiikasta on ”eksodus-strategia”, jota kehitti erityisesti Paolo Virno (Termonen 2006). Eksodus ei viittaa mihin tahansa liikkeeseen vaan pakenemiseen, joka ”vaihtaa pelin säännöt ja hämmentää vihollista”, levittää taisteluja ja muuttaa vallan kenttää (mt., 328–329). Esimerkiksi Neuvostoliitto ja DDR luhistuvat autonomien mukaan osittain koulutetun työvoiman eksoduksen seurauksena. Eksodus ei merkitse ”kämpälämäkeen luikkimista” vaan pakenemista yhteisten rikkauksien kanssa, kuten ”yhteisöllisten kykyjen, tiedon runsauden, yhteistyön, kollektiivisen mielikuvituksen” sekä näistä kumpuavien mahdollisuuksien kanssa (mt., 330). Organisoitumisen näkökulmasta eksoduksessa on kyse siitä, että ihmisten arkipäiväistä ja spontaanista vastarintaa, ”massapassiivisuutta”, muokataan ”aktiiviseksi ja subjektiiviseksi kieltäytymiseksi” (mt., 331). Jakke Holvas ja Jussi Vähämäki selittävät eksodusta *Odotustila*-pamfletissaan seuraavasti:

Kiista annetun aseman *sisällä* säilyttää olemassa olevaa ja vahvistaa sen valtarakenteita. Lähteminen, pako ja karkuruus muuttavat ehtoja ja edellytyksiä, joiden *sisällä* konflikti tapahtuu. Ne kiistävät kontekstin: ”jos tämä on keskustelun taso, niin minä lähten tai ainakin vedän lärvit”. Pako ja siinä tapahtuva rakentaminen vaatii enemmän yhteistyötä, mukana olemista, seuraamista, auttamista jne. kuin kiista ennalta asetetuissa ja toisten hallussa olevissa konteksteissa. Paon estäminen, liikkumattomuuteen pakottaminen, on vapaan yhteistyön ja vapaan yhdistymisen kieltämistä. (Holvas & Vähämäki 2005, 198–199.)

Prekariaattiliike yllytti ihmisiä pakenemaan muun muassa puolueista, palkkatöistä, armeijasta, kansallisvaltioista ja identiteeteistä. Megafonin toisessa numerossa nimimerkki a@posse kirjoitti:

Työstä kieltäytyminen tarkoittaa proletariaatin kykyä tehdä vähemmän töitä tulojen kasvaessa, pysyessä ennallaan tai peräti tulojen pienentyessä, jos riisto pienentyy suhteessa enemmän. Työstäkieltäytymisen muodot ovat moninaiset [--]. Ihmiset kilpailuttavat työnantajia, kun he haluavat suuremman hinnan omasta kärsimyksensä tai sitten he yksinkertaisesti hidastavat työtahtia. Pitävät välillä vapaapäivän, pitävät ylimääräisiä taukoja tai keksivät muuta kivaa. (a@posse 2000, 11.)

Kieltäytymistä tai pakenemista ei tarvitse ajatella suorana konfliktina, vaan sitä voi verrata aikidoon, jossa ”luistellaan vain tilanteesta pois, toimien täysin eri tavalla kuin pomo käski” (Veum 2003). Lehden kirjoittajien mukaan pakenemista voi harjoittaa esimerkiksi siirtymällä ”mcdonaldisoituvista” yliopistoista autonomiseen opiskeluun, kieltäytymällä armeijasta ja pakenemalla vankeustuomiota maasta totaalikieltäytyjä Jussi Hermajan⁷² tavoin, luomalla itsehallinnollisia tiloja jokapäiväiselle elämälle, valtaamalla rakennuksia, hajottamalla kansallisuuksien ja sukupuoliroolien kaltaisia valmiita identiteettejä, harjoittamalla perinteisen kansalaistoiminnan sijaan ”kasvotonta” eli naamioitua tai anonyymia radikalismia, muuttamalla ankaran työetiikan politiikka vastuuttomaksi ”bilettelyksi”, puolustamalla siirtolaisten oikeutta liikkua ja jakamalla yhteiskunnallisia resursseja, jotka mahdollistavat irtautumisen palkkatyöstä, kuten ilmaista rahaa, ”joka ei muutu pääomaksi, elävän työn alistamisen välineeksi, vaan työvoiman itsenäisyyden kasvattamiseksi ja paon välineeksi” (Viren 2007, 17).

Kolmanneksi Megafonissa omaksuttiin Deleuzen ja Guattarin vaatimus subjektiviteettien tuottamisesta ja analysoimisesta. *Anti-Oidipuksessa* asetettu skitsoanalyysin ensimmäinen positiivinen tehtävä on subjektin luonteen ja halukoneiden muotoutumisen ja toiminnan selvittäminen (Deleuze & Guattari 2010, 365). Toinen Deleuzen ja Guattarin antama positiivinen tehtävä on ”ulottua yhteiskunnallisen kentän tiedostamattomiin halun viettivarauksiin” (mt., 396). Deleuze ja Guattari peräänkuuluttavat uusia organisoitumisen, tekemisen ja kokemisen tapojen kokeilua ja varoittavat vallankumouksellisten ryhmien sisäisistä vaaroista.⁷³ Megafonissa tämä ilmeni ulkoparlamentaarisena organisoitumisen ajatteluna ja uusien elämäntapakokeilujen kartoittamisena.

Subjektiviteetin korostaminen näkyy esimerkiksi ensimmäisessä Megafonissa julkaistussa Anton Montin tekstissä, joka käsittelee Euroopan autonomisia liikkeitä ja niiden tuloa Suomeen:

Eräs merkittävä asia, jonka haluamme myös korostaa on se, että äsken esitetyissä liikkeissä kysymys ei ole mistään poliittisista ideologioista, pienistä ääriryhmistä tai nuorisoliikkeistä. Suurten aatteiden ajat ovat ikuisesti ohi. Kyse tällä hetkellä on pelkästään omien arvojen asettamisesta.

⁷² Jussi Hermaja sai armeijasta kieltäytymisestä 197 päivän ehdottoman vankeustuomion vuonna 1999. Syksyllä 2001 Hermaja sai korkeimmalta oikeudelta kielteisen päätöksen valituksesta ja matkusti Belgiaan hakemaan turvapaikkaa. Belgia ei myöntänyt turvapaikkaa, mutta Suomi ei myöskään pyytänyt luovuttamaan Hermajaa takaisin. Hermajan tuomio vanheni vuonna 2006. (Himberg 2010.)

⁷³ Ks. Deleuze & Guattari (2010, 395): ”[M]illäpä vallankumouksellisella ei olisi kiusausta kääntyä vastustamaan anarkisteiksi ja vastuuttomiksi nimettyjä ryhmäsubjekteja ja likvidoida heidät?”

Nämä arvot ovat solidaarisuus, lähidemokratia, väkivallattomuus ja autonomia. Termi autonomia oikeastaan kuvaa parhaiten sitä mistä on kyse: itsenäisyyttä valtarakenteista ja taloudellisista pakoista, itsenäisyyttä suurista puolueista ja liitoista, ihmisten ja ryhmien keskinäistä autonomiaa, ilman keinotekoisia yhdistymisiä, jotka eivät kunnioita monimuotoisuutta tai todellista demokratiaa. (Monti 1999, 25.)

Lehden pääkirjoituksessa ehdotettiin ”ei-valtiollisen, julkisen palvelutason” ja ”omaehtoisten, kolmannen sektorin ratkaisuja muistuttavien palvelujen” laajentamista (Megafoni 2000b). Artikkeleissa teoretisoitiin ”itsehallinnon herruudetonta toteuttamista” ja subjektin muodostumista, kun ”paljous voimallistuu moninaisuudeksi” (Termonen 2001). Megafoniin #4 suomennettiin situationistien määritelmä vallankumouksellisesta organisaatiosta, jonka päämääränä on lopettaa olemassa olevat luokat ja hävittää itsensä organisaationa voittonsa hetkellä. Myöhemmissä artikkeleissa käsiteltiin ”antagonistisia subjektiivisuuksia”, vapaata kanssakäymistä, jatkuvasti rakentuvia vapaita yhteisöjä ja pääoman sekä valtion vallasta autonomista tuotantoa (esim. Megafoni-Helsinki 2007). Yhteiskunnalliset liikkeet nähtiin nimenomaan poliittisina subjektiivisuuksina (esim. Jakonen & Peltokoski 2008), siis ilmaisullisina tekijöinä ja kokijoina, eikä esimerkiksi yhteiskunnallisten rakenteiden funktioina tai demokratiaan tai julkiseen keskusteluun osallistuvina toimijoina. Jakonen ja Peltokoski luettelevat esimerkkejä elämäntavallisista verkostoista eli ”luokattomasta luokasta”, ”prekaarin elämän kudoksesta”, joka ottaa perinteisiin poliittisiin identiteetteihin etäisyyttä:

[B]ilejärkeitä, hiphoppareita, räppäreitä, uusmedia-aktiiveja, koodaajia, hakkereita, warettajia, aktivisteja, järjestöihmisiä, autonomeja, punkkareita, ekohippejä, kotikasvattajia, skeittareita, graffitiposseja, tussaajia, opiskelijoita, tutkijoita, taiteilijoita, prekaareja, paskaduunareita, ostarin lusmuilijoita, maahanmuuttajia, feministejä, pervoja, lifestailareita...
Urbaanin tilan muukalaisia, jotka eivät kuulu mihinkään selkeästi nimettävissä olevaan joukkoon mutta jotka liikkuvat kaupunkitilassa kuin kotonaan. (Mt.)

Foucault (2007) kirjoitti *Anti-Oidipuksen* englanninkieliseen laitokseen esipuheen, joka on jossain määrin ohjannut Deleuzen ja Guattarin vastaanottoa Ranskan ulkopuolella. Megafonissa julkaistun suomennoksen yhteenveto Deleuzen ja Guattarin ”antifasistisesta etiikasta” kuvaa Megafonin toiminnan eetosta niin kokonaisvaltaisesti, että se kannattaa lainata kokonaisuudessaan:

Poliittinen toiminta tulee vapauttaa kaikesta yhdenmukaistavasta ja totalisoivasta paranoiasta.

Toimintaa, ajattelua ja haluja tulee kehittää nopean jakautumisen, vastakkainasettelun ja hajauttamisen kautta eikä alaluokkiin jakavan ja pyramidisen hierarkkisoinnin kautta.

Tulee vetäytyä toveruudesta vanhojen Negatiivisen kategorioiden kanssa (kuten lain, rajan, kastration, puutteen, aukon), joita mannermainen ajattelu on pitänyt niin pitkään pyhinä vallan muotoina ja reittinä todellisuuteen. Suosi sitä, mikä on positiivista ja monenlaista, eroa yhtenäisyyden sijaan, virtoja ykseyksien, liikkuvia järjestelyjä systeemien sijaan. Usko, että se mikä on tuottavaa ei ole sedimentoitunutta vaan nomadista.

Älä ajattele, että täytyy olla surullinen ollakseen militantti, vaikka se asia, jota vastaan taistellaan onkin iljettävä. Halun suhde todellisuuteen on se, jolla on vallankumouksellisen voima (eikä halun pakeneminen representaation muotoihin).

Älä käytä ajattelua antaaksesi poliittiselle toiminnalle totuuden arvon; tai poliittista toimintaa pilataksesi ajattelun arvon osoittaaksesi, että se on vain pelkää spekulatiota. Käytä poliittista toimintaa ajatuksen vahvistajana, ja analyysia poliittisen toiminnan intervention alueiden ja muotojen monistajana.

Älä vaadi politiikalta, että se palauttaa yksilön ”oikeudet”, kuten filosofia on määritellyt ne. Yksilö on vallan tuote. Se mitä tarvitaan on ”de-individualisointi” monistamisen ja pois-paikoiltaan-asettelamisen keinoin, niiden erilaisin yhdistelmin. Ryhmän ei tule olla orgaaninen sidos, joka yhdistää hierarkkisoituneita yksilöitä, vaan jatkuva de-individualisaation synnyttäjä.

Älä rakastu valtaan. (Mt.)

Megafonia pyörittänyt toimituskollektiivi hajosi henkilökohtaisten ja poliittista analyysia sekä toimintatapoja koskevien kiistojen vuoksi vuonna 2008 kahdeksi väljäksi ryhmäksi. Ensimmäinen ryhmä keskittyi Helsinkiin ja korosti autonomista suoraa toimintaa. Ryhmän toimijat perustivat uuden Valtamedia-nimisen sivuston eräänlaiseksi Megafonin jatkajaksi, joka oli kuitenkin tyyllillisesti epäakateeminen ja kevyempi Megafoniin verrattuna. Vuosina 2008–2010 toiminut Valtamedia siteerasi infosivullaan *Mille plateaux'n* alkulauseita, joissa puhutaan kirjoittamisen ja tekemisen kollektiivisuudesta. Sivusto määritteli tehtävänsä tavalla, joka kuvaa hyvin tässä käsiteltyjä autonomisia liikkeitä:

Emme halua luoda avointa tilaa kivalle kansalaisyhteiskunnalle, vaan tilan niille, jotka ovat saaneet tarpeekseen uutisista, joissa ei ole mitään uutta, reportaaseista, joissa vaietaan enemmän kuin kerrotaan. Niille, jotka haluavat asettaa omat kysymyksensä ja puhua omista taisteluistaan omalla tavallaan ja omalla kielellään. Niille, jotka haluavat puhua maailmasta, joka ei ole itsestään selvä vaan jota rakennetaan tässä ja nyt, aina ja kaikkialla.

Meidän aiheitamme ovat esimerkiksi vapaa kaupunkitila, prekaarin työläisen elämä ja taistelut, siirtolaisten kontrolli ja alistumattomuus, omaehtoinen kulttuuri ja uudenlaisten elämäntapojen kokeileminen. (Valtamedia 2007.)

Toinen ryhmä keskittyi Jyväskylään ja Tampereelle ja jatkoi Megafonin ylläpitämistä uudella sivustolla ja osittain uusilla kirjoittajilla. Uudessa Megafonissa Deleuzeen ja Guattariin pohjautuva kapitalismianalyysi sekä Hardtin ja Negrin Imperiumi-teoria hylättiin kritiikin jälkeen. Itsehallinnollisten subjektiivisuuksien tuotanto ja analyysi väistyivät perinteisempien poliittisten teemojen tieltä: lehti julkaisi kirjoituksia muun muassa vasemmistosta, oikeistosta ja puolueesta. Kun vanhassa Megafonissa korostettiin spontaanisuutta ja hierarkiatonta verkostoitumista, uusi Megafoni vaati määrätietoisempia päätöksiä, suunnitelmallisempaa organisoitumista, valtiollisen toimintatilan tarkastelua, mallin ottamista työväenliikkeen vanhasta perinnöstä ja enemmän puhetta palkkatyöstä. Keskeisiksi viitepisteiksi nousivat marxilaisiksi tunnustautuvat kirjoittajat aina Leniniin asti. Ensimmäisen numeron pääkirjoituksessa lehti teki tilanneanalyysin:

Kansallisvaltiot ja niiden liitot ovat nousseet nopeassa sykliässä uudella tavalla ratkaiseviksi kapitalistisiksi toimijoiksi. Sekamuotoinen imperiaalinen suvereniteetti ei näytä toteutuneen siten kuin 1990-luvulla auennut organisatorista moninaisuutta korostanut liikehdintä ennakoi. Avointen verkostojen sijasta on siis välttämätöntä perätä uudelleen arviointeja työväenluokkaisesta organisoitumisesta rajallisessa poliittisessa tilassa. [--]

Ensimmäisessä numerossa avaamme keskustelua moninaisuuden/moneuden/multitudon/väen/you name it... käsitteen kritiikistä sekä päätöksenteon tematiikasta. Numero on vastaus liikekenttää vaivaavaan paikoillaan polkevaan keskusteluun ja päämäärättömään puuhasteluun. Toivomme numeromme avaavan taktisen momentin, jota käyttämällä liikkeet voivat harpata kohti määrätietoisempaa organisoitumista. (Megafoni 2009.)

Vaikka kirjoittavat eivät mainitse nimiä tai lehteä, Virenin ja Vähämäen *Perinnöttömien perinnettä* voi lukea kriittisenä vastauksena tähän Megafonin kolmanteen vaiheeseen. Viren ja Vähämäki arvostelevat paluuta marxismiin ”dogmaattisena sosialismin oppirakennelmana” ja kirjoittavat, että ”marxismin ja sosialismin luurangot ovat jälleen alkaneet koluta mitä ihmeellisimmissä kaapeissa eikä niiden ulostulosta ole odotettavissa muuta kuin haittaa uuden työväenliikkeen taisteluille” (Viren & Vähämäki 2011, 7). Kun Megafonissa suomennettiin Žižekiä, Viren ja Vähämäki (mt., 12) nimittivät Žižekin ajattelua ”höpinäksi”. Kun Megafonissa otettiin käyttöön perinteisempi työväenliikkeen retoriikka, Viren ja Vähämäki (mt., 18) arvostelivat vastarinnan muotojen jähmettymistä ja

siteerasivat Goethea: ”samaa paskaa tyhmä vain vatkaa, viisas taas yli astuttuaan matkaansa eespäin jatkaa”. Megafonissa huomioitiin tämä kritiikki, kutsuttiin sitä ”kyyniseksi kommentoinniksi” ja ihmeteltiin, mikä erottaa Virenin ja Vähämäen tarjoaman politiikan tekemisen tavan ”anarkismista tai boheemielämästä” (Peltokoski 2011).

Vuonna 2012 uusi Megafoni ilmoitti toimintansa lopettamisesta. Kokonaisuutena erityisesti vuosien 1999–2008 Megafoni jää esimerkiksi siitä, miten äärimmäisen abstraktilta vaikuttava filosofia (Deleuze ja Guattari) voi synnyttää erityiseen poliittiseen ajatteluun ja tilanteeseen liittyviä sovellutuksia (Hardt ja Negri), joita liikkeet käyttävät analyysissaan, argumentoinnissaan ja suorassa toiminnassaan. Hardt ja Negri kehittivät Deleuzen ja Guattarin ajattelua ja ikään kuin kuljettivat sitä suomalaisille yhteiskunnallisille liikkeille, mikä sai monet liiketoimijat perehtymään myös Deleuzen ja Guattarin alkuperäisteksteihin.

8. LOPUKSI: PAKOLINJOJA JA SUUNTAVIIVOJA

8.1 Yhteenveto

Kysyin tutkielman alussa, mitä kapitalismi on Deleuzen ja Guattarin Marx-luennan mukaan. Yritin osoittaa, että heidän mukaansa kapitalismi on monimutkainen, hajautettu, avoin ja jatkuvasti muuttuva koneisto, joka säätelee, vapauttaa ja hyväksikäyttää yhteiskunnallisia virtauksia ja tasapainoilee kaaoksen reunalla. Kapitalismi ei ole Deleuzelle ja Guattarille pelkkää taloutta, vaan se nojaa taloudellisten mekanismien, kuten rahan, finanssivälineiden ja talouspolitiikan, lisäksi muun muassa juridisiin, teknisiin, tieteellisiin ja subjektivoiviin järjestelmiin (ks. Guattari 2008, 44–45).

Asetin tehtäväksi esittää Deleuzen ja Guattarin marxilainen kapitalismianalyysi systemaattisessa muodossa. Esityksessä on kaksi pääosaa: historiallinen ja looginen. Historiallisesta näkökulmasta Deleuzen ja Guattarin kapitalismin käsitteeseen kuuluu kaksi Marxin määrittelemää komponenttia: abstraktiksi muuttunut työ ja puhtaaksi vauraudeksi purettu pääoma, jotka kohtasivat sattumalta feodalismien romahdettua myöhäiskeskiajan

Euroopassa ja synnyttivät väkivaltaisen itseään ruokkivan prosessin, joka eteni kaupunkien ja valtioiden kilpajuoksulla. Prosessi muodosti maailmanlaajuisen kapitalismin, jolla on yhdet universaalit markkinat ja joka toteutuu valtioiden välityksellä.

Loogisesta näkökulmasta kapitalismissa on ensinnäkin kiihdyttävä puoli, erityisesti pääoman yleinen kaava $R - T - R'$, joka ohjaa kapitalismia loputtomaan laajentumisliikkeeseen, pääoman arvonlisäykseen ja lisäarvon realisoimiseen. Yksinkertaistettuna kyse on siitä, että kapitalismia ajaa pakko saada sijoituksille voittoa; esimerkiksi jo rahan lainaaminen pankista korkoa vastaan edellyttää voitontekoa. Lisäarvon tuottaminen ja kapitalismin laajentuminen eivät kuitenkaan nojaa pelkästään materiaaliseen tavarantuotantoon, koska nykykapitalismissa esimerkiksi kommunikoiminen, jakaminen ja vapaa-aika tuottavat arvoa tai ainakin ovat suuressa määrin arvontuotannon välttämättömiä edellytyksiä. Kiihdyttämisen lisäksi kapitalismiin kuuluu jarruttava ja kiinniottava koneisto, jota Deleuze ja Guattari nimittävät aksiomatiikaksi. Lisäämällä itseensä aksioomia eli peruslauseita kapitalismia kykenee jossain määrin ottamaan haltuun sitä pakenevaa liikettä ja sääntelemään toimintaansa niin, että se säilyy elinvoimaisena eikä kiihdy murtumispisteeseen asti. Kiihtymisen ja purkamisen (deterritorialisaatio) ja kiinniottamisen ja jarruttamisen (reterritorialisaatio) tuottama jännitteinen jakautuminen tekee kapitalismista skitsofreenista.

Kysyin myös, minkälaisia seurauksia Deleuzen ja Guattarin ajattelulla on poliittiselle filosofialle erityisesti silloin, kun tarkastellaan yhteiskunnallisia liikkeitä. Lähtökohtana vastauksessa on heidän ehdottamansa strategia, jossa kapitalismia kiihdytetään niin voimakkaasti, että sen koneisto ei pysy liikkeen mukana vaan alkaa murtua. Deleuzen ja Guattarin poliittinen ajattelu korostaa pakenemisen strategiaa, vähemmistöjen voimaa, horisontaalista organisoitumista ja affirmatiivisuutta. Konkretisoin Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysejä ja poliittista filosofiaa tutkimalla, miten suomalaiset autonomiset liikkeet ovat käyttäneet heidän ajatteluaan 2000-luvulla. Esittelin, kuinka verkkolehti Megafonin ympärille ryhmittyneet liiketoimijat ja erityisesti prekariaattiliikkeeseen yhdistetyt kirjoittajat käyttivät kirjoituksissaan Deleuzea ja Guattaria sekä viittaamalla näihin suoraan että soveltamalla Hardtin ja Negrin ajattelua, johon Deleuze ja Guattari vaikuttivat. Deleuzen ja Guattarin kapitalismin käsitteen valossa Megafonin ja siihen kytkeytyneiden liikkeiden ajattelu ja toiminta tulevat ymmärrettäviksi. Deleuzen ja Guattarin tavoin liiketoimijat argumentoivat affirmatiivisesti ja korostivat kapitalismin

kiihdyttämistä. He myös suosivat pakenemisen strategioita instituutioihin osallistumisen sijaan. Kolmanneksi he vaativat subjektiivisuuksien analysoimista ja tuottamista muun muassa elämäntapakokeilujen ja suoran poliittisen toiminnan muodossa.

8.2 Erot ja yhtäläisyydet suhteessa Marxiin

Deleuze ja Guattari pitävät itseään marxilaisina ja sellaisina he näyttäytyvät siinä määrin, että heidän tuotannossaan Marxin kommentointia ei voi erottaa kapitalismianalyysistä. Ne ovat yhtäaikaista. Deleuze ja Guattari valikoivat Marxilta erityisesti kapitalismin jakautumisen analyysin, laajenevan liikkeen tarkastelun, lisäarvon, alkuperäisen kasautumisen, ”uudenaikaisen siirtomaateorian”, historialliset komponentit sekä purkamisen ja kiinniottamisen kaksoisliikkeen. He jättävät vähemmälle huomiolle Marxin näkemykset vieraantumisen, työnarvoteoriasta, arvomuodoista ja palkkatyöstä.

On kiistanalaista, ajatteliko Marx itse kapitalismianalyysissään deterministisesti tai reduktionistisesti (Koivisto & Lahtinen 2012, 467–468), mutta nämä syytökset ei päde ainakaan Deleuzen ja Guattarin kapitalismianalyysiin. Kun Marxille yhteiskuntaa määrittävät erityisesti taloudelliset ja poliittiset ristiriidat, Deleuzelle ja Guattarille tärkeintä ovat suunnat, joihin yhteiskunnan pakolinjat vuotavat. Marx kirjoittaa tuotantotavoista, kun taas Deleuze ja Guattari kirjoittavat koneellisista prosesseista, jotka määrittävät tuotantotapoja. Marxin dialektisen metodin he korvaavat de- ja reterritorialisaation käsitteillä. Marxille vain palkkatyö tuottaa arvoa; arvontuotanto kyllä edellyttää palkatonta työtä, esimerkiksi hoiva- ja orjatyötä, mutta lopulta arvo on ulosmitattava palkkatyön kautta. Lisäksi Marxin työnarvoteoriassa vain inhimillinen työ voi tuottaa arvoa ja koneet vain välittävät ihmisen niihin luomaa arvoa. Deleuze ja Guattari puolestaan katsovat, että arvontuotanto on levinnyt ympäri yhteiskuntaa ja että myös koneet tuottavat arvoa. Kun Marxin *Pääomassa* todellisena subjektina näyttäytyy pääoman loputon kiertokulku, Deleuzen ja Guattarin *Anti-Oidipuksessa* todellinen subjekti on halun kiertokulku. Näillä muokkauksilla, lisäyksillä ja valikoinneilla Deleuze ja Guattari pyrkivät uudistamaan marxilaisen kapitalismianalyysin teoreettista mielikuvitusta ja tarjoamaan uuden muoto-opillisen kartan kapitalismin kehityksestä, toiminnasta ja valtasuhteista.

Deleuzen ja Guattarin ajattelun mahdollisesti suurin ero Marxiin verrattuna on heidän viitekehyksensä ”epäinhimillisyys” eli ajattelun laajentaminen ulos ihmisen näkökulmasta. Marx tarkastelee kapitalismia lähinnä ihmisten välisten tuotantosuhteiden näkökulmasta. Esimerkiksi Pertti Honkanen puolustaa Marxin arvoteoriaa vetoamalla sen ihmiskeskeisyyteen:

Tutkimuksen kohteena ovat yhteiskunnalliset suhteet, ihmisten väliset tuotantosuhteet, eikä esimerkiksi jokin tekninen järjestelmä, ihmisen ja luonnon suhde tai muu vastaava. Jo tällä perusteella voidaan vastata sellaisiin kysymyksiin, kuten eivätkö myös koneet tuota arvoa tai miksi luonto ei tuota arvoa ja miten vaikka työhevosen tekemä työ eroaa ihmisten tekemästä työstä arvonmuodostuksessa. (Honkanen 2011, 115.)

Deleuzelle ja Guattarille kapitalismi nimenomaan ei ole inhimillinen, ihmisten välinen järjestelmä, vaan koneellisten ”virtojen ja venttiilien järjestelmä”, kuten Viren ja Vähämäki (2011, 23) kirjoittavat. Esimerkiksi ekologia ja teknologia kuuluvat kapitalismiin ja sisältävät ei-inhimillisiä elementtejä. Ihmisen ylittävän koneellisuuden vuoksi kapitalismia ei voi palauttaa ihmisten tekemään palkkatyöhön tai pankkiirien kaltaisiin ”konkreettisiin vihollisiin”. Kuten Marx, Deleuze ja Guattari ehdottavat järjestelmätason tutkimusta kapitalismista, mutta heidän hahmottelemansa tutkimus ei rajoitu inhimilliseen mittakaavaan tai ihmisten välisiin suhteisiin.

8.3 Suhde kapitalismiin

On tuskin liioiteltua sanoa, että suuri osa niistä teemoista, joista Deleuze ja Guattari kirjoittivat, on kontrolliyhteiskuntien ja postfordismin myötä sulautettu heidän tutkimaansa kapitalismiin. Postfordistinen tieto- ja tunnekapitalismi tosiaankin elää moneudesta ja eroista. Puhutaan luovuus- ja innovaatiotaloudesta, yritykset ja yhdistykset organisoituvat verkostoitumalla (joskin yhä pitkälti hierarkkisesti), ja työelämässä vaaditaan joustavuutta, liikkuvuutta, kesken mukaan hyppäämistä ja uudelleen aloittamista. Käsitteiden luominen on siirtynyt filosoifeilta mainostoimistoille, eikä tietotyöntekijöiltä edellytetä enää niinkään erityisosaamista kuin yleistä joustavaa kykyä sopeutua muuttuviin ja liukuviin tilanteisiin. Filosofia voikin pitää eräänlaisena uuden työntekijän prototyypinä. Deleuze ja Guattari saattavat vaikuttaa uuden kapitalismin profetoilta, minkä he tiedostivat:

Lopulta nöyryytyksen huippuna tietotekniikka, markkinointi, suunnittelu ja mainonta — kaikki kommunikaatitieteet — ovat siepanneet käyttöönsä sanan käsite ja julistavat: tämä kuuluu meille, juuri me olemme luojia ja käsitteellistäjiä! [--] Tämä yleinen siirtyminen kritiikistä mainontaan ja myynninedistämiseen on pakostakin vaikuttanut myös filosofiaan itseensä. Jäljitelmästä, makaronipakkauksen kuvasta, on tullut todellinen käsite, ja tuotteen, tavaran tai taideteoksen esittelijästä ja näytteillepanijasta filosofi, käsitteellinen henkilö tai taiteilija. Pitäisikö filosofivanhuksen muka liittyä kommunikaation laitoksilla opiskelevien nuorten joukkoon määrittelemään käsitteen markkina-arvoa, MERZ? (Deleuze & Guattari 1993, 21–22.)

Esimerkiksi Žižek (2003) on arvostellut Deleuzen potentiaalia toimia ”digitaalisen kapitalismin” ideologina. Nähdäkseni Žižek ei ota huomioon, että Deleuzen kirjat ovat abstrakteja työkalupakkeja, ja työkaluilla on mahdollista rakentamisen ja korjaamisen lisäksi vaikkapa lyödä lähimmäistään päähän tai sahata itseään jalkaan. Kuten Nietzsche, Deleuze ja Guattari antavat itsensä kokeiltavaksi. Nietzscheä on mahdollista masinoida sekä fasistisesti että anarkistisesti, ja esimerkiksi Heideggerista aukeaa häneen pantujen tulkintojen mukaan polkuja sekä natsismiin että sartrelaiseen romantiikkaan. Sama periaate pätee Deleuzen ja Guattarin käyttämiseen. On mahdollista rajata heidän hyväksikäyttönsä sellaisiin aspekteihin, jotka tukevat mainontaa (esipersonallisten affektien virta), innovaatiotaloutta (luovuuden korostaminen), halujen ja objektien moneutta (markkinoiden moninaistuminen) tai vaikkapa Lego-palikoita (kytkeytymisen ja yhdistelyn logiikka).

Kapitalistinen Deleuze ja Guattari -masinointi on tosiaan mahdollinen, mutta jää ongelmalliseksi. Otetaan esimerkiksi kysymys moneudesta. Bergson-kirjassaan Deleuze (1991, 39) huomauttaa, ettei ”moneudessa” ole kyse yhden ja monen vastakkainasettelusta, vaan kahden eri moninaisuuden rinnastamisesta. Deleuze erottaa 1) kvantitatiivisen ja numeraalisen moneuden, joka on aktuaalista ja homogeenista, sekä 2) kvalitatiivisen ja jatkuva moneuden, joka on virtuaalista ja heterogeenista. Kummasta moneudesta kapitalismissa on kyse? Deleuzen ja Guattarin ajattelussa kapitalistisen moneuden paradoksi on, että samalla kun se moninaistaa tuotteet ja halut, se homogenisoi tämän moneuden reterritorialisoimalla sen lisäarvon tuotantoon ja aksiomatiikkaan. Tämä tuskin on sama asia kuin Deleuzen esiin manaama heterogeenisten ja virtuaalisten moneuksien logiikka. Kapitalismissa tavaroiden ja identiteettien moneus redusoituu rahan, hierarkkisten instituutioiden ja mielikuvayhteisöllisyyden ykseydeksi.⁷⁴ Tämäkin on kapitalismin

⁷⁴ Ks. myös Guattari (2008, 74): ”Kapitalistisen arvojärjestelmän tuomitsee sen yleisen vastaavuuden piirre, joka latistaa kaikki muut arvon luomisen muodot, minkä vuoksi ne vieraantuvat sen hegemoniasta.”

skitsofreniaa: pääoma puskee kohti moneutta, mutta samalla se luo ykseyttä missä ikinä virtaakin.

Tietyissä mielessä Žižekin väite Deleuzen kapitalismimyönteisyydestä kuitenkin pitää paikkaansa. Deleuzen ja Guattarin perussiirto on puhua kapitalismin kiihdyttämisestä pelkän vastustamisen lisäksi. Heidän mukaansa on reaktiivista kavahtaa kapitalismia ja vaatia paluuta primitivismiin, protektionismiin tai humanismiin. ”Antikapitalismi” ei riitä heille. Ehkä kapitalismia ei ole mahdollista vastustaa suoraan; ehkä ainoa tapa voittaa kapitalismi on ylittää se puskemalla siitä läpi, pääsemällä sen toiselle puolelle. Mitä jos kapitalismi onkin mahdollista ylittää sisältäpäin, he kysyvät — kuluttamalla se loppuun tai organisoimalla sen koneistoja uudelleen. Autonomit ja prekariaattiliike toimivat juuri näin. Perustulon ja vapaan liikkumisen vaatiminen voi tietenkin tukea kapitalismia, mutta voi myös olla, että tällaiset uudistukset mahdollistavat kapitalismin pakenemisen ja horjuttamisen esimerkiksi työstä kieltäytymisen ja autonomisemman itseorganisoitumisen keinoin.

8.4 Poliitiikka ja teoria

Vuonna 1972 Deleuze ja Guattari esittivät *Anti-Oidipuksessa*, että filosofia voi auttaa ylittämään kapitalismin kiihdyttämällä sitä, kunnes se hajoaa. He perääntyivät vuonna 1980 *Mille plateaux'ssa* ja varoittivat, että yhteiskunnallisten virtojen kiihdyttäminen voi johtaa myös romahtamiseen, kuolemaan ja fasismiin. Mikään ei takaa, että kapitalismin murtumispisteestä seuraa parempia olosuhteita. Viimeisessä teoksessaan Deleuze ja Guattari uudistavat kiihdyttämisvaatimuksensa: ”Filosofia vie pääoman suhteellisen deterritorialisaation äärimmilleen, siirtää sen äärettömänä liikkeenä immanenssin tasolle ja lakkauttaa sen sisäisenä rajana, kääntää sen sitä itseään vastaan hakeakseen siitä uutta maata ja uutta kansaa.” (Deleuze & Guattari 1993, 104, kurssiivi alkuperäisessä.) Filosofia käyttää kapitalismia sitä itseään vastaan: tehtävä vastaa sitä immanentin kritiikin periaatetta, jonka Marx asetti, jota Deleuze ja Guattari jatkoivat, jonka Hardt ja Negri yhdessä autonomien kanssa siirsivät liikkeille ja jota liikkeet toteuttivat.

Viittasin aiemmin Zayanin (2000) näkemyskseen, jonka mukaan *Anti-Oidipuksen* kapitalismianalyysi on lohduton eikä tarjoa mahdollisuuksia toimia. Mielestäni tapa, jolla

yhteiskunnalliset liikkeet ovat käyttäneet Deleuzen ja Guattarin analyysia ja argumentointia sekä tapa, jolla liiketoimijat itse ovat kirjoittaneet Deleuzen ja Guattarin ajattelusta, kyseenalaistavat Zayanin väitteen. Jos Deleuzelta ja Guattarilta puuttuu ”kriittinen etäisyys” kapitalismiin ja ”tila negatiivisuudelle”, se johtuu siitä, että he eivät tavoittele kumpaakaan. Etäisyyden ja kieltämisen sijaan Deleuzen ja Guattarin tavoite on kiihdyttää kapitalismissa virtaavia pakolinjoja elämän parantamiseksi ja pääomasuhteen tuhoamiseksi. Deleuzeen ja Guattariin pohjaava poliittinen ajattelu ei vaadi vetäytymistä pois markkinoilta ja kapitalististen toimintatapojen ulottuvilta, vaan menemistä eteenpäin kovemmalla vauhdilla. Tarkoitus on muuttaa kapitalismia synnyttämällä uutta. Mitä tulee Zayanin väitteeseen siitä, että kapitalismi olisi Deleuzen ja Guattarin ajattelussa totaalinen ja läpituokematon järjestelmä, väite on ristiriidassa sen kanssa, että Deleuzen ja Guattarin mukaan yhteiskuntaa määrittävät erilaiset pakolinjat. Jos yhteiskuntaa määrittää se, mikä sitä pakenee, se ei voi olla totaalinen tai suljettu systeemi. Näin on, vaikka kapitalismi perustuukin Deleuzen ja Guattarin mukaan juuri paolle ja kiinniotolle.

Lopuksi on vielä kysymys liikkeiden ja teorian suhteesta. Loputtomista viittauksista ja eräänlaisista ”uskollisuuden tunnustuksista” huolimatta tässä käsiteltyjen liikkeiden teoreettista ajattelua ei voi mielestäni palauttaa Hardtiin ja Negriin tai Deleuzeen ja Guattariin. Verkkolehti Megafoniin kytkeytyneet liikkeet käyttivät teorianmuodostuksessaan laajasti muitakin lähteitä, kuten feministisen ajattelun perinnettä, Guy Debordin speaktaakelin kritiikkiä, Žižekin psykoanalyysia, sosiologisia tutkimuksia ja ranskalaista ja italialaista yhteiskuntafilosofiaa. Lisäksi liiketoimijat korostivat jatkuvasti, että liikkeiden ”tarpeet ja toiveet nousevat kamppailuista, jotka koskettavat suoraan elämää: liikkuvaa ja kenties ailahtelevaa, mutta aina kokeilevaa” (General Intellect 2008, 285).

Megafonin kirjoittajien mukaan toiminta lähtee yhteisestä kokemuksesta ja teorit ovat pikemminkin työkaluja kuin kaiken selittäviä maailmankatsomuksia. Näkemys sopii yhteen Deleuzen (1992, 89–92) teoriakäsityksen kanssa: teoria suhteutuu aina johonkin rajalliseen kenttään, ei koko maailmaan tai koko historiaan eikä sitä koskaan tehdä ikuisuuden näkökulmasta. Teoretisoiva intellektuelli ei ole johtaja tai kansanryhmää edustava sankarisubjekti, vaan suhdeverkostoissa toimiva käsitetyöläinen, joka käyttää teoriaa kuten työkalupakkia. Toimintasuunta ei myöskään kulje aina teoriasta ”käytäntöön”, vaan teoria voi sellaisenaan toimia poliittisena aktivismina esimerkiksi

yliopiston suuntaan. Lisäksi teoria voi itsessään olla suoraa toimintaa toimiessaan suojana ja autonomian mahdollistajana, kuten Megafonissa kirjoitettiin:

Teoria, kuten organisaatiokin, on myös yksi suojusta ulkoista haltuunottoa vastaan. Tämä on yksi syistä, joiden vuoksi on välttämätöntä pitää yllä ja kehittää sen korkeaa tasoa. Speaktaakkelin kykyjä imeä itseensä mitä tahansa sitä vastaan suunnattuja kritiikkejä ei voida yliarvioida. Mitä enemmän teorialla on autonomiaa sen korkean tason seurauksena, sitä immuunimpi se on haltuunotolle, vaikka mitään täydellistä immuniteettia ei olekaan, vaan on pikemminkin erilaisia saastumisen asteita. (Termonen 2004b.)

Kirjallisuus

a@posse (2000): Myyrä ja kommunisti. Megafoni #2, s. 10–11.

Bonta, Mark & John Protevi (2004): *Deleuze and Geophilosophy. A Guide and Glossary*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Boutang, Yann Moulier (1998): *De l'esclavage au salariat. Économie historique du salariat bridé*. Pariisi: Presses Universitaires de France.

Braidotti, Rosi (2010): Schizophrenia. Teoksessa Adrian Parr (toim., 2010): *The Deleuze Dictionary. Revised Edition*. Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 240–243.

Braudel, Fernand (1979): *Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism*. Kääntänyt Patricia Ranum. Baltimore & Lontoo: The Johns Hopkins University Press.

Brown, Eric (2013): Pope Francis' Five Most Radical Statements On Capitalism And Poverty. International Business Times 26.11.2013. Saatavilla <<http://www.ibtimes.com/pope-francis-five-most-radical-statements-capitalism-poverty-1486496>>, luettu 25.3.2014.

Bruun, Otto, Teppo Eskelinen, Ilkka Kauppinen & Hanna Kuusela (2009): *Immateriaalitalous. Kapitalismin uusin muoto*. Helsinki: Gaudeamus.

Buchanan, Ian (2000): *Deleuzism. A Metacommentary*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Buchanan, Ian (2008): *Deleuze and Guattari's Anti-Oedipus*. Lontoo: Continuum.

Butler, Judith (1999): *Subjects of Desire. Hegelian Reflections in Twentieth-Century France*. New York: Columbia University Press.

Choat, Simon (2009): Deleuze, Marx and the Politicisation of Philosophy. Teoksessa Dhruv Jain (toim., 2009): *Deleuze and Marx*, Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 8–27.

Colebrook, Claire (2002): *Understanding Deleuze*. Crows Nest: Allen & Unwin.

Colebrook, Claire (2009): Introduction. Deleuze and History. Teoksessa Jeffrey A. Bell & Claire Colebrook (toim., 2009): *Deleuze and History*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Davies, Lizzy (2013): Pope says he is not a Marxist, but defends criticism of capitalism. Guardian 15.12.2013. Saatavilla <<http://www.theguardian.com/world/2013/dec/15/pope-francis-defends-criticism-of-capitalism-not-marxist>>, luettu 25.3.2014.

- Day, Richard (2004): Kansalainen, nomadi, seppä. Poliittiset tilat ja niiden kyseenalaistajat. Suomentanut Mikko Jakonen. Verkkolehti Megafoni 21.9.2004. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=213&am=1>>, luettu 25.3.2014.
- DeLanda, Manuel (2000): *A Thousand Years of Nonlinear History*. New York: Swerve.
- DeLanda, Manuel (2005): *Intensive Science and Virtual Philosophy*. Lontoo: Continuum.
- DeLanda, Manuel (2006): Deleuzian Social Ontology and Assemblage Theory. Teoksessa Martin Fuglsang & Bent Meier Sørensen (toim., 2006): *Deleuze and the Social*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- DeLanda, Manuel (2009): Molar Entities and Molecular Populations in Human History. Teoksessa Jeffrey A. Bell & Claire Colebrook (toim., 2009): *Deleuze and History*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Deleuze, Gilles (1969): *Logique de sens*. Pariisi: Éditions de Minuit.
- Deleuze, Gilles (1971): Les codes, le capitalisme, les flux, décodage des flux, capitalisme et schizophrénie, la psychanalyse, Spinoza. Luentolitterointi, Vincennes 16.11.1971. Saatavilla <<http://www.webdeleuze.com/php/texte.php?cle=115&groupe=Anti%20Oedipe%20et%20Mille%20Plateaux&langue=1>>, luettu 30.1.2014.
- Deleuze, Gilles (1990): *Pourparlers*. Pariisi: Minuit.
- Deleuze, Gilles (1991): *Bergsonism*. Kääntäneet Hugh Tomlinson ja Barbara Habberjam. New York: Zone Books.
- Deleuze, Gilles (1992): *Autiomaan tekstejä vuosilta 1967–1986*. Toimittaneet Jussi Kotkavirta, Keijo Rahkonen ja Jussi Vähämäki. Helsinki: Gaudeamus.
- Deleuze, Gilles (1995): Le “Je me souviens” de Gilles Deleuze. *Le Nouvel Observateur*, 1619, s. 50–51.
- Deleuze, Gilles (2003): *Différence et répétition*. Pariisi: Presses universitaires de France.
- Deleuze, Gilles (2004): *Desert Islands and Other Texts*. Toimittanut David Lapoujade. Kääntänyt Michael Taormina. Los Angeles & New York: Semiotex(e).
- Deleuze, Gilles (2005a): *Haastatteluja*. Suomentaneet Anna Helle, Vappu Helmisaari, Janne Porttikivi ja Jussi Vähämäki. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Deleuze, Gilles (2005b): *Nietzsche ja filosofia*. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Helsinki: Summa.

- Deleuze, Gilles (2006): *Two Regimes of Madness. Texts and Interviews 1975–1995*. Toimittanut David Lapoujade. Kääntäneet Ames Hodges ja Mike Taormina. Los Angeles & New York: Semiotex(e).
- Deleuze, Gilles (2007): *Kriittisiä ja kliinisiä esseitä*. Suomentaneet Anna Helle, Merja Hintsa ja Pia Sivenius. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1993): *Mitä filosofia on?* Suomentanut Leevi Lehto. Helsinki: Gaudeamus.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1980): *Mille plateaux*. Pariisi: Minuit.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (2010): *Anti-Oidipus*. Toinen, korjattu painos. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Dosse, Francois (2010): *Gilles Deleuze & Félix Guattari. Intersecting Lives*. Kääntänyt Deborah Glassman. New York: Columbia University Press.
- Foucault, Michel (1997): *“Il faut défendre la société”*. *Cours au Collège de France 1975–1976*. Pariisi: Gallimard.
- Foucault, Michel (2007): Johdanto Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin teokseen *Anti-Oidipus*. Suomentanut Mikko Jakonen. Megafoni 17.8.2007. Saatavilla <megafoni.kulma.net/index.php?art=452>, luettu 25.3.2014.
- Garo, Isabelle (2008): Deleuze, Marx and Revolution: What It Means to ‘Remain Marxist’. Teoksessa Jacques Bidet & Stathis Kouvelakis (toim., 2008): *Critical Companion to Contemporary Marxism*, Leiden & Boston: Brill, s. 605–624.
- General Intellect (2008): *Vasemmisto etsii työtä*. Helsinki: Like.
- Genosko, Gary (2002): *Félix Guattari: An Aberrant Introduction*. Lontoo & New York: Continuum.
- Gibson-Graham, JK (1996): *The End of Capitalism (As We Knew It): A Feminist Critique of Political Economy*. Oxford ja Cambridge: Blackwell Publishers.
- Guattari, Félix (2006): Capitalism is a Kind of Humanism. Teoksessa *The Anti-Oedipus Papers*. Kääntänyt Kéline Gotman. Toimittanut Stéphane Nadaud. New York & Los Angeles: Semiotext(e), s. 166–169.
- Guattari, Félix (2010): *Kaaosmoosi*. Suomentaneet Mariaana Fieandt-Jäntti ja Heikki Jäntti. Helsinki: Tutkijaliitto.

- Gunn, Richard (2009): Teesejä luokasta. Suomentaneet Joel Kaitila, Lauri Lahikainen & Ville Holopainen. Verkkolehti Megafoni, 2/2009. Saatavilla <<http://www.megafoni.org/teeseja-luokasta/>>, luettu 25.3.2014.
- Halttunen-Riikonen, Elina (2013): Ihmiskäsitys talouspuheen taustalla. Filosofia.fi 23.9.2013. Saatavilla <<http://filosofia.fi/node/6619>>, luettu 25.3.2014.
- Hardt, Michael (2007): *Gilles Deleuze. An Apprenticeship in Philosophy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hardt, Michael & Negri, Antonio (2005a): *Imperiumi*. Suomentaneet Arto Häilä, Mika Ojakangas, Taina Rajanti, Olli Sinivaara, Akseli Virtanen ja Jussi Vähämäki. Helsinki: WSOY.
- Hardt, Michael & Negri, Antonio (2005b): *Multitude*. New York: Penguin Books.
- Hardt, Michael & Negri, Antonio (2009): *Commonwealth*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Harvey, David (2010): *A Companion To Marx's Capital*. London/New York: Verso.
- Heiskala, Risto & Akseli Virtanen, (2011): Talous yhteiskuntateorian ongelmana. Teoksessa Risto Heiskala & Akseli Virtanen, (toim., 2011) *Talous ja yhteiskuntateoria I. Vanhan maailman talous ja suuri murros*. Helsinki: Gaudeamus.
- Herakleitos (1971): *Yksi ja sama. Aforismeja*. Suomentanut Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.
- Herlin, Niklas (2000): *Osake keskustasta eli taloussanastoa ujoille*. Helsinki: Tammi.
- Hietaniemi, Tapani (1990): Max Weber, pörssi, markkinayhteiskunta ja kapitalismi. Teoksessa Max Weber (1990): *Pörssi*. Suomentanut Tapani Hietaniemi. Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- Himberg, Petra (2010): Totaalikieltäytyjä Jussi Hermaja pakeni Belgiaan. Yle Elävä arkisto 5.1.2010. Saatavilla <http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/totaalikieltaytyja_jussi_hermaja_pakeni_belgiaan_44527.html>, luettu 15.4.2014.
- Hoikkala, Tommi & Mikko Salasuo (toim., 2006): *Prekaariruoska? Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisusarja. Saatavilla <<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/prekaariruoska.pdf>>, luettu 25.3.2014.
- Holland, Eugene (2001): *Deleuze's and Guattari's Anti-Oedipus. Introduction to schizoanalysis*. Lontoo ja New York: Routledge.

- Holland, Eugene (2009): Karl Marx. Teoksessa Graham Jones & Jon Roffe (toim., 2009): *Deleuze's Philosophical Lineage*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Holloway, John (2002): *Change the World Without Taking Power: The Meaning of Revolution Today*. Lontoo: Pluto Press.
- Holloway, John (2010): *Crack Capitalism*. Lontoo: Pluto Press.
- Holvas, Jakke & Jussi Vähämäki (2005): *Odotustila. Pamfletti uudesta työstä*. Helsinki: Teos.
- Honkanen, Pertti (2011): Pääoma ja sen esityöt. Esimerkkejä MEGA:n hyödyllisyydestä. Teoksessa Juha Koivisto & Vesa Oittinen (toim., 2011): *MEGA-Marx. Johdatus uuteen Marxiin*, Tampere: Vastapaino, s. 107–135.
- Hänninen, Sakari (2001) :Marxin talous. Luentomuistiinpanot, Talous ja yhteiskuntateoria - luentosarja, Helsingin yliopisto, 1.11.2001.
- Hänninen, Sakari (2011): Marxin talous. Teoksessa Teoksessa Heiskala, Risto & Virtanen, Akseli (toim., 2011): *Talous ja yhteiskuntateoria I. Vanhan maailman talous ja suuri murros*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jain, Dhruv (toim., 2009): *Deleuze and Marx*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Jakonen, Mikko (2006): Väki. Teoksessa Jakonen, Jukka Peltokoski & Akseli Virtanen (toim.) (2006): *Uuden työn sanakirja*. Helsinki: Tutkijaliitto, s. 312–327.
- Jakonen, Mikko & Jukka Peltokoski (2008): Uudet työväentalot. Megafoni 11.4.2008. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=491&am=1>>, luettu 25.3.2014.
- Jakonen, Mikko & Jussi Vähämäki (2006): Toimittajatutkijat ja filosofit. Megafoni 20.2.2006. Saatavilla < <http://megafoni.kulma.net/index.php?art=323>>, luettu 31.3.2014.
- Jakonen, Mikko, Jukka Peltokoski & Akseli Virtanen (toim., 2006): *Uuden työn sanakirja*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Kallinen, Yrjö, Juha Koivisto, Lauri Lahikainen & Antti Ronkainen (toim., 2011): *Kurssi kohti konkurssia. Talouskriisin syyt ja seuraukset*. Tampere: Vastapaino.
- Katsiaficas, Georgy (2006): *The Subversion of Politics. European Autonomous Social Movements and the Decolonization of Everyday Life*. AK Press: Oakland & Edinburgh.
- Kielitoimisto (2012): Kielitoimiston sanakirja 2.0. [www..mot.kielikone.fi](http://www.mot.kielikone.fi), luettu 18.2.2012. Vaatii kirjautumisen.

- Kliman, Andrew (2011): *The Failure of Capitalist Production. Underlying Causes of the Great Recession*. Lontoo: Pluto Press.
- Koistinen, Pertti (2013): Kapitalismin vai markkinatalouden kriisi? Verkkolehti Alusta! 12.3.2013. Saatavilla <<http://alusta.uta.fi/artikkelit/2013/03/12/kapitalismin-vai-markkinatalouden-kriisi.html>>, luettu 25.3.2014.
- Koivisto, Juha & Mikko Lahtinen (2012): Karl Marx. Teoksessa Petri Koikkalainen & Paul-Erik Korvela (toim., 2012): *Klassiset poliittiset ajattelijat*. Tampere: Vastapaino, s. 446–474.
- Koivulaakso, Dan, Anna Kontula, Jukka Peltokoski, Miika Saukkonen & Tero Toivanen (2010): *Radikaaleinta on arki*. Helsinki: Into.
- Kojève, Alexandre (2012): *Johdatus Hegelin lukemiseen*. Koonnut ja julkaissut Raymond Queneau. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Konttinen, Esa & Jukka Peltokoski (2004): *Ympäristöprotestin neljäs aalto. Eläinoikeusliike ja uuden sukupolven ympäristöradikalismi 1990-luvulla*. Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- Korhonen, Anna-Reetta, Jukka Peltokoski & Miika Saukkonen (2009): *Paskaduuneista barrikadeille. Prekariaatin julistus*. Helsinki: Into.
- Kosonen, Pekka (vastaava kirjoittaja, 1979): *Suomalainen kapitalismi*. Helsinki: Love-kirjat.
- Kovaleski, Serge F. (2014): Banks Say No to Marijuana Money, Legal or Not. New York Times 12.1.2014. Saatavilla <<http://www.nytimes.com/2014/01/12/us/banks-say-no-to-marijuana-money-legal-or-not.html>>, luettu 25.3.2014.
- Kurki, Janne (2012): Ruohonjuuritason lacanilaista psykodiagnostiikkaa. Psykoosi, perversio ja neuroosi. *Psykoterapia* 31, s. 170–180.
- Lazzarato, Maurizio (2006): *Kapitalismin vallankumoukset*. Suomentaneet Leena Aholainen, Anna Helle, Mikko Jakonen, Juuso Paso ja Jussi Vähämäki. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Lehtonen, Turo-Kimmo (2006): Sosiologia ja ja ja ja... Tuhat Deleuzea. Megafoni 13.4.2006. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=335>>, luettu 31.3.2014.
- Lindholm, Arto (2005): *Maailman parantajat. Globalisaatiokriittinen liike Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Marazzi, Christian (2006): *Pääoma ja kieli*. Suomentanut Riitta Kyllönen. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Marx, Karl (1970): Teesejä Feuerbachista. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engel: *Valitut teokset I*, Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 7–9.

- Marx, Karl (1974): *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Osa 1: Pääoman tuotantoprosessi*. Valmistanut painoon Friedrich Engels. Suomentanut O. V. Louhivuori, T. Lehén & M. Ryömä. Moskova: Edistys.
- Marx, Karl (1976): *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Osa 3: Kapitalistisen tuotannon kokonaisprosessi*. Valmistanut painoon F. Engels. Suomentanut Antero Tiusanen. Moskova: Edistys.
- Marx, Karl (1986a): *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset ("Grundrisse"), osa I*. Suomentanut Antero Tiusanen. Moskova: Edistys.
- Marx, Karl (1986b): *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset ("Grundrisse"), osa II*. Suomentanut Antero Tiusanen. Moskova: Edistys.
- Marx, Karl & Friedrich Engels (1970): *Kommunistisen puolueen manifesti*. Suomentajan nimeä ei mainittu. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Maurer, Bill (2006): The Anthropology of Money. *The Annual Review of Anthropology*, 2006, 35, s. 15–36.
- Megafoni #1. 1999, omakustanne-zine. (Pääkirjoitus on päivätty 19.11.1999, mutta on mahdollista, että lehti julkaistiin vasta vuoden 2000 alussa.)
- Megafoni #2. 2000, omakustanne-zine.
- Megafoni #3. 2000, omakustanne-zine.
- Megafoni #4. 2001, omakustanne-zine.
- Megafoni #5. 2002, omakustanne-zine.
- Megafoni (1999): Pääkirjoitus. *Megafoni* #1, s.2.
- Megafoni (2000a): Pääkirjoitus. *Megafoni* #2, s.2.
- Megafoni (2000b): Pääkirjoitus. *Megafoni* #3, s.2.
- Megafoni (2009): Pääkirjoitus: Megafonin kolmas tuleminen. *Megafoni* 2009/1. Saatavilla <www.megafoni.org/paakirjoitus-megafonin-kolmas-tuleminen>, luettu 25.3.2014.
- Megafoni-Helsinki (2007): When the World is not Enough... Megafonin Helsingin toimituksen poliittinen dokumentti talonvaltauksista ja kaupunkitilaa koskevista konflikteista. *Megafoni* 31.7.2007. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=450>>, luettu 25.3.2014.
- Message, Kylie (2010): Body Without Organs. Teoksessa Adrian Parr (toim., 2010): *The Deleuze Dictionary. Revised Edition*, Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 37–39.

- Mikola, Elina (2008): *Toisenlainen tila on mahdollinen! Etnografinen tutkielma Helsingin talonvaltauksista*. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Monti, Anton (1999): Näkymättömiä kansalaisia ja itsehallittuja sosiaalikeskuksia. *Megafoni* #1, s 21–25.
- Mäkelä, Olli (2011): *Deleuze ja Hegel. Tutkielma ykseyden ja eron välisestä problematiikasta filosofiassa*. Teoreettisen filosofian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Negri, Antonio (1988): *Revolution Retrieved*. Lontoo: Red Notes.
- Negri, Antonio (1991): *Marx Beyond Marx. Lessons on the Grundrisse*. Toimittanut Jim Fleming. Kääntäneet Harry Cleaver, Michael Ryan ja Maurizio Viano. New York & Lontoo: Autonomedia / Pluto.
- Papadopoulos, Dimitris, Niamh Stephenson & Vassilis Tsianos (2008): *Escape Routes. Control and Subversion in the 21st Century*. Lontoo: Pluto Press.
- Paakkunainen, Kari (2005): Eläkää, rikkokaa itsellenne tila! Vuosituhannen vaihteen anarko-itsehallinnolliset liikkeet ja kuokkavieraat. Teoksessa Tommi Hoikkala, Sofia Iainne & Jyrki Laine (toim., 2005): *Mitä on tehtävä? Nuorison kapinan teoriaa ja käytäntöä*, Helsinki: Loki-kirjat, s. 347–376.
- Paakkunainen, Kari (2006): Imperiumi uuden työn ontologiana? Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo (toim., 2006): *Prekaariruoska? Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisusarja. Saatavilla <www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/prekaariruoska.pdf>, luettu 25.3.2014.
- Parr, Adrian (toim., 2010): *The Deleuze Dictionary. Revised Edition*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Patton, Paul (2009): Events, Becoming and History. Teoksessa Jeffrey A. Bell & Claire Colebrook (toim., 2009): *Deleuze and History*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Peltokoski, Jukka (2004): Moninaisuuden vastaisku. *Megafoni* 4.11.2004. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=219>>, luettu 25.3.2014.
- Peltokoski, Jukka (2005): Identiteeteistä sommitelmiin. *Megafoni* 12.9.2005. Saatavilla <megafoni.kulma.net/index.php?art=290&am=1>, luettu 25.3.2014.
- Peltokoski, Jukka (2006): Nomadit tutkimusmatkalla. *Megafoni* 12.5.2006. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=339&am=1>>, luettu 31.3.2014.
- Peltokoski, Jukka (2007): Mielivallan mielivaltaisuus. *Sosiologia* 1/2007, s. 2–3.

- Peltokoski, Jukka (2011): Perinnöttömäksi tuleminen. Megafoni/Megablogi. Saatavilla <<http://www.megafoni.org/perinnottomaksi-tuleminen/>>, luettu 25.3.2014.
- Pohjola, Matti (2010): *Taloustieteen oppikirja*. Helsinki: WSOYpro.
- Piironen, Pekka (2012): *Epävarmuuden talous*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Polanyi, Karl (2009): *Suuri murros. Aikakautemme poliittiset ja taloudelliset juuret*. Suomentanut Natasha Vilokkinen. Tampere: Vastapaino.
- Prekariisaatio Pohjois-Karjalassa -tutkimusryhmä (2011): Johdanto. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim., 2011) *“Yrittäkää edes!” Prekariisaatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Pulkkinen, Tuija (2003): *Postmoderni politiikan filosofia*. Tampere: Gaudeamus.
- Purokuru, Pontus (2009): Kommonismin köyhyys ja rakkaus. Megafoni 3/2009. Saatavilla <<http://www.megafoni.org/kommonismin-koyhyys-ja-rakkaus-2/>>, luettu 25.3.2014.
- Read, Jason (2003): *The Micro-Politics of Capital. Marx and the Prehistory of the Present*. Albany: State University of New York.
- Relander, Jukka (2004): *Ankkalinna ja lajien synty*. Helsinki: Teos.
- Roffe, Jonathan (2010): Capitalism. Teoksessa Adrian Parr (2010): *The Deleuze Dictionary. Revised Edition*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Seppä, Kalle (2006): Operaismo-suuntauksen historia. *Verkkolehti Megafoni* 4.1.2006. Saatavilla <megafoni.kulma.net/index.php?art=311&am=1>, luettu 25.3.2014.
- Shaviro, Stephen (2007): Hallward On Deleuze. *The Pinocchio Theory* 14.3.2007. Saatavilla <www.shaviro.com/Blog/?p=567>, luettu 25.3.2014.
- Silfverberg, Anu (2011): Luonto pakastimessa. Teos: Helsinki.
- Sinivaara, Olli (2007): Pääkirjoitus. *Nuori Voima* 6/2007, s.1.
- Syrjämäki, Sami (2011): *Sins of a Historian. Perspectives on the Problem of Anachronism*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.
- Termonen, Markus (2001): Itsehallintoa vai ”itsehallintoa”? Megafoni #4, s. 17–19.
- Termonen, Markus (2004a): Kiina-ilmiö, prekariaatti ja vappu . Verkkolehti Megafoni 23.4.2004. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=183>>, luettu 25.3.2014.
- Termonen, Markus (2004b): Ristiriita metodina. Megafoni 15.11.2004. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=218&am=1>>, luettu 25.3.2014.

- Termonen, Markus (2006): Eksodus. Teoksessa Mikko Jakonen, Jukka Peltokoski & Akseli Virtanen (toim., 2006): *Uuden työn sanakirja*, Helsinki: Tutkijaliitto, s. 328–333.
- Thoburn, Nicholas (2003): *Deleuze, Marx and Politics*. Lontoo & New York: Routledge.
- Thrift, Nigel (2005): *Knowing Capitalism*. Lontoo: Sage.
- Tietäväinen, Antti (2003): Valkohaalaritutkimus. Megafoni 4.7.2003. Saatavilla <megafoni.kulma.net/index.php?art=108&am=1>, luettu 25.3.2014.
- Tottelemattomat (2000): Luetaan Empire. Tottelemattomat.org. Saatavilla <<http://isole.ecn.org/finlandia/tottelemattomat/teoria/empire.htm>>, luettu 12.3.2012.
- Tronti, Mario (2002): Lenin Englannissa. Suomentajaa ei mainittu. Saatavilla <<http://www.ecn.org/finlandia/tottelemattomat/teoria/leninenglannissa.htm>>, luettu 25.3.2014.
- Tynan, Aidan (2009): The Marx of Anti-Oedipus. Teoksessa Dhruv Jain (toim., 2009): *Deleuze and Marx*, Edinburgh : Edinburgh University Press, s. 28–52.
- Valtamedia (2007): Mikä valtamedia?
valtamedia.net/index.php?option=com_content&task=view&id=1&Itemid=29, luettu 27.2.2012.
(Sivu on päivätty vuodelle 2004. Koko sivustoa ei kuitenkaan ollut olemassa ennen vuoden 2007 loppua.)
- Vera, Hernan (1978): Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia. *Contemporary Sociology*, Vol. 7, No. 3, s. 310–311.
- Veum, Varg (2003): Kasvotonta vastarintaa. Arkipäivän työtaistelua ruotsalaisessa leipomossa. Suomentanut Megafonin toimitus. Megafoni 11.3.2003. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=96&am=1>>, luettu 25.3.2014.
- Viren, Eetu (2004): Sudenpentujen käsikirja: Version 2004. Megafoni 22.11.2004. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=226>>, luettu 3.5.2014.
- Viren, Eetu (2007): Kunnon kansalaiset ja poliittiset askeesit eli lyhyt johdatus vasemmiston vanhuudenvaivoihin. *Nuori Voima* 6/2007, s. 15–17.
- Viren, Eetu & Vähämäki, Jussi (2011): *Perinnöttömien perinne. Marx ilman marxismia*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Virtanen, Akseli (2006): *Biopoliittisen talouden kritiikki*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Virtanen, Akseli & Jussi Vähämäki (2006): Deleuze, Change, History. Teoksessa Martin Fuglsang & Bent Meier Sorensen (toim., 2006): *Deleuze and the Social*. Edinburgh: Edinburgh University press.

- Vulliamy, Ed (2001): Empire hits back. The Observer 15.7.2001. Saatavilla <<http://www.guardian.co.uk/books/2001/jul/15/globalisation.highereducation>>, luettu 25.3.2014.
- Vähämäki, Jussi (2005a): Esipuhe. Teoksessa Gilles Deleuze (2005): *Haastatteluja*. Suomentaneet Anna Helle, Vappu Helmisaari, Janne Porttikivi ja Jussi Vähämäki, Helsinki: Tutkijaliitto, s. 7–14.
- Vähämäki, Jussi (2005b): Ääni ja merkitys Gilles Deleuzella. Megafoni 8.8.2005. Saatavilla <<http://megafoni.kulma.net/index.php?art=285&am=1>>, luettu 3.5.2014.
- Vähämäki, Jussi (2006): General intellect. Teoksessa Mikko Jakonen, Jukka Peltokoski & Akseli Virtanen (toim., 2006): *Uuden työn sanakirja*, Helsinki: Tutkijaliitto.
- Vähämäki, Jussi (2009): *Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokykykapitalismissa*. Keuruu: Like.
- Wallerstein, Immanuel (1987): *Historiallinen kapitalismi*. Suomentanut Tapani Hietaniemi. Tampere: Vastapaino.
- Weber, Max (1989): *Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus*. Suomentanut Tapani Hietaniemi. Tampere: Vastapaino.
- Wright, Steve (2002): *Storming Heaven. Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism*. Lontoo: Pluto Press.
- Yliselä, Aura (2006): *Kadut tanssien ihmisille*. Sosiologian pro gradu. Jyväskylän yliopisto.
- Ylä-Anttila, Tuomas (2010): *Politiikan paluu. Globalisaatioliike ja julkisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Zayani, Mohamed (2000): Gilles Deleuze, Félix Guattari and the total system. *Philosophy & Social Criticism* vol 26:1, s. 93–114.
- Zepke, Stephen (2008): The Readymade: Art as the Refrain of Life. Teoksessa Simon O’Sullivan & Stephen Zepke (toim., 2008): *Deleuze, Guattari and the Production of the New*, Norfolk: Continuum.
- Žižek, Slavoj (2001): Have Michael Hardt and Antonio Negri Rewritten the Communist manifesto for the Twenty-First Century? Rethinking Marxism No. 3/4, 2001. Saatavilla <<http://www.lacan.com/zizek-empire.htm>>, luettu 31.3.2014.
- Žižek, Slavoj (2003): *Organs Without Bodies. Deleuze and Consequences*. Lontoo: Routledge.